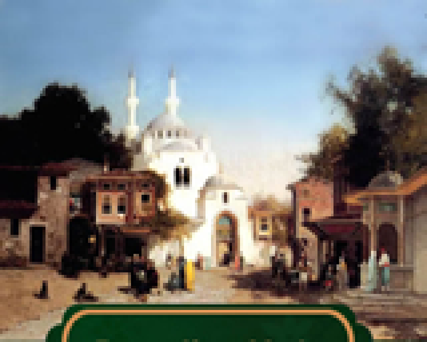
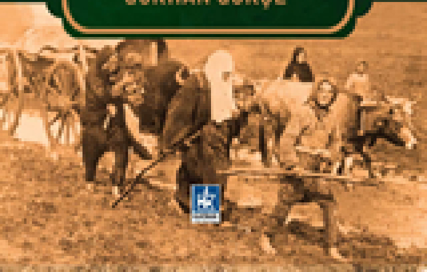

Rumeli'ye Veda

GÖKHAN GÖKÇE

RUMELİ'YE VEDA

RUMELİ'YE VEDA

GÖKHAN GÖKÇE

KAYNAK
YAYINLARI

RUMELİ'YE VEDA

Editör
Hasan Hayri DEMİREL

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-605-5510-20-6

Yayın Numarası
283

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Aralık 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Kaynak Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.kaynakyayinlari.com.tr

İçindekiler

Vardar'ın Türküsü 9
93 Harbi 12
Demirhisar'da Hayat 20
İlk Hatıralar 26
Mektep Yılları 37
Misafir 41
Hürriyet 52
1910 Sonbaharı 58
Beş Yüz Yılın Ardından Gelen Nefret 64
İstanbul 74
Dârülfünûn 82
Gelgitler 88
Düğün 91
Nişan 101
Umumi Harp 110
Anadolu 127
Gayri Nizami Harp 138
Davet 146
Vuslat 158
Harbin Sonu 163
Rumeli'ye Veda 167

Mübadele 174
Hazırlıklar 180
Kopuş 199
Mahşer 222
Seyr-i Sefain 228
Kızılırmak Vapuru 235
Yeni Bir Hayat 239

Eseri mübadele yolculuğu sırasında
hayatını kaybeden 3819 şehidin*
aziz ruhlarına ithaf ediyorum.

* TBMM Zabıt, Devre II, içtima II, cilt IX, s; 58, Ankara, 1975 (Büyük Mübadele Dr. Kemal Arı; Tarih Vakfı Yurt Yay. s. 93

Vardar'ın Türküsü

Rumeli Dağları'nda yıl boyu bulutlar eksik olmaz. Adriyatik'ten kopup gelen kurşuni gök, yükünü burada boşaltır. Kışın kar, yazın yağmur yağar da yağar, vadilerden süzülen billur gibi sular birleşir, şirin dereler oluşturur; onlar da birbirlerine kavuşur büyük bir nehir boy atar Ege'ye doğru. Bu sular Makedonya'nın başkenti Üsküp'e vardığında Vardar'dır adı. Başlangıçta bu cılız dereciklerin birkaç fersah aşağıda, içinde 100 okkalık yayınları, sazanları besleyen koca bir nehir olacağına kimse inanmaz. Nehirler de biraz insan gibidir işte. Kimi doğmadan ölür, kimi bataklığa saplanır, kimi bir tuzlu çölde kaybolur, kimi de büyür Vardar olur. Meyvesi bol ağacın dallarını yere eğmesi gibi besili nehrin akışı da durgun olur. Makedonya'nın dağlık ve engebeli arazisinde kıvrıla kıvrıla ilerlerken, Doğu Rumeli'nin Rila ve Pirin Dağları'ndan kopup gelen kolları da sahiplenen nehir şiştikçe şişer, hareketleri yavaşlar. Dokurcun Dağları'nı geride bırakıp ufka uzanan denizden önceki son düzlüğe indiğinde bereket timsalidir artık. Ovanın can damarıdır, ova onsuz yapamaz, toprak onsuz tuzlu toz kütlesidir. Köylü onun kıymetini bilir.

Onu sever, türkülerine konuk eder ismini. Vardar'ın karga kovalamak için ufacık bir taş parçası bile barındırmayan ufuksuz düzlüğe adını vermesi işte bu yüzdendir. Onunla toprak mümbit olur, ne diksen yetişir, ne eksen göverir. Dokurcun'un etekleri tahıl ambarıdır. Düzlüklerde tütün yetiştirilirken, denize doğru pamuk tarlaları göze çarpar. Nehrin yayıldığı sulak kıyılar çeltik tarlalarına ayrılır. Sonunda Vardar, ovayı yarıp Selanik Körfezi'nde denizle kucaklaşır.

Binlerce yıl insan teri ovanın tuzlu toprağına karışmış, göveren ekinler medeniyetlerin enerjisi olmuş burada. İskender'in ordusunu beslemiş, Bizans'a ambar olmuş, Süleyman Şah'ın Rumeli'ye ayak bastığı andan itibaren iştahını kabartmış, Murad Hüdavendigar'ın Sırp ordusunu bozguna uğratması ile birlikte, ta Orta Asya'dan gelen konar-göçer aşiretlerin son durağı olmuş bu ova. Boşuna değil; çünkü Vardar demek 'can' demek burada. Vardar demek 'ekmek' demek, 'aş' demek, 'aşk' demek, 'güzellik' demek.

Mevsim değişip karlar eridiğinde, yeşil sürgünler dalları kapladığında bir başka güzel olur Vardar. Çocuk, yaşlı herkesi bir coşku seli katar önüne. Çapalar yumuşacık toprağa doğru inip kalkarken neşeli bir türkü yayılır ağızdan ağıza; 'Fesleğen ektim dallandı, Yel estikçe sallandı. Ne güzel yarim var, Gel dedikçe nazlandı." Rumeli'nin en güzel türküleri burada yakılır. Yüzlere yayılan gülümseme, alınlardan süzülen ter damlaları ile yunar. Bu mevsimde iş çoktur Vardar'da. Emek gerekir koca ovayı işlemek için. Çevre dağ köylerinden ameleler iner ovaya. Kâh çapada, kâh ayrık

otlarını biçmede, kâh tırpanda, kâh orakta, mahsulü toplamada, sulamada Bulgar'ı, Rum'u, Türk'ü tek pazu olur ovada. Bunların türküleri ekseri sıla kokar; "Vardar Ovası, Vardar Ovası, kazanamadım sıla parası." Baharın gidip yazın geldiğini "hacı leylekler" haber salar ovaya. Katar katar gelir göçmen turnalar deniz tarafından Vardar kıyılarına, coşkulu ötüşlerine eşlik eden çocuk haykırışlarıyla.

Vardar'ın insanı zengindir, ova gibi de cömerttir hem de. Türk, Rum, Bulgar, Arnavut köyleri yan yana yaşar, köyler tespih tanesi gibi dizilir Vardar'ın kıyısına. Güneş Selanik'in kuzeyindeki dağlardan doğar doğmaz, ova da terlemeye başlar. Her tarlanın ortasında gölgelik ağaçlar olur. Ekserisi meyve ağaçlarıdır bunların. Öğle olup heybelerden sac ekmeği, katık olarak da yumurta, soğan, kavurma çıktı mı, soluklanmak için bu ağaçların gölgesine sığınılır. Mevsimine göre de erik, elma, şeftali, ayva tamamlar yemeği. Hıdırellez, coşkunun zirvesidir. Bereket, ovaya yayılır duman duman. Amele rençperler türkülerine inat memnun, mutludur, çünkü keseleri doludur. Vardar'ın bereketi nişanlıları evlendirecek, bekârları sözlendirecek, gençleri güldürecek, tüccarı sevindirecektir. Koyunlar kuzulayacak, danalar aranacak, taylar analarının yelelerine yapışıp rüzgâra karışacak, güneş dağlardan doğup denizde batacak ve hayat böyle sürüp gidecektir Vardar'da.

93 Harbi

Anlatacaklarım sizi şaşırtacak, kalbinizi kanatacak, göz pınarlarınızı dolduracak belki ama sakın bunu kini tazelemek, hafızalarınızı deşmek, düşmanlıkları ortalığa saçıp savurmak için yaptığımı sanmayın. Anlatacağım çünkü insan denen muammanın nasıl hayvanlaştığını gördüm ben, Devlet-i Ebed-Müddet'in nasıl dağıldığını, bir neslin nasıl biçilmiş ekin sapları gibi toprağa düştüğüne bizzat şahit oldum. Masumların nasıl yurtlarından sürüldüğünü, anaların bebelerinden koparılışını, sevgililerin ayrılışını, on senelik harp nihayet bulduğunda huzura erdiğini düşünenlerin nasıl bir sabah esarete uyandıklarını, bir başka sabah nasıl hem esir hem mecburen muhacir olduklarını gördüm.

Rumi 1312'nin (1897) kara kışında doğurmuş beni anam. Yani meşhur 93 Harbi'nden on dokuz yıl sonra. O yıl zemheri uzadıkça uzamış. Beyaz kristaller boşanmış gökten. Adam boyu kar olmuş sokaklarda. Demirhisar'ın yaşlı kadınları anamın doğumuna yardım ederken babam dışarıda doğum haberi ile tebrike gelecek misafir dost ve komşuları için kar kürümekteymiş. Babam hep böyleydi zaten. Tedbirli adamdı. Az konuşan, çok düşünen, yüzünde sürekli bir hüznü

taşıyan ama muhabbetinde tebessümü eksik etmeyen bir Osmanlı. Anam hüznünün sebebinin 93 Harbi olduğunu söylerdi. Yirmi yaşında harp görmüş, öldürmüş ve ölümü görmüş bütün gaziler gibi onun da erken kocadığını anlatırdı. Harp patladığında; babam Demirhisar eşrafının ileri gelenlerinden Adil dedemin tek oğlu olarak yirmi yaşında silahaltına alınmış. Gayrimüslimler zaten cizye ödediklerinden askere alınmamışlar. Düzen bozuk olduğundan bir kısım memur dedeme rüşvet karşılığı oğlunu sakata ayırabileceklerini teklif ettiklerinde ummadıkları bir cevapla karşılaşmışlar; "Ölürse şehit kalırsa gazi olur. Vatan için bir Ahmet değil, olsa da bin Ahmet göndersem."

Babam, harbin lafı açıldığında genellikle dalar giderdi. Sohbet meclislerinde söz döner dolaşır Osman Paşa'ya gelirdi. O zaman babam sessizliğini bozar; "Büyük adamdı, hem de çok büyük." derdi.

93 Harbi, Rumeli'de yaşayan Müslüman Osmanlı tebaası için bir felaket oldu. Küçük Kaynarca'dan beri tam iki yüz senedir düşman Tuna'yı geçememişti ama işte o kış Ruslar Tuna'yı geçip bir sel gibi payitahtın önlerine akınca dört yüz yıldır hükmeden güç olarak Rumeli'de bulunan Türklerin aslında hükmetme gücünü kaybettikleri anlaşılmıştı. Zaten elli yıldır, kötü yönetimden dolayı da gayrimüslim tebaa bağımsızlıkları uğruna gemi azıya almıştı. Sırp çeteleri ve Bulgar komitacıları gizliden gizliye yürüttükleri mücadeleyi açıktan yapmaya başlamışlardı ve harbin sonunda Doğu Rumeli dışındaki bütün topraklar kaybedilmişti.

Babam ve birkaç arkadaşı iki yıl Rusçuk'ta esir kaldıktan sonra bir yolunu bulup esaretten kurtulmuşlardı.

Eve ilk geldiğinde dedemin yüzüne bakamayan babama hitaben dedem; "Senin suçun değil, sen elinden geleni yaptın." diyerek teselli vermeye çalışsa da babam yenilginin kederini ömrü boyunca unutamamıştı.

93 Harbi'nin acısını esaret altında kalan Bosna, Sancak, Kosova ve Bulgaristan Müslümanları çekmişti. Avusturya-Macaristan; hükümlerinin ağırlığı ile müzakereci Saffet Paşa'yı hüngür hüngür ağlatan Berlin Anlaşması imzalanmadan karmaşayı fırsat bilerek yüz otuz bin askeri ile Saraybosna'ya girmişti. Daha müzakerelerin başında Bosna'nın başına gelecekler kulaktan kulağa yayılarak Boşnaklara ulaşmış, muhtariyeti kabul etmeyen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun işgale hazırlandığı haberleri yayılmıştı. Yüzlerce yıldır Müslüman Osmanlı idaresinde komşuları ile yan yana huzur içinde yaşayan Boşnakların kaderi, tek kurşun atılmadan Katolik Hristiyan bir ülkeye terk ediliyordu. Baskı ve zulme dayanamayan binlerce Müslüman sel olup güneye akmıştı. Demirhisar halkı "muhacir" kelimesiyle o zaman tanışmıştı. Kırk beş sene sonra kendilerinin de aynı kaderi yaşayacaklarını bilmeden... Bu hâdise o kadar sık mevzu oluyordu ki çocukluktan itibaren korkulu bir masal gibi 93'te yaşananları dinliyorduk. Saraybosna eşrafından Lütfi Efendi en meşhur anlatıcımızdı. Koz helvacı ya da macuncu kasabaya geldiğinde biz mutat yaşanacakları bildiğimizden hemen Lütfi Efendi'nin çevresini sarar, cömertçe ısmarladığı helva ve macunları yerken bıkıp usanmadan anlattığı harp hikâyelerini dinlerdik. Ismarladıklarını kendi eliyle bizlere dağıtır, tek tek başlarımızı okşar ve ardından ufukta bir noktaya asılı gözlerle yürek dağlayan serencamı anlatırdı.

Bosna işgal edilince derhâl birkaç arkadaşıyla birlikte I. Meclis-i Mebusan'da azalık yapmış Hacı Bekir Bey'i de aralarına alarak Müşir Kamil Paşa'nın huzuruna çıkmışlardı. Hacı Bekir Bey herkesi duygulandıran bir konuşma yapmış ve sözlerini, "Biz küffarın bayrağı altında yaşayamayız, halifeye söyleyin harp etmeden verecek toprağı varsa İstanbul'u versin." sözleriyle tamamlamıştı. Salonda bulunan herkes birkaç dakika sessiz kalmıştı. Sanki konuşacak ilk kişi Bosna'nın ölüm fermanını verecekti. Vaziyetten herkes müteessirdi, ancak İstanbul Rus istilasından bu ateşkes neticesinde kıl payı kurtulmuştu. Rusların Bosna üzerindeki emelleri öteden beri biliniyordu. Halife hazretleri Müslüman tebaasının bir tekinin kılına bir zarar gelsin istemezdi ama içinde bulunulan şartlar Devleti Aliyye'nin daha farklı hareket etmesini engelliyordu. Düvel-i Muazzama iktisadi ve askerî olarak Osmanlı Devleti'ni kuşatmıştı. Ruslar ve Avusturya İmparatorluğu daha harpten önce Reichstad'ta gizlice anlaşarak Bosna ve Hersek'i taksim etmişlerdi. Nihayetinde Boşnak ileri gelenleri halkı teskin etmek lüzumunda anlaştı. Ama düşünülen olmadı. Halk galeyana gelerek idarecilerin konakları önünde nümayiş yapmış, halkı teskin etmek ulemanın ve imamların gayreti ile bir hafta sürmüştü. Halifenin aczini gören Hacı Bekir Bey ve etrafındaki münevver Boşnaklar payitahttan bir yardım alamayacaklarını bile bile direniş kararı aldılar. Hasretle beklenen ancak Plevne'ye bile ulaşmayan askerî yardım ise ancak bir hayal olarak kalmıştı. Şehir meclisinin mücadele kararı Sırplara, Hırvatlara, Yahudilere tebliğ edildi. Tebliğde, Osmanlının

gayrimüslimlere hep adil davrandıkları ve Boşnakların onlarla aralarındaki komşuluk hukukunu hiçbir zaman çiğnemedikleri hatırlatılarak, vefalı Hristiyanlar Avusturya ordusuna karşı direnmeye çağrıldı. Heyhat bir terk gayrimüslim bile direnişe dâhil olmadı ama Müslüman Boşnak ve Türk ahalinin hem payitaht hem de komşuları tarafından terk edildiklerine üzülecek hâlleri yoktu. Dört yüz yıllık Müslüman toprağına doğru yüz otuz bin Avusturya askeri harekete geçmişti. Meydan muharebesi olmadı. Yapılabilecek en akıllıca şey sokak savaşı idi. Şehrin müdafaasında halktan direnişçilerle askerler omuz omuza savaşmış, muhasara uzun sürmüş ama şehrin düşmesine mani olamamışlardı. Lütfi Efendi de geçkin yaşına rağmen mavzerini kuşanmış ve şehrin ileri gelenlerinin oluşturduğu müdafaa birliklerine katılmıştı. Kadın, çoluk, çocuk, yaşlı, hasta herkes direnmiş, birçokları şehadet şerbeti içmiş ama gayrimüslim askerinin çizmesinin Saraybosna sokaklarına girmesine engel olunamamıştı

Ortalıkta kan gövdeyi götürüyor, Avusturya askerlerinin kışkırtması ve göz yumması ile her gece bir zengin Müslüman'ın evi basılıyor, serveti talan ediliyor, konağı yakılıyordu. Bunu yapanlar mahallede eskiden emrinde çalıştırdığı, ekmeğini paylaştığı komşu Sırplar ya da Hırvatlar olabiliyordu. Şehirde ezanlar susmuştu. Yüzlerce yıldır susmayan kilise çanlarına, havra ilahilerine rağmen, gayrimüslimler birkaç hafta bile ezan sesine müsamaha göstermemişlerdi. Ezan sesi bir yana cami ve mescitlere tecavüzler eksik olmuyordu. Bazen minareler kurşunlanıyor, bazen sokak ortasında Müslümanlara küfrediliyor, hatta mezarlıklardaki taşlar devriliyor, kabirler çiğneniyordu.

Her savaştan sonra olduğu gibi bu harpten sonra da hiçbir şey eskisi gibi olmamış, düzen değişmiş, devir maziyi aratır hâle gelmişti. Sırp çetelerinin zulmünden kaçan Müslüman ahali nesi var nesi yok terk ederek canlarını kurtarma pahasına doğu yönüne harekete geçmişlerdi. Boşnaklar, Türkler, Arnavutlar, Pomaklar yükte hafif pahada ağır eşyalarını denk etmiş, yola koyulmuşlardı. Uzaktan bakıldığında rengârenk görünen bu kervana yaklaşıldığında yolcularının pejmürdeliğinden durumlarının vahameti belli oluyor, yaşlı ve hastaların iniltilerine bebeklerin ağlama sesleri ekleniyor, ara sıra göğe yükselen keskin çığlıklar yaşlı yolculardan birinin bu ağır, bu meşakkatli sefere daha fazla tahammül edemediğini gösteriyordu. En acısı da teslim-i ruh etmiş cesetlerin teyemmüm ettirilip üç kişilik bir cemaatle son namazları eda edildikten sonra isimsiz bir mezara süratle defnedilmesiydi. Mezar kazılırken kaybedilen zaman delikanlıların bineklerine atlayıp aradaki mesafeyi kapatmasıyla telafi ediliyordu. Bu dehşetli manzara günde birkaç kez tekrar ediliyordu. En tehlikeli saatler gece karanlık bastırmaya başladığında yaşanıyordu. Yol güzergâhında, muhacir kervanının kasabalarının yakınlarından geçeceğini öğrenen gayrimüslim tebaadan bazıları, gece karanlığından istifade ederek bu mazlum insanların, eğer kalmışsa, son sarı liralarına iştah kabartıyor, oluşturdukları çetelerle ani baskınlar tertip edip vurkaç taktiği ile çalıp çırpıyorlardı. Hiçbir yer tekin değildi. Ne ev ne yol ne gündüz ne de gece! Bunu bilen yolculardan eli silah tutanlar, nöbetleşe koruculuk yapıyor ne yönden ve ne zaman geleceği belli olmayan yağmacılara

karşı muhacir kervanını korumaya çalışıyorlardı. En mühim şey konaklayacak nispeten korunaklı bir yer seçmekti. Eğer arkalarını bir tepeye verebilirlerse o gece biraz daha rahat uyuyorlar, yok eğer düz bir ovanın ortasında kaldılarsa gözlerini kırpmıyor ve teyakkuz hâlini sabahın ilk ışıklarına kadar koruyorlardı. Yine de yağmacılara mani olunamadığı, gecenin zifiri karanlığındaki silah seslerinin kesilip yerini hıçkırıklar ve feryatlar aldığında anlaşılıyordu.

Bu ölüm kalım savaşı birkaç ay devam etmişti. Yolculuğun çetin şartlarına dayanabilen; komitacıların, eşkıyaların pusularından ve tecavüzlerinden kurtulabilenler Rumeli'de kalan son Osmanlı topraklarına girdiklerinde yüzlerinde ne kurtulmanın sevinci ne de yeniden hayata başlamanın heyecanı okunuyordu. Geride bıraktıkları yüzlerce yıllık ata yadigârı topraklarını terk etmenin, akrabalarını komşularını kurda kuşa yem vermenin, yenilmenin onulmaz hüznü yüreklerine çöreklenmiş, yüzlerine muhacirlik damgasının acı burukluğu yerleşmişti. Kızlar analardan, oğullar babalardan, sevgililer yarandan, dedeler torundan kopmuş, koskoca Bosna-Hersek, Kosova, Deliorman ahalisi Trakya'ya saçılıp dağılmıştı.

Bu dağılanlar arasında, "Kâfir zulmü altında yaşamaktansa ölüm yeğdir." diyerek komşularından Rasim Efendi'nin ve mahallenin en hatırı sayılır insanı Hacı Hüseyin Ağa'nın muhalefetine rağmen yolculuğun zorluklarını göğüsleme kararı alan Lütfi Efendi de vardı. Rasim Efendi ısrarla yolculuğun Saraybosna'da kalmaktan çok daha tehlikeli olduğunu vurgulasa da

Lütfi Efendi'yi kararından caydıramamıştı. Hacı Hüseyin Ağa ise uzun ömründe yaşadığı bütün acı vakalara zıt bir ümitle padişaha mektup yolladığını, birkaç sene içinde Bosna'nın kurtulacağına inandığını söylüyordu. Lütfi Efendi bu saf insanın ümitlerini kırmamak için manalı bir "İnşallah" dışında hiçbir söz söylemeyip kararının kesin olduğunu ifade etmişti. Lütfi Efendi'yi kararından vazgeçiremeyeceklerini anlayan bu iki insan yapabilecekleri en büyük ve son iyiliği yapmışlar, konağı ve bağı o zor şartlarda değerinin altında da olsa satın almışlardı. Lütfi Efendi bir şafak vakti ailesini iyi besili dörder atın çektiği yaylı arabalara yerleştirerek yola koyulmuştu. İki hafta süren meşakkatli yolculuğun ardından, mavzerlerini birkaç gece kullanmak zorunda kalmalarına rağmen telefatsız Selanik'e varmışlardı. Lütfi Efendi elindeki bütün parası ile Demirhisar'da yüz dönüm arazi ve bir ev alıp bize komşu olmuştu.

Muhacir sıfatıyla hayatlarını idame ettirmeye çalışan herkes gibi Lütfi Efendi de ömrü boyunca başlarına gelen felaketten çok, kapı komşuları Sırp'tan, Hırvat'tan, Bulgar'dan yedikleri darbeyi düşündü. Nasıl olmuştu da çarşıda pazarda selamlaştıkları, akşam sabah hal-hâtır sordukları, bayramlarda karşılıklı helalleştikleri, Ramazanda iftara kadar açıktan bir şey yemeyen, pişirdiklerinden ikram eden, evlerde misafirliğe gidip gelen, kız alıp kız verme dışında bütün bir hayatı kardeş gibi paylaştıkları bu insanların ekserisi birkaç gün içinde aleyhlerine dönmüş, Osmanlı askerinin kendilerini koruyamayacakları anlaşıldığında leş yiyici akbabalar gibi servetlerine ve namuslarına göz diken can düşmanı olmuşlardı.

Demirhisar'da Hayat

Vardar'ın denize döküldüğü yerden yukarı doğru sağlı sollu köy ve kasabalar dizilir. Türk, Rum, Bulgar, Makedon köyleri kapı komşusudur burada. Kefeli, Gumenisa, Kale, Dereköy ve diğerleri.... Gevgeli'de ova biter ve Vardar karanlık bir boğazdan girdiği Makedonya Dağları arasında kaybolur. Sağa doğru uzanan vadi, Pirin Dağları'ndan gelen Struma çayının getirdiği ikinci bir ovada son bulur. Demirhisar bu ovanın en kuzeyinde orta hâlli bir kasabadır. Evler iki katlıdır, kâgir yapılan alt katta selamlık, mutfak ve misafir yatak odaları, ahşaptan yapılma üst katta ise cumbalı büyük bir salon ve diğer odalar bulunur. Evlerin ön yüzleri dar bir sokağa bakarken arka tarafta nispet yaparcasına üç dört evlek bahçe göz okşayarak yeşillikler içinde uzanır. Mevsimine göre dalından erik, ayva, kiraz, elma koparıp yemek mümkündür bu bahçelerde.

Kasabanın ilk sakinleri olan Rumlara, Fatih devrinden sonra Anadolu'nun bağrından kopup gelen komşular eklenmiş, Endülüs Devleti'nin yıkılmasından sonra Tunus ve Cezayir'deki Türk denizciler tarafından Hristiyan İspanyolların zulmünden kurtarılan ve

ölümden dönüp Selanik'e yerleşen kimi Yahudilerin daha sakin bir hayat arzusu ile buraya yerleşmesi ile de kasabada tam bir din, kültür ve milliyet harmanı oluşmuş. Yüzyıllar boyunca koyun koyuna yaşayan bu milletler, zorlama olmaksızın Türk kültüründe erimiş, öyle ki din adamları dışında Rumca ve İbranice bilen kalmamıştı. Ezanlara kilise aryalarının, onlara havra ilahilerinin eklendiği, Aleksandrların, Mehmetlerle, Borislerin Hayimlerle kan kardeş olduğu devirler göz açıp kapayıncaya kadar geride kalmıştı. Rusların Akdeniz'e inme ve Balkanları Slavlaştırarak bu yarımadaya hâkim olma düşüncelerinin bir sonucu olarak, on dokuzuncu yüzyılın başlarında filizlenmeye başlayan milliyetçilik fikirleri Sırplardan Bulgarlara, Rumlardan Arnavutlara sirayet ederek Balkan mozayiğindeki renkleri soldurmaya başlamış, her kavim ateşe uçan kelebekler gibi önünde durulamayan bir iştahla muhtariyet peşinde koşar olmuştu. Yaşlı Osmanlı artık istenmiyor, hastalıklı addediliyor, otağında koruduğu ve büyüttüğü delikanlılarca mirasına konmak için öleceği gün bekleniyordu. Zavallı İmparatorluk her anlaşmada sulh taraftarı olmasına rağmen, galip ya da mağlup olmasına bakılmadan bir parçası koparılıyor, hem Avrupa hem de Asya'da eriyip gidiyordu.

Demirhisar'ın Müslüman halkı çiftçiydi. Evde reis dedem olsa da, toprağın işlenmesinden mahsulün toplanmasına kadar her şey babamın vazifesiydi. Bu ağır yükün altında babam hayatından son derece memnundu. Sabah güneş doğmadan kalkmak, hayvanları tımar etmek, suyunu, otunu önlerine koymak,

mevsimine göre bir gün önceden ayarladığı amelelerle birlikte tarla sürmeye ya da bağ bozumuna gitmek en sevdiği işler arasındaydı.

Ahh bu bağ bozumları! Çocukluk hatıralarımın en renkli sayfalarını oluşturan bağ bozumları. Yaşamayan nereden bilecek üzümün en şıralısının, o kehribar renkli razakilerin zedelenmeden sepetlere bebek yatırır gibi usulca dizilişini, üstlerinin yapraklarla örtülüşünü. Ya ben nasıl anlatabilirim o kokuyu, o lezzeti. Pekmez yapılacakların ayrılışını. Pekmez toprağının en temizinin toplanışını. Kaynayan şıranın tılsımlı toprakla yaşadığı aşktan sonra o büyülü rengin, o enfes kıvamın, o damak yakan lezzetin ortaya çıkışını. Taze cevizle karıştırılıp dumanı tüten sac ekmeğine sürüldüğünde ağızda oluşturduğu hissi.

Demirhisar'ın toprağı verimliydi. İki yüz dönüm arazi nafakamızı çıkardıktan sonra, amelelere bir yıl yetecek buğday ve yulaf ayrılıyor, mahsul yine de artıyordu. Her sene "Belki her sene bu kadar bereket olmaz." endişesiyle dedem tahılı ambara depolattırır, ambarlar dolup taşınca da gençliğinde yaptığı gibi Selanik'e götürüp satardı. Böylece lüzumsuz ambar inşa edilmediği gibi elde edilen parayla daha fazla at ve koyun alınırdı. Yine aynı maksatla yapılan bu yolculukların birinde hayatının değişeceğini nereden bilebilirdi babam.

Dedem yolda kendisi gibi zahire satmak için Serez'den Selanik'e gitmekte olan Kamil Efendi ile tanışmış. Sanki yıllar önce aynı mahallede arkadaşlık yapmış dostlar gibi hemen kalpleri

ısınmış birbirlerine. Hasbihâlden sonra dedem, Demirhisar'da oğlu ile rençperlik yaptığını ve mahsulün fazlasını Yahudi Yakob'a satmak için Selanik'e gittiğini anlatmış bir solukta. Kamil Efendi; "Yakob çok cimridir." diye suratını ekşitip devam etmiş: "Ben de senin gibi zahiremi satmak için yoldayım. Selanik'te zahire ticareti, gayrimüslimlerin elindedir. Müslüman bir tüccarı barındırmazlar aralarında. Hâlbuki rençperlerin ekserisi Müslüman'dır. Müslüman bir tüccar olsa tercih ederler. Bir Müslüman zengin çıksa da mallarımızı ona satsak."

"Bu iş ticaret işidir. Bunun dini, milleti olmaz. Satıcı kile başına üç kuruş fazla alacağına bakar." diye itiraz etmiş dedem ama Kamil Efendi'nin cevabı sert olmuş: "Zaten başımıza ne geliyorsa bu basiretsizlikten geliyor. Bu şuursuzluk bizi bitirdi. Sonumuz bundan olacak, üç kuruş için Rum'u, Yahudi'yi zengin ettik. Onlar da Devlet-i Aliyye'yi haraca bağladı. Bu Düyûn-u Umûmiyye ile de vergisiz mal getirip esnafımızın işlerini baltalıyorlar, zahiremizi ucuza alıp bizi çifte zarara uğratıyorlar."

Dedem, rençper olan ama ticaretten çok iyi anlayan bu insanla sohbeti iyice koyulaştırmış: "Haklısın, bizde hâlâ el emeği ile yapılan işleri gavur makine ile yaparmış."

"Bak bir misal vereyim." diye araya girmiş Kamil Efendi. "Serez'de geçen sene çarık, çizme, yemeni diken on esnaf dükkânını kapattı. Çünkü Almanya'dan kundura geldi. Fiyatı yarı yarıya ucuz. Alaman, köselenin üzerine yumuşak deriyi makine ile diker, günde

yüz çift kundura imal edermiş. Şimdi bizde hangi çarıkçı bu hızla çalışabilir. Gâvur, artık her şeyi, bizim kızların bir ayda dokuduğu havlulardan tut, kilimlere kadar her şeyi makinelerde yaparmış. Böyle giderse bütün sanatkârlar aç kalacak."

İnsan insanı yolculukta tanırmış ya, böyle sürüp giden sohbetin ve yolculuğun nihayetinde zahireyi birlikte satmışlar çarşıda. Dönüş yolculukları da birlikte olmuş. Dedemin misafir etme isteğini geri çevirmeyen Kamil Efendi'yi gören babam hiç şaşırmamış. Zaten evde misafir eksik olmazdı. Demirhisar, Selanik yolu üzerinde olduğundan hemen her akşam birkaç yabancıya rastlanır, dedem gibi eşraftan kimseler bu insanlara evlerini açar, misafirsiz akşam yemeklerinde sofranın neşesi kaçardı.

Kamil Efendi, babamı görünce şöyle tebessümle tepeden tırnağa bir süzmüş. Misafirliği boyunca iltifatını eksik etmemiş. Bekâr olduğunu öğrenince iade-i ziyaret için babamı da çağırmış. Dedem, bu ziyaretin asıl maksadını sezmiş ve babamı da önceden tembihlemiş. Hakikaten selamlıkta karşılandıklarında, Kamil Efendi kızıyla birlikteymiş. Babam Kamil Efendi'nin kızını çok beğenmiş ve ikinci ziyarette "Allah'ın emri ile" Meryem Hanım, Ahmet Bey'e istenmiş. O tarihlerde iki aile izdivaç hakkında anlaştıktan sonra ilk iş olarak bu mutlu haber bütün hısım ve akrabalara ulaştırılırdı. Hanımların bir araya geldiği ev toplantıları sayesinde de kulaktan kulağa kısa sürede yayılırdı. Bu acil ilanın iki sebebinden birincisi kız tarafına gelebilecek muhtemel tekliflerin

önünü almak, daha da önemlisi yapılacak hazırlıklara tanıdıkların yardım etmesini sağlamaktı. "Düğün elle, harman yelle." bu imece usulü düğün hazırlıklarını anlatmak için kullanılan bir atasözüydü. Haberi alan akrabalar düğünün muhtemel tarihini de öğrenir, o zamana kadar da yapılacak işler dikkatlice paylaşılırdı. Babamla annemin izdivacında da kız ve erkek tarafının birbirlerine vereceği hediyeler, gelinlik ve damatlığın hazırlanması, kına gecesi ve düğün günü davetlilere verilecek ziyafet itina ile paylaşılmış. Dedem, tek oğluna, şanına yakışır bir düğün tertip etmiş. Bütün Serez ve Demirhisar halkına ziyafetler çekilmiş. Al bir tayla baba evinden alınan gelin hanım, Demirhisar'a getirilmiş. Bu evlilikten iki sene sonra ağabeyim Cemal Tahir, beş yıl sonra ablam Halime doğmuş ve sekiz sene sonra da bir kara kışta ben (Mehmet Cemil) dünyaya gelmişim.

İlk Hatıralar

Hafızamdaki en eski hatıraların en güçlü ve canlı kişisi babaannemdi. Ben henüz üç yaşındayken üç çeyrek asra yaklaşan yaşına rağmen dinç, yüzündeki derin kırışıklıklara rağmen kamburu olmayan bir kadındı. Ne kadar erken uyanırsam uyanayım, o her zaman kalın gözlüklerini beyaz başörtüsünün üzerinden bağlamış hâlde karşımda dururdu. Bu mübarek insan, yaşanacak acıların hiçbirini görmeden ben yedi yaşındayken bu dünyadan göçtü. Ölüm denen acı gerçekle beni ilk tanıştıran bu olmuştu. Onunla cenaze namazının, musalla taşının, ölü yıkamanın ne demek olduğunu öğrendim. Belki de ölen kişinin babaannem olması, bu soğuk ve ürkütücü tabloyu onun aramızdan ayrılmasıyla tanımam, iç dünyamda ölümün o kadar da korkulacak bir şey olmadığı düşüncesini uyandırdı. Öyle ya babaannemin gittiği o yer korkunç olamazdı. Daha sonra bizimle buluşmak üzere öbür dünyaya gitmişti o kadar.

Çocukluk çağıma ait hatıralarda babaannemin anlattığı masallar geniş yer tutar. Bu hikâyecikler her zaman "Pireler berber iken, develer tellal iken." girizgâhı ile başlar, "onlar ermiş muradına, biz çıkalım

kerevetine" temennisi ile tamamlanırdı. Bana da bu hatimeden sonra masal kahramanlarını hayal ederek uykuya dalmak düşerdi. Konular bazen gerçek hayattan alınma, çoğu zaman da uydurmaydı. Gerçek hayattan alınanların içinde beni en çok etkileyen karakterlerin başında tembel köylü masalındaki adamcağız vardı. Bu kişi sabah geç kalktığı gibi, pencereden karşı tepelere baktıktan sonra yağmur çamur demeden sürülerini otlatmaya giden çobanlara inat "Dokurcunda duman var, ben çıkmam kıra." diyor, pencereyi kapatıp yorganını başına geçiriyordu. Gel zaman git zaman eldeki odunlar, kilerdeki un çuvalları, yağ küpleri suyunu çekiyor ve bizim tembel köylü komşuya avuç açar duruma düşüyordu. Neticede ağustos böceği-karınca masalında verilmek istenen öğüt canlı bir misal olarak önümüze seriliyordu. Ben de bu masalla uykuya daldığım her gecenin sabahında pencereye koşturuyor, Dokurcu'nun zirvesinde oynaşan bulutları seyrediyordum. Kimi zaman da sisin içinde kaybolup giden sürüleri ve çobanlarını. Masal kahramanı olmak bu kişilere ancak bu kadar yakışabilirdi. Bazen inceden bir yağmur yağar, damlalar pencere camında tutunamayıp aşağı doğru kayarken çobanlar abalarına biraz daha sıkıca örtünerek sürülerle birlikte o hayal âlemine doğru yolculuklarına devam ederlerdi.

Gündüzleri zamanımız haylazlıkla geçerdi ama bu çocukça taşkınlılara mani olan iki önemli zaman diliminde üç-dört yaşında değil de otuz yaşındaki ciddiyete sahip olurduk. Bunlar, dedemin önünde hilal şeklinde dizilip onun söylediklerini tekrar ederek yaptığımız sabah ve akşam dualarıydı. Dedemin vakur,

tecvid ehli tok sesi iliklerimize kadar tesir ederdi. Akşam duası "Rabbiyessir" okunmadan yatılmaz, bulutsuz gecelerde "Ay gördüm Allah, Amentübillah" eksik olmazdı. Dinî hayat günümüzün her saati bizi kuşatıyordu ve dualar bunun en canlı timsaliydi. Ramazan ayında ne kadar acıkırsak acıkalım başkalarının göreceği yerde ağzımıza bir lokma atmazdık.

Cuma günlerinin ayrı bir ehemmiyeti vardı. Cumanın gelişini perşembe akşamından okunan ve ölmüş akrabalarımızın ruhlarına bağışlanan Yasin ve Tebareke sûreleri ile anlardık. Bütün aile dedemin rahlesini çevreler, onun okuduklarını içimizden tekrar eder, sonra ellerimizi semaya açıp o davudî sesin yakarışlarına biz de iltica ederdik. Sabah erken kalkardık. Dedem en temiz elbiselerini giyer, üç metrelik sarığını ihtimamla başına sarar, sakalını tarar, camiye öyle giderdi. Bakışları, oturması, kalkması, yemesi, içmesi, yemeğin sonunda buruşmuş ellerini kaldırıp okuduğu sofra duasıyla o, bu evin tartışmasız uhrevi reisiydi. Beni çok sever, yanında saf tutmamı isterdi. Biz de ağabeyimle onun yanında saf tutar, o ne yaparsa biz de aynısını yapardık. Bu, bize gizli bir gurur verirdi. Boyumuzun iki katı adamlarla yan yana durmak, çocuk dünyamızda bir erken olgunlaşma müsameresi gibiydi. Hutbede okunanları anlamasak da, sûreleri tam doğru okuyamasak da, işte bizler de bu cemaatin bir ferdiydik. Dudaklarımızı onlar gibi fısıltıyla hareket ettirir, başımızı omuzlarımıza doğru anlar gibi ağır hareketlerle çevirirdik. Onlarla oturur, onlarla kalkardık. Tabi namaz bitince işin en sevdiğimiz kısmı başlardı. Cemaatin çıkışını kapıda

sabırsızlıkla bekler, büyüklerimizin ellerini öper verdikleri harçlıkları muzipçe cebimize tıkıştırırdık. Bu ritüeller dünyasından artan bütün zaman bize kalırdı. Mevsime göre kâh dereye yüzmeye gider, kâh çelik çomak oynardık ama en gözde en sürükleyici oyun komitacılıktı. Gayrimüslim komşuların çocukları da oyuna katılır, hatta genellikle oyunlar mahalleler arasında cereyan ederdi. Her milliyetten çocuk, kendi milliyetinden olan meşhur bir eşkıyanın ismini alır, sonra tahtadan tüfeklerimizi, sapanlarımızı alıp diğer mahallenin eşkıyasını tepelemeye giderdik. En meşhur silahımız kızılcık ağacının dallarından kesip gerdiğimiz yay ve oklardı. Bazen oyun, oyunluktan çıkar, büyük bir kavgaya dönüşürdü. Taş ya da sopa darbeleriyle yaralananlar olsa da asla büyüklere kavgadan bahsedilmez, bu ayıplanacak bir iş sayılırdı. Çok fazla sıkıştırılan çocuklar düştüklerini bahane ederek hâdiseyi örtbas ederlerdi. Zaten normal şartlarda çok büyük husumetler doğuracak bu tür gelişmeler, büyüklerin gelişmekte olan çok ciddi hâdiselerle meşgul olmalarından olacak, her zaman gölgede kalırdı. Aslında bütün yaşadıklarımızın şiddet dozu biraz yüksek bir oyun olduğu muhakkaktı. Anne babalarımızın diğer gayrimüslim ailelerle nasıl meselesi yoksa, bizler de diğer Rum ve Bulgar çocuklarla öyle dosttuk. Onlar bizim cuma namazından çıkışımızı bekler, biz de onların pazar ayinlerinin bitmesini gözlerdik. Çocukluk çağından başlayan bu dostluklar erişkinlerin dünyasında kök salıp sürüyordu. İyi ve kötü günler karşılıklı olarak paylaşılıyor, düğün ve cenaze evlerine mutlaka karşılıklı gidilip tebrik ya da taziyeler

paylaşılıyordu. Ortak iş yapanlar çoktu. Ben doğduktan bir yıl sonra Yunan Harbi patlamış. Erken çocukluk hatıralarımın hepsinin zemininde bu iz yatar. Babam kırk yaşına rağmen gönüllü olarak seferberlik ilanına uymuş. Anam karşı çıkmadığı gibi destek olmuş kocasına. Bereketli nisan yağmurlarının toprağı yumuşattığı bir sabah babam; dedemin elini, ablalarımın, ağabeyimin ve beşiğinde uyumakta olan benim yanaklarımızı öptükten sonra iki sıra fişeğini çapraz kuşanıp mavzeriyle arkasına bakmadan yürümüş karakola. Şimendiferle Selanik üzerinden Karaferye'ye intikal etmişler.

Harp bir ay sürmüş. Ethem Paşa'nın hızlı taarruzu ve yakın takibi ile önce Yenişehir'de bozulan Rumlar, Dömeke'de perişan olmuşlar. Babam eve döndüğünde altın sarısı buğday başakları biçilmiş, öbek öbek kuşaklanmak için bekliyormuş Demirhisar Ovası'nda. Yüzünde 93 Harbi'nden kalan o sert çizgilerin biraz yumuşadığını söylediler her zaman. Dedem ömrünün son günlerinde yeniden ümitlenmiş. Harbe dair anlatılanlar bir efsane gibi kulaktan kulağa yayılmış. Bunlardan en meşhuru Zorlu Hoca idi. Zorlu Hoca yetmişini geçmiş torununun torununu görmek bahtiyarlığına ermiş, nuraniyeti simasından taşan ak sakallı, pak yüzlü bir ihtiyardı. Kendisi gibi yaşlı hanımı ile savaşa katılan oğul ve torunlarının tarlasındaki buğdayı dövüyor. Kocaman yabası ile yaşından beklenmeyecek bir çeviklik ile sapları "Allah Hu" deyip göğe savuruyor. Rüzgâra takılan saplar bir tarafa uçuşurken taneler önüne dökülüyor. Bir ara çok sıkıştığını söyleyip hanımından müsaade istiyor. Su dökmeden

çok daha uzun bir süre sonra tarlanın ucunda elinde yabası ile göründüğünde hanımı bu uzun ara verişini ihtiyarlığına bağlıyor.

Harp bitip çocukları sağ salim eve dönüyorlar. Ertesi gün oğlu anasını ambara götürüyor. Cebinden çıkardığı uzun bir tahta çubuğu yabanın eksik dişine eliyle tutturuyor. Yaba marangozun elinden az önce çıkmış gibi dişleri tam tekmil parlıyor ışıkta.

"Geçen sene yaba sağlamdı ana, bu diş ne zaman kırıldı?" diyor oğul. Ana şaşırıyor, oğlunun yabayla bu kadar alâkadar olmasına kızıyor; "Ben nereden bileyim bre oğul, baban kırmıştır bu yaz herhâlde." diyor. Oğlunun yüzüne geniş bir tebessüm yayılıyor. Bir solukta anlatıyor yaşadıklarını; "Harbin en hararetli anıydı ana. Ne kadar mukavemet etsek de düşman kavi idi. Çok zayiat veriyorduk. Bu gidişle bulunduğumuz cenah çökecek diye düşünürken sağ yanımızda yaşlı bir zat belirdi. Şimşek gibi daldı düşman hatlarına. Kurşun, mermi işlemiyordu ana. Elinde tuttuğu yabasıyla bir sağa bir sola vuruyor, her hamlede bir iki düşman kanlar içinde yere yığılıyordu. Bir hamlesinde yüzü yan döndü. Babama o kadar benziyordu ki! Ama babam Demirhisar'da idi, biz ise Tırhala'da. Sonra beklenmedik bir şey oldu. Yabanın bir dişi kırıldı. Bunun üzerine ihtiyar geldiği gibi şimşek hızı ile kayboldu. Biz fırsatı kaçırmayıp hücum ettik. Düşman geri çekilmek zorunda kaldı. İlk fırsatta kırık dişi bulup sakladım. Tahminim doğru çıktı ana. O babamdan başkası değildi. Şu yabaya bak ana. O babamdı. O, Tırhala'da düşmanı bozan evliyaydı."

Bir destan yazdın Zorlu Hoca! Çocukluk hayallerimizin kahramanı oldun. Biz de yaba salladık hayalî düşmana karşı, dağıttık saflarını. Gençlik yıllarımızı silip süpürecek katıldığımız her savaşta ihtiyacımız olan ruhu öğrettin bize. Hep önümüzdeydin sen, yaban hep elindeydi.

Destan bu vaka ile bitmemişti. Sırrının öğrenilmesi mahviyetine sebep olan her büyük insan gibi o da, ana-oğul ambarda iken son nefesini vermiş, mazhar olduğu iltifatın sahibine dönmüştü. Mübarek bedeni daha soğumadan bütün köy serencamı öğrenmiş, birkaç haftada vakayı Rumeli'de duymayan kalmamıştı.

Yunan Harbi'nde kazanılan zafer bozulan moralleri ne kadar tamir etti bilinmez ama bilinen bir gerçek vardı ki bütün Balkanlar içten içe kaynamaya devam ediyordu. Harbin Rum komşularımız üzerinde tesiri pek az oldu. Onlar daha çok kendilerini Osmanlı sayıyordu. Güneyde giderek alevlenen milliyetçilik ateşi henüz komşularımıza ulaşmamıştı. Ya da biz öyle zannediyorduk. Çünkü dostâne ilişkilerimiz devam ediyordu çorbacılarla.

"Nasılsın bre çorbacı?" sorusuna Rumeli ağzı ile; "İyiyim be yav." cevabı gelirdi.

"Nasıl, bu sene mahsul bol mu?"

"Gospud bilecek, Gospud bilecek." Gospud onların taptığı ilahın ismiydi. İlahlarına serbestçe ibadet eden, tarlalarını sürüp diken, nadiren yaşadıkları meseleleri –isterlerse– adil kadılar tarafından halledilen, Müslüman çiftçilerin verdiği öşür kadar bile vergi vermeyen bu insanlar niçin bağımsızlık

sevdasına düşsünlerdi ki ama yaklaşan bir tehlike vardı ve bunu kimse görmüyor, göremiyordu. Osmanlı güçsüzdü, üstüne üstlük yüzyıl önceki basiretli, adil, şerefli yöneticileri de yavaş yavaş kaybediyordu. Eşkıyalığın önü alınamıyordu. Haksızlığa uğrayan, vergisini vermeyen, cezasını çekmek istemeyen, askerden kaçan, etrafa korku salarak haraç toplayıp alın teri dökmeden yaşamak isteyen, soluğu dağlarda alıyordu. Son yıllarda bunları Etniki Eteriya Cemiyeti, Bulgar komitacıları nüfuzları altına alarak Osmanlı askerinin üzerine saldırtıyor, karakol bastırtıyor, pusu kurdurtuyor, adam kaçırtıp işkence ile öldürtüyorlardı. Zaten sayıca az olan kolluk kuvvetleri bunlarla başa çıkamıyordu. Bu vahim gelişmeler karşısında Müslümanlardan birtakım asker kaçkınları kendi çözümlerini üretme yoluna gittiler. Onlar da dağa çıkacak; kaptanlar, komitacılar, çetecilerle savaşacak, onları tepeleyip ahaliyi huzura kavuşturacaklardı. Bunların en meşhuru Abdullah Çavuş'tu. Asker kaçağı mıydı, padişaha mı canı sıkılmıştı, yakınlarından biri öldürülmüştü de intikam için mi dağdaydı, bilen yoktu. Bilinen Serez'in, Demirhisar'ın dağlarının ondan sorulduğuydu. Bir akşam karanlık çöktüğünde sağında ve solunda tepeden tırnağa silahlı iki adamıyla destur isteyince ailecek bu eşkıya kabadayısı ile müşerref olduk. Niyetinin kötü olmadığını üzerinde silah taşımamasından anlatmak ister gibiydi.

"Müsaade buyurursanız iki çift lafım var." diye gürledi. Babam istemeye istemeye selamlığa aldı davetsiz misafiri. Eşiği geçerken "Bismillah" sesi mırıltı

hâlinde duyuldu. Adamlarına bir kaş işaretiyle kapıda beklemelerini emretti. Selamlığı geçip sofaya oturunca;

"Uzun kelam etmeyeceğim, memleketin hâli ortadadır. Bulgar ve Rum eşkıyası aman vermemekte, lakin jandarma hâdiselere engel olamamaktadır. Olamadığı gibi adamlarımı tevkif etmekte, eşek sudan gelinceye kadar dövmekte, hapis edip falakaya yatırmaktadır. Müslüman ahalinin canı ve ırzı tehdit altındadır. Hâl böyleyken, Müslümanın canını ve malını korumaya ahdetmiş bizlere bu muamele reva mıdır? Siz kaymakamın dostusunuz. Ona bu söylediklerimi iletiniz. Yoksa yapacağımızı biliriz."

Bu açık ve küstah tehdit karşısında babamın, "Ya siz eşkıya değil misiniz? Irzı ve namusu korumak ne zamandır eşkıyaya emanet edilmiştir?" demek istediğini sezdim ama diyemedi, yutkundu, dudaklarından fısıltı şeklinde bir "Olur." çıktı.

Demek Devlet-i Aliyye bu kadar düşmüştü ha? Birkaç yüzyıl önce cihanı titreten bu devlet ahalisini eşkıyalar korumaya kalkışacaktı ha? Kanun nedir bilmeyen, hak, hukuk çiğneyen eşkıya, jandarmalığa soyunacaktı ha? Babam olayı kaymakama anlatıp "Payitahta yazsak." diye ricada bulundu. Kaymakam Refet Bey kırışmış alnını daha da kırıştırarak;

"Payitaht mı? Payitaht kendine mukayyet olamıyor Ahmet Beyciğim. Payitahtta güpegündüz Ermeni eşkıyası banka basıyor, hazineyi soyuyor, bombalar patlatıyor da neden sonra hükümet güçleri intikal ediyor. Sen sanıyor musun ki, bir ricamızla üç manga daha

jandarma tahsis edecekler. Padişah Hazretleri fırsatını bulsa o jandarmaları Yıldız'ın önüne dikecek."

"Ya zat-ı âlinizin hayatına kastederlerse?"

"Etmezler merak etme! Abdullah'ı iyi tanırım ben. Müslüman kanı akıtmaz o. Nasıl oldu dağa çıktı anlayamadım. Benim vazifeye başladığım sene gönüllü jandarma çavuşuydu. Birkaç ay birlikte çalıştık. Cesur bir adamdı, lakin hissiyatına yeniliyor hemen. Jandarmayken yapamadıklarını eşkıya iken yapmak istiyor. Aslında iyi de yapıyor ya neyse."

"Refet Bey, neden adamlarını serbest bırakmıyorsunuz o hâlde?"

"O zaman bu Bulgar komitacıları ile Rum eşkıyası aralarındaki husumeti unutup tek hedef olarak jandarmaya yüklenir. Şimdi birbirlerini kırıyorlar namussuzlar!"

Aslında olan biteni babam da bilmiyor değildi. Bir hafta önce Rum eşkıyası Bala köyünde çete adamı zannettikleri bir Bulgar'ın düğününü basıp on üç kişiyi katledip altı kişiyi yaralamışlardı. Gregori'nin adamlarının intikam haberi de yakında ulaşırdı kaymakamlığa.

Bu eşkıyalık ve çetecilik biz çocukların oyunlarına bile yansımıştı. İçimizden gürbüz olanlar Abdullah Çavuş, Hıristo Kaptan, Çete başı Nikola olur, üçer beşer fırkalara ayrılarak hayalî atlarımızla tepeler aşar, pusular kurar, karşı tarafa zayiat vermek için ter dökerdik. Tahta tüfeklerimizden çıkan hayalî kurşunlar, rakip eşkıyanın beyninde patlar ve biz havsalamızda savaşı kazanırdık. Hâlbuki gerçek

bir savaş, bir eşkıyalar savaşı yakında zuhur edecek büyük harbi haber verircesine Kılkış'ta, Kale'de, Pirlepe'de, Drama'da, Florina'da sürüp gidiyordu. Gün geçmiyordu ki bir Rum dağa kaldırılmasın, bir Bulgar evinde ölü bulunmasın, bir Türk sokak ortasında katledilmesin. Yine de kaymakamlık bıkmadan fermanlar yazıyor, jandarma elinden geldiğince failleri bulmaya çalışıyordu. Halk olan bitenden usanmıştı. Giderek artan insan katliamı havayı germiş, kapı komşusu insanlar birbirlerine mesafeli durmaya başlamışlardı.

Bir akşam vakti korkunç bir şey oldu. Patlayan bir silah Demirhisar Muradiye Camii müezzininin ezanını susturdu. Bu milliyetçiliğe ait çekişmenin dinî alana da sıçraması demekti. Abdullah Çavuş'un cevabı gecikmedi. Bir gece dağa kaldırılan Papaz Dimitri, ayaklarına nal çakılmış olarak kilise kapısının önüne bırakılmış, yaşlı adam kan kaybına fazla dayanamamıştı. Bu, çete savaşlarında bir dönüm noktası idi. Abdullah Çavuş'un yaptığı hatanın bedelini bütün Demirhisar'ın Müslümanları ödeyecekti. Bundan böyle kaymakamın korktuğu oluyor, Gregori ve Nikola aralarında sulh tesis ederek, yeni ve tek bir düşman belirliyorlardı: "Müslümanlar"...

Mektep Yılları

Beş yaşıma bastığımda merasimle mahalle mektebine başladım. Babamla birlikte cuma namazında saf bağladım. Ayakta iken annemin ezberlettiği kısa sûreleri okuyor, babamla birlikte eğiliyor, o secdeye gidince ben de gidiyor, o oturunca ben de oturuyordum. Zaman zaman hata yapacağım korkusuna kapılıyor, yüreğim çarpıyordu ama kimse benimle ilgilenmiyordu, hem yanımda babam vardı. Namazdan sonra imam mihrabın önünde diz çöktü. Mahallenin beş-yedi yaş grubu çocukları hilal şeklinde çevresinde dizildiler. Babam elimden tutup beni halkanın sağ başına oturttu.

"Eti senin, kemiği benim hoca." dedi. Bu sözün o zamanlar ne manaya geldiğini bilmiyordum. Hocanın baş işareti ile önüne diz çöktüm; "Elif," dedi. Tekrar ettim. Zaten harfleri tanıyordum. Elif'in değnek gibi, be'nin kayık gibi, he'nin iki gözü olduğunu annemden öğrenmiştim. Elifba'yı yanlışsız okudum. Kur'ân'a geçmem sadece bir ay aldı. Arkadaşlarıma annemin yaptığı helvadan ikram ederek mushaf kuşandım. İşte bu kadar... Mahalle mektebinin vereceği her şeyi öğrenmiştim.

Bir sonraki sene iptidaiye başladım. Usul-ü cedide ile yani yeni sistemle eğitim görecektik. Muallimler

de yaşları otuzu geçmeyen genç insanlardı. Öğretilen şeyler mahalle mektebinden çok farklı sayılmazdı. Okuma, yazma ve dinî ilimler.

Üç yıl sonra rüştiyeye başladım. Derslerimiz çeşitlenmiş, coğrafya, tarih, hendese gibi ulûm-i diniye dışında dersler görmeye başlamıştık. Asıl ruh ve fikir dünyamın şekillenmesi için Selanik Leyli (yatılı) İdadisi'ne başlamam gerekecekti. Mektebe başladığımda on iki yaşındaydım.

Mektepte disiplin hâkimdi. Sabah güneş doğmadan bütün talebeler kalkıyor ve havanın soğuk mavi rengi kırılmaya başladığında içtima için bahçede hazır oluyorlardı. Bu toplanma öncesi her talebe muhakkak yatağını topluyor, yorganını dörde katlayıp dikkatle ayakucuna yerleştiriyordu. Yatak çarşafı, yastık ve yorgan kılıfları elle ütüleniyor, üzerinde kırışıklık kalmamasına dikkat ediliyordu. Talebeler şahsi temizliklerine, üst başlarına da dikkat etmek mecburiyetindeydiler. Yapılan yoklamalarda koğuş temizliğinden tırnak temizliğine kadar titiz bir muayene yapılıyordu. Herhangi bir kusur, kınama yahut ihtar ile cezalandırılıyor, tekrarı hâlinde suçu işleyen hafta iznini kaybettiği gibi türlü müeyyidelere maruz kalıyordu. Muallimlerin en dikkat ettiği ve her talebede görmeyi arzuladığı şey tertip ve temizlikti. Bu, disiplin anlayışlarının her zaman ilk maddesini teşkil ediyordu. Âdeta küçük bir kışlayı andıran bir nizam vardı mektepte ama sadece cezalandırma yollarının uygulandığını söylemek yanlış olur, her sene en tertipli ve disiplin notu en yüksek talebeye yeni bir hokka takımı hediye etmek âdettendi.

Derslerde mühim noktalar, kamışların çıkardığı gıcırtılarla kâğıda dökülür, en güzel yazıyı yazan talebenin defteri mücellithaneye gönderilir ve büyük bir şeref olarak, kütüphanedeki muhteşem eserlerin safında yer alırdı. Bu kütüphanede neler yoktu ki... En kıymetli eser şüphesiz Tarih-i Cevdet'ti. Tarih muallimlerimizin de sıklıkla başvurduğu bu kaynak bizim için defalarca okuduğumuz ama bıkmadığımız bir romandı. Tarih dersine hiç meraklı olmayanlarımız bile bu ciltleri en az bir kere devirmişti.

Dersler çok çeşitliydi. Hendese, kimya, astronomi gibi ulûm-u fünûniyye yanında edebiyat, tarih, hadis, fıkıh, Farsça, Arapça ve Fransızca dersleri okutuluyordu ama her dersin muallimi yoktu. Farsça hocası kimyayı da öğretiyor, tarih muallimi Fransızca derslerini yürütüyordu. Benim en sevdiğim ders coğrafya idi. Bir zamanlar Avrupa'nın yarısına hükmeden Devlet-i Aliyye'nin Balkanlarda bir avuç toprağı kalmış olsa da, Anadolu'dan Basra Körfezi'ne oradan Kızıldeniz'e, Trablusgarp'a ve Fizan'a kadar, o gün için hayalimin alamadığı genişlikte topraklarla gizli gizli böbürleniyor, üzerinde yetmiş iki milletin yaşadığı bu üç kıtaya yayılmış devletin harita üzerindeki yekpare görüntüsü ile güç ve kuvvet buluyordum. Hakikatte böyle mi idi? Bunu o yaşlarda anlayamazdım. Anlayamadım da.

Sabah içtimasından sonra bütün talebeler kahvaltı maksadı ile yemekhanede toplanıyorduk. Devlet-i Aliyye'nin yoksul yıllarına rağmen bizlere iyi bakılıyordu. Her sabah sofrada mutlaka süt ve yumurta olurdu. Yemeği muallimlerle birlikte yerdik. Sabahtan

öğleye kadar üç ders yapılır sonra tekrar yemek molası verilirdi. Okulda gayrimüslim tebaanın da az da olsa çocukları okuyordu. Mektebin, artık iyice köhneleşmiş medreselerden en önemli farkı da bu idi. Osmanlı Devleti'nde yüzlerce misyoner okulu açılmış olmasına ve birçok gayrimüslim tebaanın kendi okulları olmasına rağmen bu okulların bu kişilerce tercih ediliyor olması keyfiyetlerinin bir ispatı idi aslında. Bizler zaten ailelerimizin komşuluk ilişkisi içinde oldukları bu çocuklarla mektepte de iyi geçinirdik. Derslerden İslâm dinini ilgilendirenlerden muaf tutulmuşlardı. Muallimlerin çoğu dindar sayılmazdı. Ekserisi ceket ve setre giyer, sakallarını tıraş ederdi. Namaza devam edeni de azdı. Medreseden farklı olarak mektepte cemaat hâlinde namaz kılınmaz, isteyen mescide gidip aralarında imam tayin ederlerdi.

Biz talebelerin en sevdiği vakit öğleden sonra yapılan iki saatlik dersin ardından akşam yemeği vaktine kadar verilen teneffüstü. Bu vakit bizlerin oyun, daha çok da güreş vakti idi. İlk gençlik yıllarının verdiği enerji ile üst kattaki çalışma odasının zeminine soğuğu kesme bahanesi ile konan hasırda güreş tutardık.

Akşamları ise her sınıf için ayrı ayrı tahsis edilen odaların tam ortasındaki direğin dört yanına yerleştirilmiş yağ lambalarının altında halkalar hâlinde dizilir ve o gün öğrendiklerimizi talim ederdik. Yatmadan önce ise icmal yapılır, her talebe öğrendiklerinin özetini anlatırdı. Bu sırada başımızda muallim olmaz, en kıdemlimiz faslı yürütürdü.

Misafir

Babam, alacakaranlığın ve soğuğun erken bastırdığı bir aralık akşamında Muradiye Camii'nde akşam namazını eda etmiş olmanın huzuru yüzüne yansımış hâlde kapıya çıkar. İçeride cemaat tesbihat yapıyor. Herkesten önce dışarı çıkıp beklemesinin bir sebebi vardır. Cemaatte bir yabancı gözüne ilişmiştir. Ne zaman bir yabancı olsa, evle ilgili bir mahzur olmadığı takdirde bu şekilde hareket eder, erkenden kapı önüne çıkıp bekler, camiden çıkan cemaatin ellerini tek tek sıkarak onları tebrik eder ve yabancının dışarı çıkmasını gözlerdi. Musafaha yaptığı, bütün samimiyetiyle evine davet ettiği bu yabancı kimi zaman uzaklardan gelen bir esnaf, kimi zaman Selanik'e yolu düşen devlet ricalinden biri, kimi zaman da bir asker ya da köylü olurdu. Bu sefer beklediği kimdi acaba. Camiden çıkan insanlar Ahmet Bey'in bu bekleyişini yadırgamazlar. Bu alışkanlığını öteden beri bilir ve takdir ederler. Karşılıklı musafahanın ardından buz tutmuş kar parçacıklarının üzerinde gıcırtılar çıkaran ağır adımlarla karanlığa karışırlar.

Nihayet yabancı, imamla birlikte çıkış kapısında görünür. Demek ki içeride başka kimse kalmamıştır.

Ağır adamdır bu yabancı. Bu gece karanlığında böyle bir kasabada nerede kalacağı endişesini taşımadan aheste hareket edebiliyordur. Parlak siyah çizmelerini giyerken göz ucuyla Ahmet Bey'i süzmeyi ihmal etmez. Yabancı otuz yaşlarında, uzun boylu, pehlivan yapılı, geniş omuzlu, başındaki kara kuzu kalpağı ile heybetli görünen bir adam. Buz gibi havanın etkisi ile üşüyen ellerini paltosunun ceplerine sokarken, hâlâ sıcaklığından bir şey kaybetmemiş ayaklarını düşünüp, dizlerinin altında biten meşin çizmeleri kış bastırmadan ısmarladığı için kendini tebrik etmektedir. Sessizliği babam bozar; "Allah ibadetinizi kabul etsin." derken iki elini de muhatabına uzatır. "Cümlemizin." Uzatılan eller sıkılır. Yürekleri birbirine ısınır. İmam ayrı yöne, yabancı ile babam diğer yöne doğru uzaklaşırlar. Babam her misafir adayına sorduğunu yabancıya da sorar: "Nereden gelip nereye gidersin?"

"Payitahtta barınamadık. Selanik'e gidiyoruz."

Bu "barınamadık" sözünü yabancının ne manada kullandığını kestiremez. Haddizatında camide namaz kılan adamdan zarar gelmez ama böyle karışık bir devirde bir yabancıyı misafir etmek için biraz daha tahkikat yapmalıdır. Aslında ne zamandan beri sofrasını yolcularla paylaşmıştır da en ufak bir vukuat olmamıştır.

"Memur musunuz, bir vazifeniz var mı?"

"Eh, sayılır." diye karşılık verir yabancı istihzai bir gülümseme ile. Bu cevap babam için yeterlidir. Devlet ricalini misafir etmek onun için ayrı bir şereftir.

“Bizde âdettir, kasabaya uğrayan her kim ise misafir edilir. Herhâlde kalacak belli bir yeriniz yok. Buyurun bir tas sıcak çorbamızı için. Hem İstanbul’dan geliyorsunuz, hasbihâl eder Devlet-i Aliyye’nin durumunu konuşuruz.”

Birden nereden geldiği belli olmayan bir tipi bastırır. Yabancı paltosunun yakasını boynuna doğru kaldırır. Bu gece vakti kar fırtınası altında istasyona yürümek akıllıca değildir. Ahmet Bey de ısrar edince üstelemez. Yolda bıraktıkları izler birkaç dakika içinde silinmiştir.

Ben o sıralarda mektepten izinli olduğumdan evdeydim. Babamı selamlıkta bir yabancıyla görünce şaşırmadım. Yabancı evin en büyük odasına alındı. Soba bilek kalınlığında odunlarla harlandı. Yabancıya bir tas sıcak çorba ikram edildi. Aç olduğu anlaşılınca da mükellef bir sofra hazırlandı. Yer sofrasına hiç yadırgamadan oturup peşkiri dizlerine çekti. Genç yaşta olmasına rağmen, yaşlı bir insan gibi yavaş yavaş yemeye başladı. Babam arada söze giriyor, “İyi oldu teklifimi kabul ettiğiniz, yoksa bu havada perişan olacaktınız. Yarın birlikte ineriz istasyona, sabah erkenden bir sefer var zaten Selanik istikametine.” diyordu. O da başıyla “olur” manasında mukabele ediyordu. Bir süre havadan sudan konuşuldu. İsminin Halit olduğunu öğrendik. İstanbul’da Harbiye Nezaretinde görevliyken Selanik’te çalışmak üzere vazifelendirilmişti. Yemeğin ardından babamla karşılıklı sedire oturdular. Sanki kırk yıllık ahbaplarmış gibi sohbete koyuldular. Her hususi misafire ikram edilen Yemen

kahvesini yudumlarken anlattıkları benim de alâkamı cezbetmişti. Söyledikleri siyasi şeyleri zaman zaman hocalarımızdan da duyuyordum ama ilk kez bu kadar fasih bir hülasa ile karşılaşıyordum.

"Hünkârımız efendimiz, Devlet-i Aliyye aleyhine faaliyetlerden şüpheleniyor. Faaliyetin merkezi Selanik... Kendilerine Jöntürk diyen komitacılar "İttihad ve Terakki" adında bir teşkilat kurmuşlar. Hünkârımız efendimiz Rumeli ahalisi rahat etsin, hâdiseler durulsun, huzur tesis edilsin diye asker gönderiyor, onlar dağa çıkıp isyan hazırlıkları yapıyorlar. Maksatları meşrutiyeti tekrar ilan etmek. Hoş, hünkâr kendisi de meşrutiyeti ilan edecek amma Meclis-i Avam'ın faaliyetlerinden çekiniyor. Ne de olsa sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer. İlk mecliste olanları biliyoruz. Bu Rum, Ermeni, Bulgar komitacıları tekrar meclisi ele geçirirse hürriyet lafının arkasına sığınıp istiklal ilan ederler, Hafazanallah. Siz devletini, milletini seven bir insana benziyorsunuz. Çevredeki hâdiseler kulağınıza çalınıyordur."

Bu kadar açık konuşmasının sebebi bize duyduğu itimattı. Ne yazık ki babamın bildikleri sınırlıydı: "Selanik bize uzaktır. Senede birkaç kere gitmişliğimiz vardır o kadar. Lakin çevre köy ve kasabaların içten içe kaynamakta olduğunu anlamamak için akılsız, kör ve sağır olmak lazım. Bu dağlarda eşkıyadan geçilmiyor. Eskiden nispeten birbirlerinden çekiniyorlardı. Abdullah Çavuş'un papazı nalladığı günden beri hâdiseler Müslümanların aleyhine döndü. Vukuatların önü alınsın diye daha fazla

kolluk kuvveti gönderildi ama neticede her gün yeni bir vuruşma haberi geliyor. Her taraftan kayıplar olduğunu işitiyoruz."

Babam siyaseti sevmeyen bir rençperdi. Onun istediği bir an önce nizamın, kanunun tesis edilmesi, kanlı hâdiselerin önünün alınmasıydı. İttihad ve Terakki'nin adını duysa bile iç yüzünden habersizdi. Çünkü İttihad ve Terakki daha çok askerler, üst düzey kademedeki yöneticilerle fikir adamları çevresinde örgütlenen gizli bir teşkilattı. Mektepte zaman zaman işittiğim bu teşkilatın ismini misafirin ağzından duyunca söylediklerine daha da kulak kesildim.

"Bütün bu hâdiselerin arkasında, adları batsın, Düvel-i Muazzama var. Hünkâra suikast tertip etmek için Ermenileri kullanıyorlar. Rumeli'de bir isyan çıksın diye dört gözle bekliyorlar. Jöntürkler Paris'te büyük bir kongre tertip ettiler. Niyetlerini açığa vurdular. İngilizler de Taşnak Cemiyeti'ne, Rum ve Bulgar komitacılara maddi destek veriyor. Hünkârımız siyasi manevralarla Düvel-i Muazzama'yı birbirine düşürmeye çalışıyor. Aralarındaki ihtilafları, çıkar çatışmalarını iyi bildiğinden bu zafiyeti onlar aleyhine kullanıyor. Böylece, şükür şimdiye kadar topyekûn üstümüze gelemediler. Mesela şimdilerde Alman hükümeti ile müttefik gibi görünse de bu tamamıyla ilm-i siyaset. Hicaz Demiryolu'nun inşası bu yüzden Alman hükümetine verildi. Zaten İngilizler ve Fransızlar Düyûn-u Umûmiyye ile boğazımıza yapışmış. Şimdi aralarında husumet doğdu. Jöntürklerde bu

manevraları anlayacak feraset nerede? Varsa yoksa istibdat dedikleri bu iradeyi ortadan kaldırma gayreti. Başka bildikleri yok. Sanki Meclis-i Avam daha iyi yönetecek memleketi. Bunlar devlet yönetmeyi çocuk oyuncağı sanıyor. İçlerinden asker olanlar daha kolağası olmadan soluğu cemiyette alıyor. Hünkârımızın açtığı mekteplerde okuyup onun aleyhine plan tertip ediyorlar."

Sözlerinin burasında sanki suçlanan benmişim gibi yüzümün kızardığını hissettim. Hocalarımız meşrutiyetin faziletlerinden öylesine dem vurmuşlardı ki, ben de "hürriyet" havarisi ve fedaisi kesilmiştim. Hocalarıma göre Osmanlı Devleti'nin bekâsı hürriyetin tesis edilmesine, istibdat idaresinin sona ermesine bağlıydı. Bu idare nihayete erince bütün milletler omuz omuza verecek, Devlet-i Aliyye için çalışacaktı. Çünkü mecliste temsil hakları olacaktı. Yani bu, halkların kendilerini idare etmesi demekti. Kendilerini idare hususunda temsil hakkını elde eden azınlıklar da eşkıyalıktan ve istiklal düşüncesinden vazgeçecekti. Muallimlerin ekserisi böyle düşünüyordu. Pek azı ise meşrutiyetin devletin başına felaket getireceğini, azınlıkların iyice şımaracağını müdafaa ediyordu. Hâlbuki bu adam çok başka şeyler söylüyordu. "Çok adam yönetirse ne olacak?" diye soruyordu. "İş kemiyette değil, keyfiyette." diyordu. Halit Bey'e göre, "Kurtuluş, akıllı bir adama itaatteydi, Osmanlı idaresinden kopmak için can atan hainlerden oluşacak bir meclise değil." O adam ise hükümdar Abdülhamid Han'dı.

Babam Selanik'e gönderilişinden rahatsız göründüğünü hatırlatınca canı sıkıldı. Belli ki memnuniyetsizliğini ifade etse de bu meseleyi kurcalamak istemiyordu. Babam sohbeti farklı bir mecraya çekti; "Hünkârın ferasetine diyecek yok ama eli her kalem tutan ona saldırıyor. Lehinde mecmualarda hiçbir yazı çıkmıyor. Sadece Jöntürkler, değil yaşını başını almış muharrirler de istibdat bahanesiyle aleyhinde yazıyorlar."

"Hünkârımız her işi düşünerek yapar. Jurnalcilerden şikâyet edenler, jurnalcilerin vazifelerini suiistimal ederek yalan beyanda bulunabileceklerini düşünenler bilmiyorlar mı ki padişahımız jurnalcileri de teftiş eden bir teşkilat kurmuştur. Öyle bir lafla, iki cümle yazıyla insanlar evlerinden sürülmüyor. Ciddi deliller var. Bu yüzden sadece gürültü yapıp padişaha saldırıyorlar. Kendilerini müdafaa edebilecek hiçbir delilleri yok. Bir ay kadar önce bir meseleyi tetkik ediyorduk. Bana hitaben dedi ki: 'Halit, adam yok adam, kaht-ı rical yaşıyoruz. Ellerim kollarım bağlanıyor. Avrupa'nın fennini, tekniğini öğrensinler diye yolladığımız zevatın tek derdi beni devirmek. Sanki beni devirince her iş hallolacak. Ben bilsem ki bunlar devleti hakkıyla idare edecekler, kendi ellerimle teslim edeceğim emaneti ama sanmam ki benden sonra on yıl bu vazifeyi bi-hakkın yerine getirsinler. Çok acemiler, çok zavallılar. Avrupa oynuyor bunlarla farkında değiller.' Bakın Rumeli kaynıyor, adlî vakalar her gün artıyor, jandarma tertibatı yetersiz kalıyor. Gönderilen kolluk kuvvetlerini başlarındaki ismi genç, kafası bunak komutanlar dağa kaldırıyor. Eşkıya ile

mücadele edeceği yerde payitahta baş kaldırıyor. İsyanların eli kulağındayken çareyi hürriyet ilan etmekte görüyorlar. İçlerinde bu fikrin en hararetli müdafileri Ermeni, Rum eşkıyaları… Çünkü hürriyet onlara yarayacak. Basiretsizlik diyemeyeceğim, hıyanet içindeler ama göremiyorlar."

"Çare nedir öyleyse?" diye mırıldandı babam.

"Çare;" dedi duraklayarak, "… çare bu gençler." Yüzünü bana döndü. Gözlerimin içine baktı. Korkusuz bakışlarından irkildim. "İdadide okuyor demiştiniz. Zehir gibi bakışları var. Zekâsı gözlerinden okunuyor, işte bunları yetiştirebilirsek istikbal adına ümitvar olabiliriz. Aksi hâlde Düvel-i Muazzama ve dâhilî iş birlikçilerinin hile ve desiselerinden kurtulamayız."

"İstibdat? Bunca ehli kalem heder oluyor."

"Hayır. Anlamamakta ısrar ediyorlar. Hünkâr onların boyunlarını vurdurtabilir ama merhamet ediyor. Belki bir gün akılları başlarına gelir diye bekliyor. Bu zaman zarfında zararlı, gençlerin düşüncelerini bulandıran neşriyatlarına mani olmak için de payitahttan uzaklaştırıyor ama bunlarda akıl ne gezer, hürriyet kahramanı olacaklar ya, içlerinden biri "Küre-i arzın merkezine gönderseler patlatır, çıkarız." diyor. Nasıl çıkacaksın, boynun ipek kirişte! Dua etsinler padişah hazretleri yaptıklarına hainlik değil basiretsizlik olarak hükmediyor. Eskiler kahraman olma, isim bırakma sevdasını harp meydanlarında ararlardı, bunlar payitahtın göbeğinde hünkâra söverek, ecnebi gazete ve mecmualardan devşirdikleri fikrî cereyanları

neşrederek arıyorlar. Zaman bir gün kimin haklı olduğunu gösterecek.

Dedem sohbetin burasında boğazını temizledi. Zaten çok az konuştuğundan herkes ne diyeceğini merakla bekledi: "Ben istibdat nedir bilmem, anlamam da. Amma geçen sene şimendiferle hacca gittim. Üç aylık yolu bir haftada aldık. Allah Abdülhamid Han'dan razı olsun. Hükümdar halkına hizmet ederse hükümdardır. Biz burada zulmet görmedik." Beni işaret ederek konuştu: "Bu çocukların mekteplerini de inşa ettirdi. Memlekete ilim fen gelmeden güçlü olunmaz. İstanbul'da neler oluyor bilemeyiz. Haddizatında Selanik'te de işler karışıyor ya Allah sonunu hayreylesin. Kolluk kuvvetleri çok az. Eşkıyalık aldı başını gidiyor. Bir yerde eşkıya türedi mi, o yerde huzur kalmadı demektir. Hâlbuki devletin en mühim vazifesi huzuru tesis etmektir."

Halit Bey müspet manada başını salladı. "Haklısın baba" dedi. "Bu eşkıya illeti her milletten insanın canına tak etti ama bu iş kolluk kuvvetiyle olacak iş değil. Eşkıya nerede, dağda. Nerede saklanır, ne yer, ne içer tetkik etmek lazım. Karakol zabiti her evin, her sokağın başında nöbet tutamaz ki. Bunlara kendi anladıkları dille cevap vermek lazım. Ancak o zaman uslanırlar."

"Abdullah Çavuş'u duymuşsunuzdur. Bu asker müstafisi aklınca mücadele veriyor dağlarda. Devlet-i Aliyye görmezden geliyor sanıyorduk. Bilakis yardım ediyor demek ki."

“Çavuşu tanırım! Biraz işi azıttı. Bizim milletin zafıdır zaten. Düne kadar emir komuta zinciri altındaydı. Bugün kendini bu tepelerin hâkimi sanıyor.”

“Hem de ne zannetme. Bundan birkaç sene evvel destursuz evime girip kaymakamdan adamlarını salması için beni ricacı tayin etti.”

“Hepsini biliyoruz! Payitahta her gün rapor yağıyor. Her kasaba kaymakamı, her mıntıkanın karakol komutanı hâdiseleri anında bildiriyor. Siz dağlarda başıbozuklar can sıkıntısından eğleniyor sanmayın. Bir nevi harp oluyor. Eşkıyaya eşkıyayla karşılık vermek de bu harbin bir mecburiyeti.”

“Ya hepsi ipin ucunu Abdullah Çavuş gibi kaçırırsa.”

“Bu mümkün tabi ama yapacak başka bir şey yok. En gözü pek, cesur askerleri çete savaşı için vazifelendiriyoruz. Onlar da eşkıya reisleri ile birlikte hareket ediyorlar. Emir-komutayı tesis etmek biraz da onların kabiliyetine kalmış.”

Bu adam ne kadar çok şey biliyor ve ne kadar rahat konuşuyordu. Belli ki dedemi ve babamı kendine yakın görmüştü ama bu yakınlığının ve samimiyetinin sebebini en sonunda ifşa etti: “Bu zemheri akşamında beni misafir ettiniz. Size şükran borcum var. Benim de sizden bir istirhamım var. Dilerseniz bunu karşılıklı bir ikram olarak da kabul edebilirsiniz. Delikanlıyı çok sevdim. Bu saate kadar sohbeti takip etmesinden memleket meseleleriyle alâkadar olduğu anlaşılıyor. Böyle gençlerin okuması lazım. Kabul buyurursanız İstanbul’a döndüğümde husусi dostum

olan Salih Paşa ile konuşayım. Çocuk onun himayesinde İstanbul'da okusun. Zaten kendileri talebeye hizmeti çok sever ve arzu eder. Şimdiye kadar bir düzine delikanlıyı himaye etti, okuttu."

Babam bu sürpriz teklif karşısında bana döndü. Gözlerimdeki ışığı fark edince, "Bizi mahcup ediyorsunuz, oğlumun okumaya iştiyakını biliyorum. Saklamaya lüzum yok. Lakin Paşamıza zahmet vermeyelim. Siz hele Paşa ile konuşun, neticeyi bize bildirin." diye mukabele etti. Bu üstü kapalı izin karşısında sevinçten havalara uçacak gibi oldum. Bu misafir belki de hayatımı değiştirecek bir teklifle gelmişti. Bundan sonra Salih Paşa'nın beni himayesine alması için dua edecektim.

Hürriyet

Haber mektebe bomba gibi düştü. Hocaların yüzünden mutluluk okunuyordu. Bütün talebelerin derhâl bahçede toplanması emredildi. Leyli olanlar valizlerini yanlarına alacaktı. Baş-muallim mühim bir konuşma yapacaktı. Olağanüstü bir şeyler olduğu muhakkaktı. Çoğumuz ne olup bittiğinden habersizdik ama içimizde bazıları, özellikle Selanik'in ileri gelen ailelerinin çocukları fısıltı hâlinde birbirleriyle konuşuyorlar, ısrarlı suallerimizi şımarık gülümsemelerle cevapsız bırakarak bizi daha da merakta bırakıyorlardı. Apar topar hazırlanarak bahçede her perşembe akşamı aldığımız sıra düzenine geçtik. Dışarıda cümbüş, kıyamet gidiyor, silahlar atılıyordu. Heyecanımız had safhadaydı. Muallimleri bu derece sevindirecek, halkı bu kadar coşturacak ne olmuş olabilirdi. Mektep müdürü kapıda göründü, yüzlerce talebe her zamankinden farklı olarak çıt çıkarmadan nefeslerini tutmuş müdürün ağzından çıkacak haberi bekliyordu. Müdür ağır ağır yüzüne yayılan gülümsemenin ardından;

"Arkadaşlar," dedi. "Hürriyet ilan edildi."

Sessizlik yerini bir uğultuya bıraktı. Mektep tatil olmuştu. Bugün memleket için bayramdı. Artık halkın

temsilcileri mecliste halkın iradesini tecelli ettirecek, kavgalar bitecekti. Ne hikmetse en çok gayrimüslim ailelerin çocukları sevinmişti. Selanik sokakları bayram yerine dönmüştü. Yollardan geçen irili ufaklı gruplar "Yaşasın hürriyet" naraları atıyor, pencerelere çıkan hanımlar, küçük çocuklar aşağıdakilere alkışlarla mukabele ediyor, herkes birbirini tebrik ediyordu. Hızlarını alamayanlar padişahı bu kararı almaya zorlayan İttihad ve Terakki'nin üç liderinin resimlerini yakalarına yapıştırmışlar, yoldan geçenlere "hürriyet kahramanları, hürriyet kahramanları" diye bağırarak, elleriyle yakalarını işaret ediyorlardı. Herkeste bir coşku vardı. Tüccarından köylüsüne, zengininden fakirine hatta dilencisine kadar herkese bir sevinç ve mutluluk hâkim olmuştu. Âdeta kolektif bir çılgınlık yaşanıyordu. Otuz üç yıllık saltanat sona ermişti, istibdat yıkılmış, yerine hürriyet tesis edilmişti.

Trene kendimi zor attım. Arabacı her zamanki fiyatın yarısını talep etti. Kondüktör trenin düdüğünü defalarca oyun havası şeklinde çaldı. Yolcular birbirlerini tebrik ettiler. Sanki yıllarca beklenen, hasreti çekilen dertlerine derman olan şey gelmişti.

Eve geldiğimde babamı da her zamankinden farklı bir sevinç hâlinde buldum. Bir tek dedemin suratı asıktı. Babam sevincine gölge düşmesin diye onunla tartışmıyor ama dedem habire, "Düne kadar boğazımızı kesmeye niyetli Rum-Bulgar eşkıyasının ileri gelenleri şimdi de meclisi eline geçirmese bari." diye hayıflanıyordu. Babam istifini bozmadan bu cümleleri savuşturuyordu: "Yapma baba, göreceksin eşkıya dağdan inecek, zulüm

ve korku bitecek, otuz üç yıl bekledik, ne değişti, hiçbir şey. Bir de hürriyeti deneyelim. Bak en çok Rumlar, Bulgarlar seviniyor, onların da canına tak etmiş olmalı."

Babamın duygu ve düşünceleri birçok Müslüman'ın fikrinin bir özetiydi. Madem bunca sene hiçbir şey değişmemiş, hatta daha da kötüye gitmişti, öyleyse bütün gazetelerin, fikir adamlarının savunduğu gibi hürriyeti tesis etmekle, meşrutiyeti denemekle ne kaybedilebilirdi ki?

İşin sonunda yanılan babam oldu. Zaman, dedemi haklı çıkardı. Biz kendimizi Osmanlı görüyorduk. Hâlbuki Rum, Bulgar, Arnavut, Ermeni kendisini Osmanlı saymıyordu. Hepsi Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca kendilerini sömürdüğünü düşünüyor, bu sömürünün ancak "istiklal" elde edilince biteceği şartlanmışlığını yaşıyordu. Bizler için hiçbir şey değişmedi. Hatta daha da kötüleşti. Eşkıya dağdan inmedi. Tecavüzler daha da arttı. Artık yaşlanmış ve dirayetini kaybetmekte olan padişaha karşı "hürriyet" ilan ettirmenin zafer sarhoşluğu ile mücadelelerinin önündeki en büyük mani olarak gördükleri bu vücudu toptan ortadan kaldırmanın sevdasına düştüler. İntikam duyguları gözlerini ve akıllarını köreltmiş bu eşkıya güruhu, durumun değişmemesini hatta kötüleşmesinin bahanesini, padişahın varlığına ve entrikalarına bağlayarak bazı safdil Müslüman Türk ahaliyi de yanlarına çekmişlerdi. İttihad ve Terakki Fırkası, kullandıkları güçle geri adım atan padişahın o kadar da güçlü olmadığını görmüşler, otuz üç yıl devlete tek başına hükmeden bu gücün aslında düşündükleri kadar büyük olmadığı ve isterlerse alaşağı edilebileceği düşüncesine

kapılmışlardı. Bir de iktidarın nimetleri o kadar tatlıydı ki! O zaman derhâl harekete geçilmeliydi.

İsyanın olacağı aylar öncesinden belliydi. Bizim çiftlikteki amelelerin, kâhyanın bile bildiği bu gerçekten; Rumeli'de olan bitenlerden Sultan'ın haberdar olmaması mümkün değildi. O hâlde neden hiçbir tedbir göze çarpmıyordu? Yoksa Sultan tahttan feragat mı edecekti? Bu, kendisi için otuz yıllık emeğinin heba olması demek değil miydi? Belki de bir iç savaşın çıkmasından, Müslüman'ın Müslüman'ı katletmesinden korkuyordu. En güvendiği subayları Rumeli'ye eşkıyalarla mücadeleye göndermişti ama işte bunlar şimdi aleyhine dönmüşlerdi. Bu gözü pek ve hırslı genç subaylara çoktan torun sahibi olmuş paşaların nezaretindeki muhafızlar karşı durabilecek miydi? Kaç insan ölecekti? Zaten güçsüz olan Osmanlı ordusu tamamen imha mı olacaktı?

Hünkârın hükümetteki varlığına son vermek ve onu azletmek için Rumeli'deki en büyük şehir Selanik'ten asker ve halk karışımı gönüllüler yollara düştüğünde büyük bir savaş ya da çarpışma olmayacağı anlaşıldı. Abdülhamid kendi askerine ve halkına kurşun sıktırmayacaktı. Bu, bir isyandı ve bastırılması gerekirdi ama artık Sultan da anlamıştı ki bu gidişin önünün alınması mümkün değildi. Bu durum halktan insanların da "Hareket Alayı"na katılmasını sağladı. Babam bu kez dedemin safında yer aldıysa da, işçilerinden ve komşularından pek az kişiyi caydırabildi. Davulunu boynuna geçiren Mehmet Kâhya da yola koyuldu. Hayatında Selanik'e bile sadece iki kere gitmiş bu adam "Yollarda ne yer, ne içerim, nerede kalırım."

düşüncesini bir tarafa bırakarak, "Herkes gidiyorsa ben de giderim." mantığıyla düğüne gider gibi düştü yollara. Davullu zurnalı, silahlı, baltalı, sopalı, bayraklı bu güruh uzaktan bakıldığında disiplinden uzak panayır seyircisini andırıyordu.

Kâhya üç hafta sonra çiftliğe geri döndü. Hâli perişandı. Padişahı azil hareketine neden katılmıştı? Bir akrabası sürgüne mi gönderilmişti? Eşkıyalar malına zarar vermişti de bundan bizzat padişahı mı sorumlu tutuyordu? Bu intikam duygusunun sebebi neydi? Bu macerayı nasıl göze almıştı? Bu soruların cevaplarını hiç öğrenemedik. Zaten az konuşan bu adam, isyana neden dâhil olduğu hususunda en ufak bir sır vermedi. Ara sıra sohbet dönüp dolaşıp isyan günlerine geldiğinde pişmanlık işmam eden tavırlarla anlatıyordu.

"Her yer karışmıştı. Silahlar patlıyor, insanlar kanlar içinde yere yığılıyordu. Kimin kimi, niçin öldürdüğü pek belli değildi. Ben Yıldız'a yürüyen gruba katıldım. Askerlerin ekseriyette olduğu ama Selanik'ten, şuradan, buradan gelip yolda alaya katılan halktan insanların da yer aldığı kalabalık. Karaköy'den geçerken çok sayıda Rum, Yahudi ve Ermeni de kervana katıldı. Sultan bizi neredeyse hazır bekliyordu. Emir subayları ve yaveri kapıda sinirli vaziyette volta atıyordu. Bizi görünce ileri gelenler Sultan'ın zorluk çıkartmayacağını, teslim olacağını, alayın çılgınlığa kapılıp kan dökmesini istemediğini bildirdiler. Nümayiş yapan, davullar çalan, havaya silah atan, Sultan aleyhine bağırıp çağıran kalabalığı susturmak kolay olmadı. Çok geçmeden uzun siyah pardösüsü ile kapıda görünen adamın Sultan Abdülhamid olduğunu

aramızda bazılarının bağırıp yuhalamalarından anladık. Bana kalsa Muradiye Camii imamı zannederdim. O kadar sade, şatafattan uzak giyinmişti. Uzun sakalı ve hafif kamburu ile gerçekten de devleti otuz sene demir yumruğu ile idare eden adamdan ziyade kendi hâlinde, torun sahibi bir dedeye benziyordu. Asi askerlerin komutanına yaklaşınca iki elini gömleğinin yakalarına götürdü, meydandaki herkesin gürültüsünü bastıracak gür bir sesle, "İki yakanız bir araya gelmesin." diye bağırdı. Ani bir hareketle aşağı çektiği elleri gömleğinin yakasını parçalarken asi komutanın göğsü hamallarınki gibi açıkta kaldı. Uzakta olmama rağmen iki kaşının arasından saçlarına doğru uzanan başparmak kalınlığında şişmiş damarını görebiliyordum. Ahalinin gürültüsü bir anda yerini şaşkınlığa ve sessizliğe bıraktı. Sultan, azledilirken kendilerine beddua ediyordu: 'Allah'ın laneti üzerinize olsun. Haşirde kaybedenlerden olun İnşallah! Hiçbiriniz unutmayın ki size adaletle hükmetmek için elinden gelen gayreti gösteren bu adam, ruz-i mahşerde hepinizden davacıdır.'"

Kâhya bunları anlatırken o anı tekrar yaşar gibi oldu, bakışları boşluğa takıldı, gözleri donuklaştı. Uzun bir sessizlik oldu. Cesaretimi toplayıp geldiği günden beri sormak istediğim soruyu sordum: "Pişman mısın?"

Ömrünün geriye kalan dört yılı boyunca yüzünden hiç eksilmeyecek olan o hüzünle karışık endişeyle cevap verdi:

"Böyle bir kalkışma olacağını bilmiyordum. Ben bağırmadığım için pişman değilim ama pişman olacak çok adam vardı orada."

1910 Sonbaharı

İttihad ve Terakki yönetiminin meşruti idareyi ilan etmesine rağmen, Devlet-i Aliyye'nin yönetiminin tam olarak hürriyetin üç kahramanı "Enver, Cemal ve Talat Paşaların eline geçmesinin üzerinden aylar geçmişti ama eskiye ait menfi ne varsa artarak devam ediyor, müspet manada hiçbir gelişme olmuyordu. Âdi vakalar devam ediyor, eşkıyalığın önü alınamıyor, adam öldürmeler, zenginleri şantaj maksatlı dağa kaldırmalar, mala, cana tecavüzler eksik olmuyordu. İstanbul memleket meseleleriyle alâkadar olacağı yerde kısır siyasi çekişmelerin içine düşmüştü.

Bu buhranlı dönemde ailemiz için de mühim bir gelişme oldu. 1910 senesinin üzümlerin şıralandığı bir güz günü ağabeyimi askere çağıran celp geldi. Okumayı hiçbir zaman sevmemişti. Rüştiyeden sonra mektebe devam etmedi. Sanki rençperlik için doğmuş gibiydi. Tarlada çalışırken, ot biçerken, ineklerden süt sağarken mutlu oluyordu. Çapa, gübreleme yaparken, fidanları aşılarken, koyunların yünlerini kırparken ya da bağ çubuklarına göztaşı atarken çevredeki herkesi ve her şeyi unutuyor, âdeta kendinden geçiyordu. Tam bir toprak adamıydı ancak zamansız gelen bu mecburi

gurbet karşısında çiftlikten uzak kalacaktı. Askerlik zarfında sıkıntı çekmeyeceğini iddia ediyordu ama kalbinin çiftlikte kalmaktan yana olduğunu gizleyemiyordu. Aslında silahlara yabancı değildi. Kış aylarında kendini oyalamak için arkadaşlarıyla dağlara kimi zaman domuz kimi zaman tavşan avına çıkardı.

Bu avlardan birine yoğun ısrarından sonra dayanamayıp ben de katıldım. Omzunda çiftesiyle kuş gibi kayaların arasından sekerek ilerlerken ben de arkasından yetişmeye çalışıyordum. En önde ise tavşanların yerini bulacak ve eğer yaralanıp kaçacak olursa bulup getirecek olan, dili bir karış dışarıda, gözleri bir miyop gibi yerde, kafasını bir o yana bir bu yana çeviren, aynı anda incecik bacaklarına inat müthiş bir süratle bizi peşinden koşturan kara kulaklı bir tazı vardı. Buz gibi havada sırtımdan aşağı süzülen ter damlalarının beni hasta edeceğini düşünürken bir yandan da ağabeyimin aklına uyup ava çıktığıma hayıflanıyordum. O ise şen şakrak vaziyette, bir yandan arkadaşlarıyla tazının arkasından koşturuyor, bir yandan da başından geçen av hikâyelerini anlatıyordu. Kardeş olmamıza rağmen, iki yabancı gibiydik. Hayata bakışımız ayrıydı. Ayrı zevklerimiz, ayrı düşüncelerimiz, ayrı hayallerimiz vardı. Onun en büyük dileği çiftliği genişletmek, daha fazla mahsul yetiştirmek, daha çok koyun sahibi olmaktı. Benim rüyalarımı ise İstanbul, memuriyet, kaymakam ya da vali olmak süslüyordu.

Yaprakların günbatımı gibi kızardığı bir ekim akşamında vedalaştık. Acaba bir daha görüşebilecek

miydik? Annem, babam, dedem, ablam da uğurlamaya gelmişlerdi. Diğer askerlerin aileleri de oradaydı. Vurulan davullar, çalınan zurnalar uğurlamanın hüznünü azaltmaya çalışsa da, herkesin yüreğinde ayrılığın acısı gizliydi.

Bir ay sonra ilk mektubu geldi. Mektuplarını ailenin en büyüğü olarak dedem açıyor, bütün ailenin bir araya geldiği yemekten sonra bana vererek okumamı istiyordu. Okumayı yazmayı sevmemesi mektuplarına da yansımıştı. Av talimleri işe yaramış, bölüğün en iyi nişancısı unvanı kendisine verilmişti. İyiydi, bir ihtiyacı yoktu ve bizim sağlığımız için de dua ediyordu. Benim ve kız kardeşimin gözlerinden, annemin, babamın ve dedemin ellerinden öpüyordu.

Üç ay sonra ikinci mektubu geldi. Daha uzundu ama ilkindeki coşku azalmış, o neşe yerini sanki endişeye bırakmıştı. Fizan'ın Trablusgarp vilayetine İtalyanlar asker çıkarmıştı. Keskin nişancı olduğundan, bu savaşta yerli halkı örgütlemek üzere vazifelendirilen komutanı onu da yanında götürüyordu. Yalnız yolculuk uzun ve meşakkatli olacaktı. Çünkü tebdil-i kıyafetle İngiliz hâkimiyetindeki Mısır'dan ve en az onun kadar tehlikeli olan Sahra çölünden geçeceklerdi. Donanma ile gidemiyorlardı, çünkü kıyı şeridi İtalyanların işgali altındaydı. Üstelik Doğu Akdeniz'deki İngiliz ve Fransız donanmaları tarafsız kalmamış, bu hain harpte İtalyanları desteklemişlerdi. Bu, açık bir taksimattan başka bir şey değildi ve büyük Osmanlı toprağını sömürgeleştirmek için kervana sonradan katılan İtalya'ya Sicilya'nın hemen güneyindeki Trablusgarp

vilayeti düşmüştü. Helallik diliyor, ölürse şehidlik mertebesine ulaşacağını, kalırsa gazi olacağını ifade ediyordu. Mektuptan sonra ağabeyimin yaşadığı endişeyi bizzat sofrada biz yaşadık. Fizan sürgün yeri ve kuş uçmaz kervan geçmez bir yerdi. Ağabeyim bu çölden sağ çıkabilecek miydi?

Üçüncü mektup, yağmurlu bir nisan günü geldi. Tam ailecek öğle yemeğinden kalkıyorduk. Dedem her zamanki gibi mektubu bana verdi. Zarfın rengi ve büyüklüğü öncekilerden farklıydı. Fazladan bir de üzerinde Harbiye Nezaretinin mührü vardı. Birden ellerimin, avuçlarımın yandığını hissettim. Zarfı yavaş hareketlerle açarken mektuptaki haberin tahmin ettiğim şey olmaması için dua ediyordum. Açıkçası korkuyordum. Acaba ağabeyime bir şey mi olmuştu? Çölü geçerken İngilizlere esir mi düşmüştü? Yaralanmış mıydı? Şehit mi olmuştu?

Mevzu bahsinde ağabeyimin ismini gördüm; "Şehit er Ahmet oğlu Cemal Tahir hakkında." Beynimde şiddetli bir uğultu oldu, gözlerim doldu. Benzimin sarardığını gören annem atıldı: "Okusana oğlum."

"1326 senesi Ekim ayında askere alınan Ahmet oğlu Cemal Tahir, Fizan eyaleti Bingazi vilayetinde vatanı uğruna çarpışırken şehit düşmüştür. Aziz şehidin naaşının memleketine nakli mümkün olmadığından, Bingazi Alayı'nın tayin ettiği şehitliğe defni yapılmıştır. Şehidimizin aile efradına başsağlığı diler, yüce Allah'tan vatanımızı düşman şerrinden ilelebet korumasını niyaz ederim. Ferik Selahaddin Mahmud-Harbiye Nazırı Vekili."

Hıçkırıklar, gözyaşları, feryat... Ağabeyim benim, saf yürekli kardeşim. Kahpe bir İtalyan gâvurunun mavzerinden çıkan pis bir kurşunla, kanından daha sıcak Sahra çöllerinde can veren yiğidim. Anam yumruk yaptığı elleriyle göğsüne darbeler indiriyor, ağabeyimin adını haykırıp inliyordu. Ablam kendinden geçmişti. Babam çocuklar gibi ağlıyordu. Bir tek dedem yaşaran gözlerine rağmen sarsılmadı. Uzun bir aradan sonra ellerini göğe kaldırdı. Hıçkırıklarımızın dinmesini bekledi. Zor da olsa toparlandık, gözyaşlarımızı sessiz akıttık. Kendinden geçercesine tok sesiyle dua eden dedemin yakarışlarına kulak kesildik.

"Allah'ım, sana şükürler olsun ki, torunumu şehitlik mertebesine eriştirdin! Muvakkaten bizi gönderdiğin bu imtihan dünyasından bizden önce onu yanına aldın. Dünyevi günahlarını senin yolunda akıttığı kanıyla yıkadın. Tertemiz ve şerefle, peygamberimizin sancağı altındaki yerini hazırladın. Sana ne kadar şükretsek azdır. Bizlere de dünyada şehit dedesi, babası, anası ve kardeşi olma şerefi bahşettin. Bu zamansız ayrılık sebebiyle kalbimiz mahzun olsa da, gözlerimiz yaşla dolsa da, biliyoruz ki Cemal Tahir kulun adı gibi tertemiz bir güzellikte ruhunu teslim etti. Onu ve bizleri şehitlerin serdarı Hazreti Hamza ile birlikte haşreyle, bizleri ona kavuştur, bizleri ondan ayırma Yarabbi. Bizi onun şefaatine nail eyle Yarabbi." Gözyaşları kırlaşmış sakalından aşağı süzülüyor, sesi titriyor ancak vakarı sarsılmıyordu. Bize dönüp dua ile karışık tavsiyelerine devam etti:

“Şehit evinde matem olmaz. Hazreti Mevlâna’nın dediği gibi toprağa düştüğü gün; onun asıl vuslat, Rabbine kavuşma, düğün günü. Bize de bu vuslata yakışır şekilde hareket etmek yakışır. Ağlayıp, bağır dövülecek gün değil bugün. Gönlümüz bu muvakkat ayrılıktan dilhun olsa da, gözlerimiz onu arasa da, kulaklarımızda sesi çınlasa da, hatıraları hayalimizde canlansa da yeis günü değil bugün.”

Demirhisar’da bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu, üç bin fersah ötede ağabeyim Cemal Tahir’in meçhul mezarına sene boyu düşmeyen damlalara inat. Annem güç bela toparladığı sesiyle mırıldandı:

“Bari mezarı yakınımızda olsaydı!”

Beş Yüz Yılın Ardından Gelen Nefret

Ağabeyimin şehit olmasından bir yıl sonraydı. Kötü haberler geliyordu. Artık emniyetin tamamen kaybolduğu Rumeli'de Bulgar, Rum, Sırp, Makedon, Arnavut çeteler birleşmiş, son asırda Osmanlıdan kopan bu devletçiklerin orduları hasta adama son darbeyi vurmak için aralarında ittifak yapmışlardı. Hepsinin hayalinde büyük devlet olmak vardı. Sırplar Büyük Sırbistan'ın, Bulgarlar Büyük Bulgar Krallığı'nın, Rumlar Megalo Idea'nın peşindeydi. Bir sene önce Afrika'daki son toprağını da İtalyanlara kaptıran Osmanlı Devleti şimdi Avrupa'dan sürülüp çıkartılmak isteniyordu. Sonunda bunu başardılar. Osmanlı Rumeli ordusu tutunamadı. Üç yüz senedir kan ve gözyaşının dinmediği, sürekli nefret ve ayrılığın körüklendiği topraklar bir kez daha kanlı ve acımasız bir hesaplaşmaya sahne oldu. Demirhisar'ı, Kılkış'ı, Selanik'i, Manastır'ı, Edirne'yi müdafaa edecek tek bir asker, tek bir nefer, bir tek jandarma kalmamıştı. Dağdaki Müslüman çetelerin de silah, cephane, para tedarik edecek ikmal yolları kesilmişti. Artık korkunç netice bekleniyordu.

Demirhisar'da hiç kimsenin kaçacak vakti olmadı. Yenilgi o kadar ani, çözülme o kadar ivedi olmuştu

ki, İstanbul'un burnunun dibindeki Rumeli ahalisi toptan beş yüz yıllık kinin ve düşmanlığın insafına terk edildi. Bir zamanlar komşu olduğumuz, ekmek ve suyu paylaştığımız, çocukken birlikte Vardar'ın serin sularında yüzdüğümüz insanlardan çoğu aleyhimize döndü. Seneler boyu kendilerini huzur içinde yaşatan efendilerine son darbeyi zevk ve iştiyakla vurdular. Kızların kirletilmemesi, oğlanların katledilmemesi, ailelerin kurşuna dizilmemesi karşılığında varlıklı ailelere şantaj yapmaktan çekinmediler. Hâdiseleri tasvip etmediği hâlde bu leş yiyicileri seyreden sessizler de, ellerinden geldiği hâlde bir şey yapmamanın utancını, düşmüşe tekme vurana mani olmamanın ayıbını ömür boyu ruhlarında taşıdılar.

"Osmanlı Devleti bizden cizye alıyordu. Şimdi sıra bizde. Canınızı, namusunuzu kurtarmak istiyorsanız Gregori gelmeden 500 altın lira bastırın bakalım." demişti küstahça kapımıza gelen Hırısto; yani bir zamanlar komşumuz olan adam. Babamın cevabı duvardaki çifteyi kapıp iki kaşının ortasına dayamak, korkup kaçan eski komşunun arkasından da bir tükürük fırlatmak oldu. Oldu ama eşkıyabaşı Gregori'den bir çifteyle mi korunacaktık? Kaderimiz av tüfeğiyle yapacağımız müdafaaya mı kalmıştı?

Ertesi sabah Demirhisar'ın Müslüman ahalisi nasıl müdafaa yapılması gerektiğine karar vermek üzere namazdan sonra camide kaldı. Aynı saatlerde ise Gregori'nin adamları kasabaya birkaç dakikalık mesafedeydiler. Önce camiyi bastılar ve cemaati tek tek dışarı çıkartıp ellerini bağladılar. Hain çetebaşı,

oluşabilecek bir müdafaa planından bir şekilde haberdar olmuş ve tam vaktinde dağdan inerek neredeyse eli silah tutan bütün erkekleri tek kurşun atmadan, çamurlu çizmeleriyle girdiği mabedin içinde esir almıştı. Olanları anbean pencereden görebiliyordum. Evimizin ön cephesi meydana ve camiye bakıyordu. Gregori'ye yardım maksadıyla gelen ve muhtemelen içlerinden birinin müdafaa planını sızdırdığı komşularımız Vasilis, Alexi, Hıristo'yu gördüm. Hıristo yine en öndeydi. Gregori'nin yanına gidip bir şeyler konuştular. Çetebaşı olur manasında kafasını salladıktan sonra iki adamını Hıristo'nun yanına verdi. Tek tek evleri aramaya başladılar. Yine üç adamı at arabalarına binip uzaklaştılar. 15-60 yaş arası bütün erkekleri topluyorlardı. Yaşım tutuyordu. Kardeşlerime kilere girmelerini emrettim ve derhâl çatıdaki baca boşluğuna çıktım. Kırık kiremitlerin arasından meydanı daha da iyi görebiliyordum. Uzaklarda, Hıristo ve yanındaki iki eşkıyanın önüne kattıkları ve meydana yaklaştıkça kalabalıklaşan esirleri seçebiliyordum. Bizim eve yaklaştıkça, yüzlerine yerleşen derin nefretin çizgileri daha da belirginleşiyordu. Korkunç bir planın peşindeydiler. Acaba bütün Müslümanları katledecek, Demirhisar'ı bir Rum köyüne mi çevireceklerdi? Bu ihtimali düşününce öfkeden deliye döndüm. Hiçbir şey yapamadan, savaşamadan, kavga vermeden canımızı, namusumuzu alacaklardı ha? Bu tahammül edilemez bir şeydi? Aksi olsa neden bütün erkeleri meydana topluyorlardı ki? Demek bütün erkekleri öldürecekler, sonra sıra kadınlara ve kızlara gelecek, namuslarını kirlettikleri analarımızı, bacılarımızı da yok edeceklerdi.

Sıranın bizim eve geldiğini Hıristo'nun kapıyı tekmelemesiyle fark ettim. Böğürürcesine bağırıyordu: "Nerede? Mehmet Cemil nerede? Meydanda yok. Dün buradaydı. Evde biliyorum, söyle nerede o?" Kalleş iş birlikçi kasabadaki herkesi tanıyor, herkesin yaşını az çok biliyordu. Dedemi istemiyor ama on beşine basalı birkaç ay olmuş beni istiyordu. Zaten zavallı dedem yarı baygın vaziyetteydi. Tahtaların arasından görebildiğim hiç yaşlanmayan gözleri sönükleşmişti, dudakları belli belirsiz kıpırdıyordu. Ellerimin sıkmaktan acıdığını hissettim, dişlerim gıcırdıyor, gözüm seğiriyordu. Annem, ağlamaklı gözlerle mektebe gittiğimi söyledi. Hıristo kolunun sert bir darbesiyle annemi duvara doğru iterken "yalan" diye haykırdı. Çizmeleriyle eve daldı, odaları tek tek dolaştı, beni bulamayınca hiddetinden kızarmış vaziyette, "Oğlunu saklıyorsun, öldüreceğim seni. Sonra da onu bulup öldüreceğim." diye bağırdı. Zavallı kadın ayakta daha fazla kalamadı ve Hıristo'nun ayaklarının dibine yığıldı. Âdi eşkıya kulağına eğildi, "Hayır seni hemen öldürmeyeceğim, gözlerinin önünde kızını iğfal edeceğim." dedi. Kulaklarımda bir uğultu, çınlama, ardından gözlerimin önünde bir aydınlanma oldu. Hıristo'nun yanındaki adamlar birbirlerine bakıp pis pis sırıtıyorlardı. Bir lahza kardeşlerimi bu iğrenç yaratıkların kollarında gördüm. Delirmiş gibiydim, ne pahasına olursa olsun hepsini gebertmeliydim.

Çok derinlerden bir ses beni kendime getirdi: "Çocuk benimle!" Kâhyanın sesiydi. Hıristo zafer kazanmış komutan edasıyla kalktı, memnun olduğunu göstercesine bıyıklarını sıvazladı: "Nerede?"

Hıristo'yu kapıda görünce kâhyanın yüzü aydınlandı. Arkasında sakladığı çifteyi göz açıp kapayıncaya kadar Hıristo'nun göğsüne nişanladı; "Burada köpek!" İki el silah sesinin ardından eski komşumuz, yeniyetme eşkıyamız gık diyemeden bahçedeki esirlerin gözü önünde duvara mıhlandı. Ölümüne öldürmek demek olan bu hamleyi akıllarının ucundan bile geçirmeyen eşkıyalar tabancalarına davrandıklarında, kâhya çoktan tüfeği sağ elinde kollarını havaya kaldırmış kendisini şehadete ulaştıracak kurşunları bekliyordu. Karnından ve göğsünden vurularak yere düşerken bütün gücüyle "Allahü ekber!" diyerek ruhunu teslim etti.

Nefes almayı unuttuğumu derin bir nefes alınca hissettim. Şaşkınlığı üzerlerinden atan iki eşkıya esirleri önlerine katıp meydana taşıdılar. Ben de aşağı indim. Gregori, ne olup bittiğine bakmaları için iki adam daha yollamıştı. Onlar da Hıristo'nun cesedini alıp götürdüler. Gregori'nin kan beynine sıçradı. Mavzerini alıp rastgele ateş etmeye başladı. Meydandaki esirlerden ikisi kanlar içinde yere yuvarlandı. Mermiler bitince tekrar fişek doldurmak için duraklamak zorunda kaldı, sonra bundan vazgeçti. Tam o sırada tepede bir saat önce gönderdiği üç at arabası göründü. Öndekinin üzerinde sekiz-on adam elleri kolları bağlı vaziyette oturuyordu. Arkadakilerde tarlaların sınırlarını tayin etmek ve hayvanların bahçelere girmesini engellemek için temizlenmeden bırakılan bir-iki metre boya ulaşan dikenli bir maki bitkisi olan karaçalı yüklüydü. Eşkıyalar omuzlarına astıkları kosalarla bu çalıları kesip arabalara yüklemişlerdi.

Arabalar yaklaşınca esirlerden birini gözüm ısırdı. Bu adam yıllar önce bir alacakaranlık vakti kapımızı çalıp kaymakama babam vasıtasıyla tehdit yollayan, zamanın efsane eşkıyası Abdullah Çavuş'tu. Adamlarıyla birlikte Gregori'ye esir düşmüştü ha! Gregori yeni gelenleri diğer esirlerin yanına sürdü. Adamlardan birkaçı karaçalı demetlerini meydana yayarken diğerleri esirlerin çarıklarını ve elbiselerini zorla çıkarttılar. Esirler yalınayak ve bel üstü çıplak kaldıkça, hatıram sekiz yıl önce yaşanan o garip olaya, Papaz Dimitri'nin nallanarak öldürülmesine gitti. Demek bugün intikam günüydü; papazın ayaklarına nalları kimin çaktığı kesin olarak bilinmese de emri verenin Abdullah Çavuş olduğu dedikodusu kulaktan kulağa yayılmış, hâdiseyi duymayan kalmamıştı. Şimdi Gregori'nin elindeydi ve meydanda birazdan başlayacak işkence, daha doğrusu intikam zulmü hakkında ne düşündüğünü düşündürecek hiçbir ipucu yoktu mimiklerinde. Aslında papaz, katledilen müezzinin intikamının alınması için öldürülmüştü ama bu hâdisenin ikinci bir yüzü daha vardı. Papazlar, seneler boyu Megalo Idea fikrinin Rumlar arasında yayılması için çabalamışlar, bu gaye için saf halkın dinî duygularını tahrik etmekten çekinmemişlerdi. Megalo Idea, Ortodoks Kilisesi'nin fikriydi. Papaz adayları Meteora'daki kartal yuvasını andıran manastırlarda eğitimden geçiriliyor, dünyadan izole edilerek beyinleri yıkanıyordu. Birçoğu burada aldıkları Osmanlı ve Müslüman düşmanlığını Mora'da, Teselya'da, Makedonya'da, Trakya'da gittikleri her yerde yayıyor, saf zihinleri bulandırıyorlardı. Bu faaliyetlere Fener

Rum Patrikhanesi kapatıldıktan sonra hız verilmişti. Manastır duvarlarında Türklerin papazları sözde nasıl katlettiğini gösteren tablolar asılıydı. Derslerde bu hayalî zulüm işleniyor, din adamı olacak kişiler birer militan olarak yetiştiriliyordu. Abdullah Çavuş aklınca Papaz Dimitri'nin şahsında hem bütün Ortodoks Kilisesi'ne gözdağı vermiş, hem de müezzinin intikamını almıştı. Kendisinin işlediği bir cinayet yüzünden bütün kasaba halkının işkence çekecek olması düşüncesine rağmen, Abdullah Çavuş'ta bir pişmanlık emaresi yoktu.

Abdullah Çavuş, çizmelerini çıkarttığı sırada Gregori'ye olan yakın mesafeden istifade çizmesinde sakladığı çakıyla saldırıya geçti. Gregori ani bir hareketle tabancasını ateşledi. Abdullah Çavuş gözünden vuruldu. Gregori meydanda kudurmuş gibi bağırıyor, Abdullah Çavuş'un cansız bedenine tekmeler savuruyordu. Asıl öfkesi yıllar sonra eline geçirdiği can düşmanını yeterince acı çektiremeden öldürmüş olmasıydı. Hâlbuki yıllarca yapacağı işkenceyi planlamış, birazdan yaşanacak dehşeti zihninde evirip çevirmişti.

Yarı çıplak esirler elleri arkadan bağlanmış olarak sıraya dizildikten sonra boğazlarından birbirlerine bağlandılar. Gregori meşin bir kamçı alıp havada şaklattıktan sonra ilk esirin sırtına indirdi. Adam derin bir "ah" çekerken sırtındaki kızıl çizgiden kan fışkırdı. Gregori'nin bütün adamları kamçılarıyla esirleri çalıların üzerinde yalınayak koşmaya zorladılar. Aşağıdan çalının verdiği acıya yukarıdan meşin kırbacın alevi ekleniyordu. Her kamçı bir ızdırap, çalı

üzerindeki her adım yürek parçalayıcı bir haykırıştı. Dayanamayıp düşenler, boyunlarından bağlı olduklarını da deviriyor, bu düşme hâli kamçıları da o bölgeye çekiyor, sopaların ucundaki meşin şeritler havada ıslıklar çalarak daha bir kuvvetle inip kalkıyordu. Ayaklar kandan görünmez olmuş, meydanda esirleri yutmaya hazırlanan korkunç bir canavarın ağzını andıran kıpkırmızı bir daire oluşturmuştu. Esirlerden yaşlı ve takati erken tükenenler bu mezalime daha fazla dayanamadılar. Şuurlarını kaybeden zavallılar vücutlarına inen kamçı darbeleri karşısında bir kaya kadar sessiz kaldılar çalıların üzerinde. Ölmek üzere olan, belki de ölen esirlerin, diğerlerinin hareketine imkân vermeyen boyun ipleri kesilerek işkenceye devam edildi. Esir grubu önce ikiye, sonra üçe ayrıldı, sonra dörde, beşe, altıya. Ölenlerin sayısı işkencecileri tatmin edene, kolları kamçı indirip kaldırmaktan yoruluncaya dek sürdü bu yürüyüş ama işkenceciler içlerindeki kini kusmaya devam ettiler. Her bir esir meydana çakılan bir kazığa ellerinden ve boyunlarından bağlandı. Babamı görebiliyordum. Kamçı izleriyle, yüzü, göğsü ve sırtı lime lime olmuştu, ayakları kan içinde kalmıştı. Her şeyi görebilmeme rağmen hiçbir şey yapamamak beni kahrediyordu. Göz göre göre babamı ölüme mi gönderecektim? En azından iki eşkıyayı yaralar, iyi nişan alabilirsem öldürebilirdim ama bu hepimizin sonu olabilirdi. Dedem, annem, kız kardeşlerim manzaranın korkunçluğu karşısında kendilerinden geçmişlerdi. Evin eli silah tutan tek erkeği olarak mühim bir karar vermem gerekiyordu. Silahı kaptım. Çok fazla atış talimi yapmamıştım, birkaç

kere tavşana atmışlığım vardı o kadar. Gözümü gezin üzerinden arpacık hizasına dayadım. Eğer bu kalleşler babamı öldürecek olurlarsa ben de onların başını, Gregori'yi haklayacaktım. Benim gibi silahlı 15-20 adam olsaydı bu eşkıyanın hepsini yok etmek işten bile değildi ama işte artık çok geç kalınmıştı.

Eşkıyalar işkenceye güneş batana kadar devam ettiler. Alacakaranlık bastırınca yanlarına kasabadan kendilerine katılan yeni yetmeleri de alarak başka kasabalarda nefretlerini kusmak üzere gözden kayboldular. Çiftemi omzuma asıp vakit kaybetmeden meydana indim. Meydanı gören diğer evlerden de gelenler oldu. Esirlerin iplerini çözdük. Çok şükür babam yaşıyordu ama Demirhisar Demirhisar olalı böyle bir kıyım görmemişti.

Ayakta durmak şöyle dursun, hayatta kalma savaşı veren, göğsü hafifçe inip kalkan babamı sırtladım. Yatağa yatırıp yaralarına baktım. Vücudunda yara almadık yer kalmamıştı. Annem bir yandan hıçkırıklarla ağlıyor, bir yandan da yaraları temizlemem için bana sıcak su hazırlıyordu. Kız kardeşlerim ve dedem perişan görünüyorlardı.

Seneler boyu kullanılan usulle yaraları iyice temizleyip kanamayı durdurmak için temiz tülbentlerle sardım.

Şimdi ne yapacaktık? Hayatımıza kastedilmişti, canlarımız tehdit altındaydı. Hepimiz esirdik. Toparlanıp kaçmak çare olabilir miydi? Yollarda bizi neyin beklediğini bilmiyorduk. Üstelik taşınmaz mallarımızın hepsini Rumlara bırakmış olacaktık. Yanımızda

götüreceğimiz üç beş altın lira ile gittiğimiz yerde ne yapacaktık?

Ertesi sabah Gregori'nin neden apar topar kasabayı terk ettiği anlaşıldı. Meydanda etekli, çoraplı yüz kadar Rum askeri içtima ediyordu. Kaymakamlık yeni kışla merkezi olmuştu. Kasabaya salınan haberciler vasıtasıyla Müslümanların bütün varlıklarının Rum hükümetinin malı olduğu, vergileri Rum hükümetinin toplayacağı, direnişe kalkışanların ölümle cezalandırılacağı ilan edildi. Kasaba halkı direniş bir yana dün eşkıyaya kurban verdiği canları kefenleyip gömmekle meşguldü. Olağan hâller için yaptırılan tek musalla taşı yetmemiş, ölüler tabutsuz vaziyette kefenleriyle meydana, caminin önüne getirilmişti. Her Müslüman için ayrı ayrı cenaze namazı kılındı. Şehitler mezarlığa götürülmek üzere at arabalarına istif edilirken Rum askerleri kenardan sırıtarak bu yürek yakan manzarayı seyrediyordu. Gregori'yi önden gönderdiklerine hiç şüphe yoktu. Güya eşkıya, düzen boşluğundan istifade etmişti. Sanki hızla katliam yerine intikal etmişler ve hâdiseleri bastırmışlardı. Altmış dört Müslüman'ın cenazesi mezarlığa tabutsuz olarak götürülürken yüzlerine takındıkları ifade, sinsi bir planın uygulandığının ispatı gibiydi.

İstanbul

Uzun yolculuk sona erdi. Tren, Sirkeci Garı'nda demir tekerleklerinin arasından buharlar püskürterek durdu. Yolcular yavaş yavaş vagonları terk etmeye başladılar. Çocuklarının elinden sıkıca tutmuş kadınlar, yakınlarını bekleyen ve her inen yolcunun yüzüne dikkatle bakan takım elbiseli, bastonlu, iskarpinli, bıyıklı beyefendiler görünüyordu pencereden. Akrabalarıyla kavuşanlar hasretle sarmaş dolaş olup kucaklaşıyorlar, sonra bir iki adım geri çekilip yakınlarını tekrar süzüyorlardı. Sırtlarında örülmüş sepetleri ile oradan oraya koşturan hamallar, ellerinde kalaylanmış bakır ibrikleri ve kucaklarına sıkıştırdıkları bardaklarla müşteri bekleyen şerbetçiler bu manzaraya ayrı bir hoşluk katıyordu. Yerimden kalkmıyor, bu tabloyu seyretmenin keyfini çıkarıyordum. Gözüm arkalara, renk renk insan cümbüşüyle dolup taşan kahvelere, lokantalara kaydı. Bu kalabalıktan ürktüğü her hâlinden belli bir çocuk annesinin eteğini çekiştirip duruyor, bir başkası meraklı gözlerle kahvelerin önünde nargilelerini fokurdatan takım elbiseli zevata bakıyor, diğeri akide şekeri satan bir dükkânın önüne doğru annesini çekiştirip yalancıktan ağlıyordu.

Evimden uzak kalacağım endişesini, kalabalığın seyrine dalarak bastırıyordum. Burası payitahttı, dört yüz elli yıllık başşehir. Adını andığımızda yüreğimizin çarptığı, yüzümüzün sevgili görmüşçesine al al olduğu, Asya'nın ve Avrupa'nın öpüştüğü yerde, rüyalarımıza giren, düşlerimizi süsleyen, kavuşmak için can attığımız şehir.

Vagon boşaldı, istasyondaki kalabalık seyrekleşti. Koltuğunu terk etmeyen bir ben kaldım. Valizimi alıp aşağı indim. Sarılacak bir akrabası, sevinçten ağlayacak bir omzu, geldiğini fark ettiğinde yüzündeki gülümseme ile yanına yaklaşacak bir bekleyeni olmamak ne kötü idi.

Adımlarımı Eminönü'ne doğru sıklaştırdım. Göğü kaplayan koyu kurşuni bulutlardan hafif bir çisenti hâlinde inmeye başladı yağmur. Rüzgâr aniden daha soğuk esmeye başladı. Denizin iyot kokusu, kavrulmuş toprağın yağmura kavuştuğu o ilk andaki enfes kokuya karıştı. Köprüden yürümek yerine kayık kiralamayı düşündüm. Valizle yürümek hem zaman alıcı hem de zahmetliydi. Aslında garın önündeki arabalardan birini kiralayabilirdim ama aklım Paşa'da ve konakta göreceğim muameledeydi. Acaba nasıl biriydi, beni nasıl karşılayacaktı? Zihnimi meşgul eden bu sorular sebebiyle konağa hemen girmek istemiyor, ne kadar gecikirsem o kadar rahatlayacakmışım gibi tuhaf bir düşünceye kapılıyordum. Kıyıya yaklaştıkça ne çevremde uçuşan martı çığlıkları ne menşeini çıkartabildiğim kayıkçının güneş altında çalışmaktan yanmış yüzü, ne ufuktaki Galata Kulesi ne de kayıkların

dalgalara her çarpışta çıkardığı ses ilgimi dağıtabiliyordu. Kayıkçı, verdiğim 1,5 kuruşu memnuniyetle kuşağının arasına sokarken valizlerimi taşımama yardım ettiği gibi hayırlı günler dilemeyi de ihmal etmedi. İskeleden Sütlüce'ye kadar bir yaylı kiraladım. Konağa geldiğimizde kâhya koştu. Selamlaşmanın ardından Paşa'nın beni beklediğini, geleceğimden haberdar olduğunu söyledi. Kâhyanın refakatinde bahçeden selamlığa doğru yürüdüm. Konak çok büyüktü, mükemmel bir bahçesi vardı.

Paşa beni, sanki oğluymuşum gibi iki kolunu yana açarak samimiyetle kucakladı. Kendisinin ve hanımının yüzüne yayılan gülümseme, zihnimdeki suallerin hepsini o anda kat'î surette sildi. Hal hatır faslından sonra Paşa beni hanımına ve kızına takdim etti. Paşazade yoktu. Belki de Paşa'nın bu yakınlığının bir sebebi de oğul hasretiydi. Hanımı da takdime tebessümlerle, gözlerimin içine bakarak mukabele etti. Paşa'nın kızına döndüğümde o bakışlarını çoktan kaçırmış, belli belirsiz bir "Hoşgeldiniz!" selamı eşliğinde hafifçe kızarmıştı. Yüzünü gördüğümde çok etkilenmiştim. Kalp atışlarımı kulaklarımda duyabiliyordum. Bu seslerin selamlıktakiler tarafından duyulması ihtimali beni daha da heyecanlandırdı. Kan yüzüme hücum etti, kulaklarımın ısındığını, yanaklarımın yandığını hissettim. Paşa ve hanımı olgunluk gösterip bir şey olmamışçasına sohbete devam ettiler. Sırasıyla yaver ve konağın hizmetindeki nedimelerle tanıştırıldım. Yaşadığım sarsıntıdan kurtulamamış, boş bakışlarla Paşa'yı takip ediyordum. Başım dönüyor, gözlerim kararıyor, bacaklarım titriyordu.

Nihayet selamlık faslı bitti. Paşa, elini omzuma koyarak beni büyük salona aldı. Yer göstermesi ile kendimi koltuğa zor attım. Bu hâl ne kadar sürdü bilemiyorum ama Paşa'nın hâlime acıyıp kahve faslını iptal ettiğini, misafirin yorgunluğunu bahane edip yavere emir verdiğini hatırlıyorum. Gösterilen odada hemen soyunup yatağa girdim ancak uykuya dalabilmem için birkaç saat geçmesi gerekti.

Sabah önceki günkü patavatsızlığımı affettirmek için erken kalkıp salonda hazır bulundum.

Salih Paşa, çiftçi bir babanın yedi çocuğundan beşincisiydi. Hayatı boyunca çok çalışmış, ailesinin medarı iftiharı olmuş, tevdi edilen her vazifenin altından kalkmaya muvaffak olmuş ve paşalığa terfi etmişti. Sözünden dönmeyen sert mizacı ile II. Abdülhamid'in itimadını kazanmış, İttihad ve Terakki iktidarında gözden düşse de görevine devam etmesine müsaade edilmişti. Lakin Enver, Cemal ve Talat Paşa üçgeninde yıpranmaktansa, en verimli çağında emekliliğini talep etmişti. Cesaretini ve ileri görüşlülüğünü düşmanları bile takdir ediyordu. Fransızca ve Almanca'yı çok iyi derecede konuşabilmesine rağmen, sohbet arasında devrin modası olan Fransızca kelimeler sıkıştırmak, toplantılarda nutuklar çekmek gibi tuhaflıklara düşmüyor, bilakis böyle davrananlardan nefret ediyordu. Sırf bu yüzden aldığı davet tekliflerinin çoğunu geri çeviriyor, ancak çok yakından tanıdığı kendisi gibi düşünen arkadaşlarının çağrılarına icabet ediyordu. Reddettiği bir diğer tavır, çocukları için Fransız ya da İngiliz mürebbiyeler tutmaktı. Halkın içinden gelmiş

ve en tepeye tırmanmış biri olarak kızının da kendisi gibi Osmanlı ananesini tanıyarak, Müslüman örfünü hazmederek olgunlaşacağına inanıyordu. Memleketin içinde bulunduğu müşkül durumdan ancak Batı'nın tekniğini bilen ama bu ülke insanından kopmamış münevverlerin gayretiyle kurtulabileceğimizi savunuyordu. On senedir memlekete adam yetiştirebilmek için dostlarının tanıştırdığı parlak talebeleri himaye ediyordu. Onun gözünde ben de adaylardan biriydim.

Salon, ihtimamla ve ince bir zevkle dekore edilmişti. Duvarı süsleyen İstanbul gravürlerini incelemekten kendimi alamadım.

"Orijinal bir Thomas Allom!"

Paşa yüzüne yayılan gülümsemesiyle, tam arkamda duruyordu. İçeri geldiğini fark etmemiştim. Beni ayakta görünce yüzü dünkü gibi aydınlandı: "Maşallah, erkencisiniz!"

"Bir aile geleneği efendim. Bizim evde güneş üstümüze doğmaz."

Gravürlere olan alâkam onu memnun etmiş olmalı ki uzun uzun bu gravürü nasıl elde ettiğini, böyle altmış yıllık bir eserin hele de orijinal hâlini ele geçirmenin ne kadar zor olduğunu anlattı. Mektepte resim çalışmıştım ama bunlar farklıydı. Ressam bir an için o muhteşem silüetleri kâğıt üzerinde bütün zarafetiyle dondurmuştu. Gerçek gibiydi. Ön cephede bir mezarlık resmedilmişti. Uzaktan Süleymaniye, Balat sırtları seçiliyordu. Mezarlığın Eyüp sırtlarında olduğu belli oluyordu. Sağda solda yan yatmış mezar taşlarının arasından dört adam bir cenazeyi taşıyordu.

Herhâlde burası gömülmek için dünyanın en güzel yeriydi.

Salonda başlayan sohbetimiz kahvaltı sofrasında devam etti. Tıpkı babam gibi yemek sonunda duayı benim yapmamı istedi. Maksadı beni küçük bir imtihandan geçirmekti. Mahcup bir eda ile duayı tamamlarken göz ucuyla baktığımda yüzüne yayılan memnuniyet ifadesini gördüm. Kahve için bahçeye çıktık. Vekil olacağı, himayesine alacağı insanı etraflıca tanımak istiyordu. Yakın bir arkadaşı ailemi tanımış ve bana kefil olmuştu ama Paşa'nın kafasında "zamane gençlerine güvenilmez" düşüncesi hâkimdi. Ne de olsa Abdülhamid devrinde onunla çalışmış, adam olsunlar diye Paris'e, Berlin'e gönderdiği gençlerin kendisini nasıl devirdiğini görmüştü. Sohbet, tahminimden kısa sürdü. Kâhyaya arabayı hazırlamasını emrettiğinde sohbet başlayalı on dakika bile olmamıştı. Cevaplarım mı kendisini tatmin etmişti, yoksa davranışlarımdan mı etkilenmişti bilemiyorum. Geldiğim saatten beri o meşum mevzuyu, yakın zamanda yaşanmış felaketi açmamaya ihtimam gösterse de, Balkan faciasının tamamen konuşulmadan kalacağına ihtimal vermiyordum. Öyle de oldu. Belki hanımların yanında gözyaşlarıma hâkim olamayacağımı ve erkeklik gururumun zedeleneceğini düşünerek ancak konaktan ayrıldıktan sonra suallerine başladı ve taptaze yaram kanadı. Balkan Harbi benim dağ gibi babamı ağır yaralı bıraktığım, kahpe ve kalleşçe cereyan etmiş bir harpti. Meşrutiyetin ilanından sonra kaynamaya başlayan coğrafyanın patlamasıyla "hasta adama" vurulan son darbeydi. Sultan Abdülhamid'in

usta manevraları sayesinde birkaç on sene geciktirebildiği hesaplaşmanın görülmesiydi. Farelerin, batmakta olan gemiyi terk edişleriydi. Tespihin imamesi kopmuş, Bulgar komşularımız Bulgar ordusunda, Rum çorbacılar Yunan ordusunda, diğer milletlerden insanlar da dağılan taneler gibi ait oldukları milliyetlerin ordularında saf tutmuşlar, ilan edileli dört seneden az bir zaman sonra "hürriyet" kelimesine hangi manayı yüklediklerini ispat etmişlerdi. 400 yıl her zaman huzur ve sükûnetle olmasa da adaletle, hatta son zamanlarda biraz da kayırmacılıkla yönetildiklerini unutup hırsla, kinle, öfkeyle saldırmışlardı evin sahibine. Evin kendilerine ait olduğu iddiasındaki uşaklara karşı hiçbir direniş gösterememişti sahip.

Ağlıyordum. Nasıl tutabilirdim ki gözyaşlarımı? Hatıralarım, dipdiri, sıcak ve kanla doluydu. Sözlerim ve göz pınarlarımdan dökülen damlalar bütün metanetine rağmen Paşa'yı da mahzunlaştırdı. Alnındaki çizgiler derinleşti. Elini sırtıma koydu, bakışlarının derinliklerinde yüreğinde kopan fırtınaları, paylaştığı acımı, baba merhametini gördüm.

Araba uzun beyaz binanın önünde durunca kalp atışlarımın hızlandığını hissettim. Yıllardan beri okumayı arzu ettiğim mektebin bahçesinde duruyordum. Merdivenlerden çıkarken içimdeki karşı konulamaz heyecan doruğa çıktı. Burası benim ikinci yuvam olacaktı, burada öğrendiklerimle vatana hizmet edecek, yaralı ailemin acısını dindirecek, babamın vasiyetini yerine getirecektim. Paşa hazretleri beni müdür beye takdim etti. Ses tonundaki gurur ve emniyet

hissediliyordu. Müdür, artık emekli olmuş olsa bile zamanın dirayetli askeri karşısında hürmeti elden bırakmadı. Sebebi ziyaretimizi anlattıktan sonra beni himayesine aldığını, herhangi bir mesele durumunda veli olarak kendisine başvurulması gerektiğini ifade etti. Müdür, Paşa'nın bu hizmetini evveliyatıyla bildiğinden olan bitene şaşırmadı. Ne kadar şanslı olduğumu hissettirmek istercesine yüzüme gıptayla baktı ve kulaklarımda hâlâ çınlayan veciz cümlesini söyledi: "Cemil Bey artık mülkiyelisiniz!"

Dârülfünûn

Dârülfünûn talebeleri, Osmanlı toprağının dört bir yanından gelen parlak, memleketlerinde başarılarını ispat etmiş kişilerdi. Mahalli idadilerini muvaffakiyetle bitirmiş bin kadar talebe ile tedrisata başlandı. Bunların bir kısmı Abdülhamid zamanından beri devletin himayesinde okuyan doğudaki Kürt aşiretlerin kabiliyetli çocuklarıydı. Leyli okuyacaklar ayrılıp yatakhanelere dağıtıldılar. Ben, Bursa'dan Ömer, Şam'dan Veli, Diyarbakır'dan Ziya ile aynı odaya düştüm. Leyli olmak onlar için zor olsa da ben Selanik'ten gelen tecrübemle çabuk alıştım. Evimden, ana-babamdan çok uzakta olsam da Paşa'nın himayesinde olmam içimi rahatlatıyordu.

Arkadaşlarımın hepsi vatanperver hislerle yetişmiş ideal sahibi insanlardı. Tanışıp konuştukça birbirimize daha çok ısındık. Fikrî teatilerimiz dostluğumuzun pekişmesine vesile oldu. Selanik vilayetinden geldiğimi öğrendiklerinde yüzlerinin acıyla buruşması, yüreklerinde hissettikleri acıyı benimle paylaşmaları beni daha da duygulandırdı. Onların gözünde Rumelili olmak, babasız olmaktan daha kötüydü. Kısa zamanda muharrirlerin,

münevverlerin uğrak yeri olan kahveler bizim için vazgeçilmez mekânlar hâline geldi. Kimi zaman bir temsile gidiyor, kimi zaman eski mecmuaları karıştırıyor, kimi zaman bir muharririn yazdıkları üzerine hararetli bir tartışmaya giriyorduk.

Katıldığım fikrî sohbetlerde, okuduğum gazete ve mecmuaların etkisi ile geçtiğimiz on yılı daha iyi tahlil edebiliyordum. Tanzimat'tan sonra Osmanlı münevver ve mütefekkirleri esas itibariyle üç büyük fikrî cereyanın tesirinde kalmışlardı. Milliyetçiler; ki bu akım Balkan Savaşı'na kadar Osmanlıcılık, bu faciadan sonra İttihad ve Terakki'nin beyni sayılan Dr. Abdullah Cevdet'in müdafaası ile Türkçülük hâlini almıştı. Batıcılar; ki bunlar artık medeniyet güneşinin Avrupa'yı birebir taklit etmekle mümkün olacağını savunuyorlardı ve İttihad-ı İslâmcılar. Sonuncu grubun başında hiç şüphesiz, fikirleri ile olmasa da icraatları ile sabık padişah Abdülhamid vardı. Dört senedir meşruti idare ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde işlerin umulanın aksine hiç de iyi gitmediğini cümle âlem görüyordu ama zamanında İslâm ülkelerinin birliğini müdafaa eden padişahın yanında yer alması gereken Mehmet Akif, Filibeli Ahmet Hamdi, Elmalılı Hamdi'nin Tanin, İkdam gibi gazetelerde çıkan yazılarına baktığımda durumun hiç de öyle olmadığını görüyordum. Gerçekten yaşanan faciadan "kaht-ı rical" mi sorumluydu. Her şeyi çifte emniyet sistemiyle denetleyen padişah icraatlarını niçin kendisine yakın olması gereken muharrirlere beğendirememişti. Herkes ama herkes ona sırt çevirmiş, safında yer tutması beklenenler aleyhinde en şiddetli yazıları yazmışlardı.

Bu yazılar çıkmamış olsaydı hâl yine böyle mi olurdu diye sormaktan kendimi alamıyordum.

Bir de madalyonun arka yüzü vardı. Abdülhamid, memleket adına zararlı addedip kısıtlamaya çalıştığı bu fikrî cereyanların mümessillerine bu derece istibdat uygulamasaydı, bu kişiler kendilerine yapılanları "zulüm" şeklinde gösterip çevrelerinde bu kadar taraftar toplayabilecekler miydi. Cevabı ne olursa olsun bir devir kapanmış, yeni bir devrin, meşrutiyetin, meclisin ve onun arkasındaki güç olan İttihad ve Terakki'nin sözü geçer olmuştu. Ancak İttihad ve Terakki siyasetinde de mühim değişiklikler oluyordu. II. Abdülhamid'i devirdikleri zaman İttihadçılar çok sevinçliydi. Memleketin kurtuluşu ve medeniyeti adına tek engel olarak gördükleri istibdat sona ermişti ve bu genç vatanseverlere göre pek yakında bütün Osmanlı İmparatorluğu sanki ikinci bir Kanunî devri yaşar gibi şahlanacaktı. Buna yürekten inanıyorlardı. İlk darbe Balkan Savaşı'yla geldi. Rumeli dağlarında peşinden koştukları eşkıya takımını düze indirecek ve sulhu tesis edecek tek çıkış yolu olarak gördükleri "Osmanlı" vatandaşlığı ve imparatorluğa aidiyet meselesi hepsini büyük bir sukut-ı hayale uğrattı. Meğer kendini "Osmanlı" sanan bir tek Türk unsuru kalmıştı. Devletin içindeki diğer bütün unsurlar katı bir milliyetçilik davası güdüyorlar ve kendi milletlerine ait muhtar devletler kurma hayalini kuruyorlardı. Bu, zayıf imparatorluğun büsbütün parçalanması demekti.

Sıcak bir yaz günü mektepte olağandışı bir telaş göze çarptı. Müderrisler oradan oraya koşturuyor,

sınıf mümessilleriyle kısa istişareler yapıyor, hizmetlilere emirler yağdırıyorlardı. Mühim bir zat mektebi ziyaret edecek ve önemli bir mevzuda konferans verecekti. Bu maksatla bütün talebelerin belirlenen saatte büyük salonda olmaları isteniyordu. Bu mühim zat İttihad ve Terakki'nin başteorisyeni Dr. Abdullah Cevdet'ti. Paris'te bulunduğu sıralarda dönemin siyasi akımlarını incelemiş, parti adamları ile mülakatlar yapmış, meşrutiyeti yeniden tesis etmeyi ve Meclis-i Mebusan'ı açmayı hayatının tek gayesi hâline getirmişti. Selanik'e gelir gelmez kurduğu partiye ne hikmetse sivillerden ve siyasilerden ziyade askerler iltifat etmiş ve hareket kısa sürede güçlenmişti. Özellikle bağlılarının partiye kaydının son derece gizlilik içinde yapılması, bu kayıt sırasında silah ve Kur'ân üzerine gözler bağlı bir şekilde yemin edilmesi partiye olan merakı daha da arttırıyor, idealist duyguları henüz körelmemiş, maceraperest gençleri bir mıknatıs gibi kendine çekiyordu. Dr. Abdullah bunları nasıl öğrendi, kurduğu partinin bir gün Osmanlı Devleti'nin tek hâkimi olacağını biliyor muydu? Kürsüye yaklaşmakta olan bu uzun boylu, hakikaten yakışıklı adam, arkadaşları Sadrazam Nazım Paşa'yı tek kurşunla devirip hükümeti ele geçirdiklerinde ne düşünüyordu bilemeyeceğim. Bildiğim bir şey vardı, o da bu adamın gerçek bir teorisyen olduğuydu. O hep mutfaktaydı. Ne meşrutiyet kurulduğunda ne II. Abdülhamid devrildiğinde ne de darbeden sonra tavırlarında bir değişiklik olmuş, mutfakta kalmaya devam etmiş, gazete köşelerinden fikirlerini yaymakla yetinmişti.

Rahat konuşması ve etkileyici hitabetiyle salonu dolduran herkes üzerinde müspet bir tesir oluşturmakta gecikmedi. Dillere destan bir medeniyet tarifi yaptı: "Avrupa'ya muhabbet etmek, ilmî terakkiye, maddi ve manevi kuvvete muhabbet etmektir. Avrupa'nın çalışkan bir şakirdi olmak... İşte bizim rolümüz bu. Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet Avrupa medeniyetidir. Bunu gülüyle, dikeniyle, ithal etmeye mecburuz." Kısa cümlelerle son beş senede olup biteni özetledikten sonra ne maksatla huzurumuza çıktığını anlattı. Aslında İttihad ve Terakki'yi kurduklarında tespit ettikleri kaidelerden birinde hata yapmışlardı ve şimdi bunu tamir edeceklerdi. "Osmanlıcılık ölmüştü, yaşasın Türkçülük ve onun yüce yurdu Turan." sözlerini hararetli baş hareketleriyle destekleyen kısa boylu, şişman, elmacık kemikleri çıkık adam Ziya Gökalp'ten başkası değildi.

Abdullah Cevdet huzurumuza boşu boşuna gelmemişti. Zaten fikirlerini gazetelerden takip ediyorduk. Hâlbuki o gözlerimizin içine bakmak ve bizi hipnotize edercesine bir şeye inandırmak istiyordu. Osmanlı milliyetçiliği dedikleri şey aslında bir hayalden ibaretti ve bu hayale sadece kendileri inanmıştı. Meşrutiyet ilan edilince Osmanlıcılık fikri etrafında hararetle bir araya geleceklerine inandıkları Balkan milletleri tarafından aldatılmışlardı. Geç de olsa bu hatalarından dönüyorlardı. Bu devleti kuran asli unsur Türklerdi ve Osmanlıyı kurtarmak ancak Türklük ideali etrafında birleşmekle mümkündü. Bizler, bu ocaktan mezun olduktan sonra memleketin dört bir yanına dağılacak ve her köşede bu idealin meşalesini

tutuşturacaktık. Doktor Cevdet'e göre bu milleti kurtaracak yegâne hareket buydu ve ömür boyu bu ideale sadık kalmalıydık. Turan bizim ellerimizle inşa edilecek, bizim omuzlarımızda yükselecekti. Tarih boyu onlarca devlet kurmuş bu millet, dünyaya hükmedecek kutlu bir ülkeyi daha kurmakta zorlanmayacaktı. Salonda kopan alkış tufanından anladığıma göre pek az talebe bu fikirlere ihtiyatla yaklaşma gereği duymuştu. Küçük yaşta pek çok yıkılışlar gören, devrin önemli hâdiselerine bizzat şahit olan, milliyetçilik denen şeyin nasıl bir mefhum olduğunu ta Selanik'teki idadi yıllarından beri pek yakından tanıyan ben ise elimde olmadan "Acaba?" dedim. "Acaba, altı yüz yıldır tebaasını sadece Müslüman olanlar ve olmayanlar diye ayıran bu devlette böylesine bir milliyetçiliği ateşlemek ve Turan'ı kurmak bu kadar basit miydi? Rumeli'de, Anadolu'da, Suriye'de, Kafkasya'da kısacası İmparatorluğun her köşesinde yüzyıllardır yan yana yaşayan milletler nasıl ayıklanacak ve yekpare Türk milletinden oluşacak bir devlet kurulacaktı. Yok eğer "Osmanlılık" ya da "Müslümanlık" "Türklükle" eş manada kullanılacaksa bunun bugüne kadar yapılandan farkı ne olacaktı?"

Gelgitler

Mektebe başlayalı aylar olmuştu. Derslerimde çok başarılıydım, hocalarım tarafından çok seviliyordum, arkadaşlarımla aram iyiydi ama yine de içimden atamadığım bir sıkıntım vardı. Hafta sonları Paşa'nın konağına yaptığım mecburi ziyaretlerde bu rahatsızlık had safhaya çıkıyordu. Bir yandan hafta sonunu iple çekiyor, bir yandan da içine düştüğüm bu acınası durumun sebebi olarak gördüğümden konağın semtine bile uğramak istemiyordum. Sıkıntımın sebebi ne Paşa'ya geçmiş bir hafta için verdiğim tekmiller ne cumartesi sabahı cebime koyduğu haftalık harçlığımı alırken ezilen gururum ne de ana-babamdan uzakta kalışımın verdiği gurbet yarasıydı. Sebep bugüne kadar hiç tatmadığım müthiş bir duygunun pençesinde kıvranmamdı. Sebep Paşa'nın kızıydı. Sebep çektiğim aşk acısı ve bu acıyı çekerken ona ifade edemediğim duygularımın verdiği hüzündü. Kaç gecedir doğru dürüst uyuyamıyordum. Her akşam kendi kendime bu aşkın mantıksızlığını, imkânsızlığını düşünüyor, yine de gönlüme söz geçiremiyor, duygularıma gem vuramıyordum. Onu düşünmemeye söz verdiğim her günün akşamı daha da derin bir acı ve tutku ile

çıkıyordu hayali karşıma. Bunun bir hastalık olduğunu kendime telkin ediyordum. İyileştiğimi düşündüğüm her hafta sonu daha güçlü bir heyecanla sarsılıyor, her adımda mecnunlaşıyordum. Zavallılığımın bir yüzü de Paşa'nın ve de kızının yaşadığım tek taraflı aşktan haberinin olmamasıydı ama bunu kendime itiraf edemiyor, itiraf etmek bir yana her hareketine olumlu manalar atfediyor, gülümsese bana gülümsediğini düşünüyor, gözlerini kaçırsa bana âşık olduğuna varsayıyor, hiç görüşmesek aşkımdan heyecanlanıp görüşmek istemediğine yoruyordum. Düpedüz hayal kuruyordum. Bu tür hayallerin arasında gelgitler yaşarken nihayet aşkımı itiraf etmem gerektiğine karar verdim ama bunu nasıl yapacaktım? Ya reddederse, babasına söylerse, o zaman kendimle birlikte ailemin şerefi de iki paralık olmayacak mıydı?

Kimi zaman mizacımdan gelen müspet duygularla bütün bu dertlerime kendimce çareler buluyordum. Mesela, onun da bana alâka duyduğunu kuvvetle tasavvur ediyor, bu düşünceye can simidi gibi sarıldıkça, doğru olup olmadığına kesin hüküm veremememe rağmen, aksini kabul edemiyordum. Daha ilk görüşte gözlerini benden kaçırmış olmasını en büyük delil sayıyor, bunu beni gördüğünde yaşadığı heyecana veriyordum. O güzel gözlerini, bakışlarımızın kalplerimize uyguladığı müthiş tazyike dayanamayarak kaçırmadı ise, neden ve niçin kaçırmıştı? Peki ama öyleyse hangi sebepten kendisini benden saklıyordu? Konağa geldiğim her hafta sonunu saati saatine biliyor, hangi saatte ayrıldığımı, ne zaman yemek yediğimi, ne zaman istirahate çekildiğimi, hangi vakit

paşa babası ile memleket meselelerini mütalaa ettiğimi pekâlâ biliyordu da hiç tesadüf etmiyorduk. Hoş, bu dileğim gerçekleşse ne diyecektim, bir yerde rastlasam duygularımı açabilecek miydim? Acaba fazla hüsnüzanna mı kapılmıştım? Varlığımdan bile haberi yok muydu? Ben de, benden öncekiler gibi okumak gayesi ile babasının himayesine sığınmış zavallı bir delikanlı mıydım? Bu menfi fikirler beynime hücum ettikçe çıldıracak gibi oluyor, hemen tersini hayal etmeye gayret ediyordum. Bu sıkıntı ancak bir fırsatını bulup hislerimi kendisine açarsam bitecekti. Evet, bir yolunu bulup mutlaka yaşadıklarımı anlatmalı, duygularımı paylaşmalıydım. Lakin bunun düşüncesi bile beni heyecandan, ayaza tutulmuş kuru yaprak misali titretiyordu. Ya reddederse, ya başkasını sevdiğini söylerse. Aman Allah'ım, yoksa başka bir sevdiği mi vardı? Koskoca paşa kızı evlerine gelen Demirhisarlı bir köylü çocuğuna, hem de daha ilk görüşte gönlünü kaptıracak değildi herhâlde. Kim bilir ne paşazadeler talipti kendisine? Babaannem ne derdi: "Davul bile dengi dengine çalar." Gerçek kesinlikle benim tasavvur ettiğim gibi olamazdı. Elbette, düpedüz hayal kuruyordum. Kalbim bana bir oyun oynuyor, şuurum silinmişçesine beynim kalbimin kölesi oluyordu. Hislerimi hiç olmazsa bir pusulayla kendisine açmaya karar verdim. Böylelikle bu ızdıraplardan kurtulabilir ve karşılıksız bir aşkın elemiyle acı çekmezdim.

Düğün

Hiçbir şey olmadı. Ne bir cevap yazdı ne de bakışlarında, hâl ve tavırlarında bir değişiklik oldu. Sanki yokmuşum gibi davranıyordu. Hâlbuki ben beynimi kemiren o soru yumağından kurtulmak için bu tuhaf ilan-ı aşk icraatına girişmiştim. Kendimce bulduğum çıkış yolu, meseleyi halletmekten çok beynimdeki suallerin sayısını arttırmaya yaramıştı. "Hayır" dese, kaşlarını çatsa, bir öfke mimiği gösterse razıydım ama olmadı. Ne menfi ne de müspet hiçbir hareket, hiçbir işaret gelmedi. Giderek büyüyen sıkıntımı memleketten aldığım mektup dağıttı. Sanki İstanbul'a geldiğimden beri karanlık bir dehlize çekilmiştim de babamdan aldığım mektup, dünyanın konaktan ve mektepten ibaret olduğu yanılsamasını bir anda parçalamıştı. Beş aydır yazamamıştım Demirhisar'a. İki mevsim kısacık bir lahza gibi kayıp gitmişti ömrümüzden de yaralı bıraktığım babam ve aileme bir selam bile gönderememiştim. Bir kâbustan uyanıyordum sanki. Beş ay boyunca benim yazmamı beklemişler, benden bir haber alamayınca ablamın evleneceği haberini vermek için bir mektup göndermişlerdi. Bense aşk sarhoşluğundan muzdarip büyük

bir edepsizlik etmiştim. Utanç içindeydim. Hemen bir cevap kaleme alarak en baştan yaşadıklarımı, İstanbul'a gelişimi, Paşa'yı ve ailesini, mektebi, hocaları tafsilatıyla yazdım. Derslerin ağırlığından şikâyet ederek, bin türlü özürle bugüne kadar yazamamamdan dolayı affımı rica ettim. Ne pahasına olursa olsun düğüne yetişeceğimi de ekledim.

Bir ay sonra cevap geldi. Keyfimin yerinde olmasına sevinmişlerdi. Orada hayat, bıraktığım gibiydi. En ağırlarına giden eski komşuların şimdi bizlere parya muamelesi yapıyor olmalarıydı. Rumlar "efendi", bizimkiler ise "esir"di. Düğün günü de kararlaştırılmıştı. Hıdırellez'e kalmadan izdivaç düşünülüyordu. Damat adayını tanıyordum. Annemin Serezli komşularından birinin pek sessiz sakin, ağabeyimin yaşıtı olan oğluydu. Ağabeyim şehit olmadan önce Demirhisar'a geldiklerinde birlikte ava ya da dereye yüzmeye giderlerdi. Hem yaş farkından, hem de alâka duyduğumuz konular uyuşmadığından benimle pek ilgilenmezlerdi. Ailesi orta hâlli bir rençperdi. Askerliğini bitirir bitirmez ablamı istetmişti. Hâlbuki ablama alâka duyduğunu hiçbir zaman hissettirmemişti.

Nişanlılar yakında evlenecekti evlenmesine de mühim bir mesele vardı. Artık Demirhisar'da davullu dernekli, zurnalı ziyafetli düğünler tarihe karışmıştı. Müslüman kadınlara aleni tacizler, namusa dil uzatmalar o kadar sıklaşmıştı ki, artık eskiden olduğu gibi sokağa rahat çıkamıyorlar, mecburen çıkacakları vakit yüzlerine muhakkak tencere isi sürüyorlardı. Kimi zaman bunun da faydası olmuyor, tacizler sürüp

gidiyordu. Harpten sonraki ilk düğünde, gelin alayı sokaklarda davullu zurnalı, bayraklı silahlı yürürken askerler kalabalığın üzerine rastgele ateş açmış, üç Müslüman şehit olurken, ortalık kana bulanmıştı. Sebep, alayın bir coşku gösterisi olarak havaya ateş açmasıydı. Hâlbuki bu durumun Rumeli'de yüzlerce yıldır süregelen bir gelenek olduğunu onlar da biliyordu. Hatırıma o meş'um işkence günü geldi. Demek ki Yunan hükümetinden asayişi sağlamasını beklemek bir hayaldi, hele hele Osmanlı devrindeki hürriyetin tesis edileceğini ummak saflıktı. Onlarca yıldır "hürriyet, eşitlik" diye ortalığı velveleye veren, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'ya şikâyet eden Rumlar, yönetimi ellerine geçirir geçirmez en temel haklarımızı bize çok görmüşlerdi. Demirhisarlıya da bu şartlar altında düğününü gizli yapmak kalmıştı. Evlilik kararı alındıktan sonra çok az sayıda kişiyle hısım akraba ziyaret edilip haber veriliyor, onlar da çifti tebrik edip takılarını bilahare takdim ediyorlardı. Toplanmak, davul zurna ile düğünü ilan etmek bir hayaldi. Bütün hazırlıklar tam bir gizlilik içinde yürütülüyor, evlenecek kız gelinliğini giydikten sonra, üzerine çarşafını giyiyor, yüzüne karası çalınıyor, gelinin babası, erkek kardeşi ya da yeğenlerinin refakatinde damadın yakınlarına teslim ediliyordu.

Okudukça başımdan aşağı kaynar sular dökülüyordu. Ablamın düğününe mutlaka iştirak etmeli, ailemi bu mutlu ama zor gününde yalnız bırakmamalıydım. Bu vazife benim için şu anda her şeyden daha önemliydi.

Önce mektepten, sonra Paşa'dan müsaade aldım.

Büyük alicenaplık göstererek bordo kadifeden kutusunun içinde bir beşibiryerde hediye etti. Babama tebriklerini ihtiva eden kısa bir mektup yazmayı da ihmal etmedi.

Balkan faciasıyla birlikte Edirne dâhil bütün Rumeli'yi kaybetmiştik. Şimendiferle seyahat mühim riskler ihtiva ediyordu. Güzergâh Bulgarların elindeki Edirne'den geçerek, Drama'ya varıyordu. Kuzeyden Makedonya Dağları içinde derin ve tehlikeli vadilerden geçerek Gevgeli'ye giden bir hat daha vardı. Harpten sonra can güvenliği kalmamış, emniyet tesis edilememiş, eşkıya dağdan indirilememişti. Karanlık bir boğazda trenin saldırıya uğramayacağını kimse garanti edemezdi. Bu yolculuğu silahsız yapmak kelleyi koltuğa almak demekti. Bu yüzden daha uzun, çok daha meşakkatli ama nispeten emniyetli olan diğer yolu seçtim. Enez'e kadar zaten bir müşkül yoktu. Bulabildiğim en eski elbiseleri giyerek sakalımı da uzatarak çıktım yola. Enez'den Dedeağaç'a kadar tahıl götüren bir Türk kervanıyla anlaştım. Harp ve çetin geçen kış şartları sebebiyle hem Bulgarların hem de Rumların ciddi tahıl ihtiyaçları vardı ve bu hâlimle beni çuvalları yükleyip boşaltan bir amele sanmaları gayet doğaldı. Yine de kontrol edilme korkusuyla eski bir hüviyet cüzdanını tahrif ederek ismimi bir Rum ismiyle değiştirdim. Güya İstanbul civarında doğmuş bir Rum'dum. Bu kadar fakir bir Rum ailenin, hele İstanbul'da asla bulunmayacağı aşikârdı ama en azından bir şüphe uyandırabileceğini ümit ediyordum. Neyse ki yolculuk boyunca bu âdi evrakı kullanmak zorunda kalmadım. Dedeağaç girişinde helalleşerek kervandan ayrıldım.

Sakin bir köşede eski elbiselerimden kurtulup en yeni takım elbisemi, kravatımı, iskarpinlerimi giydim. Şimdi de bir Rum tüccarın oğlu olarak Selanik'e gidiyordum. Bulgar kontrolündeki bölgede şimdiden huzursuzluk başlamış, Rumlar kendi aralarında askerlerinin ne zaman Ege'nin bu yakasına baskın düzenleyeceğini konuşuyordu. İki gün sonra Selanik'e vardığımda derin bir oh çektim. Yolculuğun başında sınırı geçince coğrafyanın, insanların, kültürün, her şeyin değişeceğine inandırmıştım kendimi. Burası "yabancıydı", "eldi" ama gerçekte öyle miydi? İşte talebeliğim sırasında perşembe akşamları Demirhisar'a dönmeden önce beklediğim kulenin yanındaki ağaçlar aynen yerinde duruyordu. Kordon yine aynı kordondu, toprak yine aynı toprak, denizde yine aynı iyot kokusu. Uzun bir aradan sonra kavuştuğum şehrin sokakları, yabancı bir ülkede tanıdık bir yüze rastlamak gibi ısıttı içimi. Tek değişiklik sokaklarda volta atan uzun çorapları ve ayaklarındaki ponponlu çarıklarla silahlı askerlerdi. Şimendiferle Demirhisar'a vardığımda güneş henüz batmış, ufuktaki bulutlar pembeliklerini, gökyüzü derin mavi rengini daha yitirmemişti. Akşamın alacakaranlığında tıklattım kapımızı. Aradan on ay bile geçmemesine rağmen sanki on yıl geçmiş gibi heyecanlıydım. Kapı ağır ağır açılırken, içeriden süzülen ışık yüzüme vurdu ve gözlerim kamaştı. Silüetinden annem olduğunu tahmin ettiğim kişiden çığlık gibi bir feryat yükseldi: "Oğlum!"

Kucaklaştık.

"Neden geleceğini haber vermedin?"

“Belki mektupları açıp okuyorlardır. Bir Osmanlı Mülkiye talebesinin elini kolunu sallayarak buralarda gezmesine müsaade etmezler diye düşündüm.”

“Haklısın.” dedi yüzündeki çizgiler derinleşirken. Konuşmaları duyan herkes selamlığa doluştu. Babam, dedem, ablam, çocuklar gibi mutlu olmuştu, ablam “kardeşim” diye ağlayıp sevinç gözyaşları döküyordu. Onun mürüvvetine şahit olmak için çektiğim sıkıntıları ve göze aldığım tehlikeli yolculuğu hissediyor, bu düşünce duyduğu minneti daha da arttırıyordu. Aslında herkes ailenin bir araya gelişinden dolayı hamd içinde şükranla beni süzüyor, âdeta bir ibadet neşesi içinde buluşmayı izliyor, ortamın büyüsünü bozmaktan korkarak konuşmaktan çekiniyordu. Sessizliği bozan ben oldum.

“Sizleri çok özledim. Ablacığım senin düğünün de tam zamanında oldu. Görüşmek için böyle bir gün lazımmış demek ki.”

Laf lafı açtı, sohbet koyulaştı. Ben onlardan ayrı kaldığım dönemde memleketimde neler olup bittiğini merak ediyordum, onlar da benim payitahttaki hayatımı. Mektebe, Paşa’ya, ailesine, gündelik meşguliyetlere ait ne varsa öğrenmek istiyorlar, âdeta geçmiş zamanı bu geceki sohbete sıkıştırmayı arzu ediyorlardı. Ben de fasıla vermeden cevap veriyor, bir yandan da mektupta yazamadıkları meseleleri, hayatlarının nasıl değiştiğini, Hıristo ve çetesini, Rum askerlerinin tavırlarını dinliyordum.

“Eğri olanın gölgesi de eğridir.” dedi dedem. “Seneler boyu eşkıyalık yapmış adam, düze inip rençperlik

yapacak değil ya! Yine tecavüze devam ediyor, ortalığı haraca kesiyor ırz düşmanı. Geçmiş senelere göre tek fark, bu sefer resmî makamlardan da destek görmesi. Himaye ettiklerine göre parayı da paylaşıyordur namussuzlar. Bu Rum askerinin kendisi eşkıya zaten! Etmedik eza cefa bırakmadılar. En güzel günlerimizi bize zehir ediyorlar. Kadınlar, kızlar yüzlerine tencere karası sürmeden dışarı çıkamıyor. Bu bile tacizlerini durdurmuyor! Ticarî hayat öldü. İçtimaî hayat öldü. Burada, bu zalimlerin çizmesi altında yaşamak haram gayri. Allah'tan Bulgarlarla araları bozuk, tek ümidimiz bu. Karasu'dan Enez'e kadar bütün Trakya'yı kaptırmalarını içlerine sindiremiyor gâvur. Papazlar askerlerin husumetini körüklüyor. Bu toprakları alamazlarsa Constantinopolis'e ulaşmanın bir hayal olacağını tekrarlayıp duruyorlar. Çok şımardı bu Rum gâvuru çok! Şimdi gözünü İstanbul'a dikmiş. Büyük Yunanistan'ı kuracaklarmış. Tez zamanda birbirlerinin boğazına dalarlar da geberirler inşallah!"

Dedemi hiç bu kadar öfke içinde görmemiştim. Bu büyük adam, bu Osmanlı münevveri, bu mücahit ruhlu insan, yaşadığı zalim idare karşısında bir şey yapamamanın yürek burkan çaresizliği karşısında isyanını, yaşadığı dindar hayat ve ulaştığı hacı payesi ile uyuşmayan sert kelimelerle ifade edip rahatlamaya çalışıyordu. Bu sözler beni hayrete sevk ederken babamı hafiften titretti. Annemin endişe dolu bakışlarını görünce bir şeyler olacağını hissettim. Yaraları kapanmış ve babam eski gücüne ulaşmıştı. Bu pehlivan yapılı adam zangır zangır titremeye başladı. Bakışları bulandı, bacaklarına kramp girmiş gibi kasıldı, ani bir

hareketle ayağa kalkıp odanın ortasında ayakları kor ateşe değmiş gibi zıplamaya başladı. Şaşkınlığımın bir kat arttığını gören anam gözyaşları içinde anlatmaya başladı: "O günden sonra böyle oldu. Gregori'nin işkencesini hatırladığı her zaman böyle kendinden geçiyor, bir aşağı bir yukarı yürüyor, biz müdahale edersek daha da öfkeleniyor, kendi hâline bırakırsak birkaç dakika yürüdükten sonra rahatlıyor."

Babam, kesik kesik birtakım kelimeler mırıldanıyor ama dedikleri pek anlaşılmıyordu. Evet, ayakları iyileşmiş, yaraları kapanmıştı belki ama ruhundaki yara hâlâ tazeydi. Bu kâbus dolu dakikalar devam ederken dedem pişmanlıkla önüne bakıyor, meseleyi açtığı ve hassasiyetini kontrol edemediği için üzüntüyle kıvranıyordu:

"İnsan ızdırap karşısında önce ağlar, sonra göz pınarları kurur, ağlayamaz olur, acı vücudunu kavurmaya başlar. Artık o adam dünyanın en bedbaht insanıdır. Ölse paklıktır ama ölemez!"

Babam, annemin yardımıyla sedire uzandı. Ayakları bir süre daha titremeye devam etti.

Ertesi gün iki ailenin fertleri sessiz sedasız bir araya geldi. Ne davullar vuruldu, ne kurbanlar kesildi. İki ailenin en yakınları tesadüfen bir ziyarete gitmişler gibi bir araya gelmişler, tebrik ve takı merasiminden sonra dikkat çekmemek için küçük gruplar hâlinde fasılalarla konaktan ayrılmışlardı. Demek esarette düğünler böyle oluyordu. Hiçbir şeyin tadı tuzu kalmadığı gibi en mutlu olunacak günde de esaret kendisini unutturmuyordu. Bunu akıl edemeyen ilk ve son

kişinin düğünü basılmış, önce eğlence maksadıyla havaya ateş etmek için getirilen piştovlar toplanmış, bu silahlar tertipli bir isyanın silahları addedilerek birkaç ileri gelen derdest edilmiş, gelin ve damat aşağılanmış, takıların hepsine el konulmuştu.

"Tebrikler kardeş!"

Beni derin düşüncelerimden uyandıran bu ses eniştenin akrabalarından birine aitti. Yüzünü hatırlıyor ama kim olduğunu çıkartamıyordum. Bozuntuya vermeden mukabele ettim:

"Teşekkür ederim."

"Duyduğuma göre İstanbul'a gitmişsin. Dârülfünûn'da okuyormuşsun."

Başımı "evet" manasında salladım. O, bununla yetinmeyip daha çok soru sordu. İstanbul'u çok merak ediyordu, payitahta kendini atmak için yanıp tutuşuyor, "boğucu ve sıkıcı" bulduğu bu yerden kurtulmak istiyordu. En çok merak ettiği de Beyoğlu'ndaki meyhaneler, Nişantaşı'ndaki hayat, Karaköy'deki kabadayılarının serencamlarıydı. Öfkeme engel olamadım. "Memleket batıyor, senin uğraştığın şeylere bak." diyecek oldum ama bunun hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini, aksine karşımdaki patavatsızı daha da dibe iteceğini hissettim. Her devirde çevrelerine tamamen kapalı, hissiz, şuursuz birtakım zavallılar olmuştu ve şimdi de olmasına şaşırmamalıydım. Bu adam için Osmanlı, Rum ya da Bulgar idaresinde yaşamak, Yunan askerlerince aşağılanmak, eşkıya tarafından taciz edilmek mühim değildi, hayatına ve zevklerine kastedilmediği sürece. Gözünün önünde

ağdalı güfteler okuyan bir şarkıcı kadın, bardağında boğazını yakacak bir içki olduğu sürece dünyanın en mesut insanı bile olabilirdi.

“Senin,” dedim “Mutlaka Markiz’i görmen lazım. Sonra da her akşam tütsülediğin kafanı deve kuşu gibi yatağına gömmen lazım.”

Yüzüne yayılmakta olan gülümseme, cümlemin sonuyla birlikte kayboldu. Sertleşen ifademin karşısında çareyi meymenetsiz yüzüyle sıvışmakta buldu. İçimdeki kasvet daha da büyüdü. Ablamın mürüvvetini görmek maksadıyla göze aldığım bu çileli yolculuğun verdiği yorgunluğun da etkisiyle her şey gözüme daha menfi görünüyor, koyu bir karanlık beni içine çekmeye çalışıyordu. Üç sene zarfında içine düştüğümüz bu feci hâl, mücerretleşmiş bir tablo şeklinde karşımda arz-ı endam ediyordu. Pamuk sakallı, pak yüzlü dedem acıların yüzünde kristalleştiği bir insan olmuş, zavallı babam ayaklarından çok yüreği yaralı bir hasta olup çıkmış, anam üç yılda otuz yıl yaşlanmış, birkaç kendini bilmez densiz dışında herkesin yüzüne ızdırap yapışmıştı. Güneş sanki bildiğimiz güneş değildi. Buralar hakikaten çocukluğumun geçtiği, uçurtma uçurduğum tepeler miydi? Bu ağaçlar, salkım söğütler, çağlayıp duran dere, susuzluğumu dindirdiğim çeşme, bu evler, bu damlar, bu kasaba, bu toprak neden bu kadar yabancılaşmıştı?

Nişan

Yüreğimi dağlayan duygularla, göz pınarlarımda biriken yaşlarla, beynime üşüşen menfi düşüncelerle döndüğüm kasvetli İstanbul'da bir sürpriz beni bekliyordu. Salih Paşa, kerimesi Müberra Hanım'a münasip bir damat adayı bulmuş, himayesi altına aldığı bizleri de nişan töreninde görmek istiyordu. Demek o çekingenliğin, mesafeli duruşun altında bu gerçek yatıyordu. Ne kadar ahmaktım ben! Anlamalıydım. İyice tetkik etmeden atıldığım bu gönül macerası yüzünden utanılacak duruma düşmüştüm. Haberi duyar duymaz terden sırılsıklam olan, üstüne üstlük yüzü kızaran ben, nişan töreninde nasıl renk vermeden bulunacaktım? Acaba bir bahane uydursa mıydım ama damat adayını ölesiye merak ediyordum. Hem uyduracağım bahane diğer talebeler tarafından hemen fark edilecek ve dedikodulara yol açacaktı.

Cuma akşamı konakta olağandışı bir telaş göze çarpıyordu. Önceden kararlaştırıldığı üzere Paşa, biricik kızının evliliğine onay verecek ve müstakbel çift ailelerin huzurunda nişanlanacaktı. Yapılan hazırlıklarda lüksten hiç hoşlanmayan Paşa'nın biraz şatafata kaçması beni şaşırttı. Bahçe kapısından itibaren

selamlığa, oradan büyük salonuna kadar her yer ışıl ışıldı. Havagazı lambaları, kandil ve şamdanlar ortalığı gündüze çevirmişti. Selamlıkta bizler yerimizi almıştık ki misafirler teşrif ettiler. Önde damadın babası ve annesi, arkada bakışları önünde edeple yürüyen ama yakışıklılığı dikkatlerden kaçmayan damat adayı. Paşa her zamanki samimiyetiyle konuklarını kucakladı ve tek tek bizlere tanıştırdı.

"Fikret Bey, donanma levazım yüzbaşı." Yaşça benden de, Müberra'dan da büyüktü. Selamlığa girerken çıkardığı fesinin altından fışkıran kıvırcık gür saçlarının altında, geniş alnı ve omuzları ile etkileyici bir görüntüsü vardı. Aynı gürlükteki siyah kaşlarının altındaki sert bakışlar, ince ve kemerli bir burun ve Osmanlı zabitinin olmazsa olmazı hilal bıyıkları ile bu çehre daha da heybetli görünüyor, uzun boyu ile endamına yaraşır bir zarafet sergiliyordu. Açıkçası etkilenmiştim! Birinci Meclis-i Mebusan'da vekillik yapmış olan İstanbul'un köklü ailelerinden, meşhur tüccar Hacızade Hilmi Efendi'nin donanma yüzbaşısı oğluna kertilen bir evlilik planına üç beş manzume müsveddesiyle çomak sokmuştum. Üstüne üstlük Müberra Hanım'ı etkilediğimi düşünüp cevap beklemek gafletine düşmüştüm. Allah'tan asil bir tavırla ipimi pazara çıkarmamış, karşılık vermeyerek en manalı cevabı vermiş, âdeta hâdiseyi yok sayarak beni cezalandırdığını düşündüğüm anda ödüllendirmişti. Bu hareketi bile şu dakikada ona olan hayranlığımı arttırıyordu. Fakat müstakbel izdivacın adaylarının tanışmasındaki, özellikle hanımefendinin bakışlarındaki heyecansızlık dikkatimden kaçmamıştı. Acaba

bu hiçbir şeyi kâle almama hâli yaradılıştan gelen bir hususiyet ve karakterinin bir parçası mıydı?

Hanımlar ayrı bir salona geçerken, beyler de büyük salona alındılar. Salondaki göz kamaştıran şatafat, biraz da zenginliğiyle ünlü bu aileye Paşa'nın hâl diliyle cevabı gibi geldi bana. Aslında Hilmi Efendi'nin mekânın ve hizmetin kusursuzluğu ile ilgilendiği yoktu. Hemen meseleyi açarak Müberra Hanım'ı oğluna istedi. Paşa'nın müspet mukabelesiyle de nişan yüzükleri takılarak tören neticelendirildi. Nişanın Balkan faciasının hemen akabinde vuku bulması, her iki ailenin de törende lüzumsuz debdebe ve gösterişten kaçınma kararını almasına sebep olmuş ve bu kararın aile içinde sade bir şekilde ilanına karar verilmişti. Törenin ardından Paşa'nın müstakbel dünürünün şerefine verdiği yemekte Fikret Bey ve ailesini biraz daha yakından tanıma fırsatına eriştik. Aslında Hilmi Bey ortanca oğlunun asla asker olmasını istememiş, ticarethanelerinin başına geçerek işleri yürütmesini istemişti ancak Fikret Bey babasına muhalif olarak çocukluk özlemi olan askerî idadiyi bitirmiş, sınıf birincisi olarak mülazım-ı evvel olmuş ve kısa sürede gösterdiği başarılarla yüzbaşılığa terfi etmişti. Sofrada bir iki asker olunca söz ister istemez Balkan Harbi'ne geldi. Fikret Binbaşı da söze karıştı: "Pek yakında bu toprakları geri alacağız. Bulgarlarla Rumların birbirlerine saldırmaları an meselesi. Bu fırsatı kaçırmayacağız." Paşa müdahale etti: "Eskiden olsa Rusya ya da İngiltere işe karışırdı. Bu sefer Osmanlının tarihten silinmesi için anlaşmışlar. Abdülhamid'in İttihad-ı İslâm siyaseti sömürgeci Avrupa devletlerinin işine

gelmedi tabi ve şimdi Devlet-i Aliyye'nin kaleminin kırılacağı anı bekliyorlar. İşiniz zor yüzbaşım!"

"Sözlerinize tamamen katılıyorum efendim. Ben de önümüzdeki senelerin zor geçeceğini, hatta bir ölüm kalım mücadelesi vereceğimizi tahmin ediyorum."

"Ben İngilizlerin küstürülmemesi gerektiğini düşünüyorum." diye müdahale etti Hilmi Bey. "Şu anda en güçlü devlet İngiltere. Belimizi doğrultana kadar İngilizlerin husumetini üzerimize çekmekten sakınmalıyız ama İttihad ve Terakki'nin ileri gelenlerinde bu basireti göremiyorum. İngiltere ile ilişkileri sıcak tutacak bütün kabine üyelerini istifaya zorladılar. Tabi en başta Sadrazam Nazım Paşa'yı vurdular! Cihanı titreten Osmanlı ordusu Fikret'ten üç-beş yaş büyük bir zabitin elinde oyuncak oldu. Otuz beş yaşında harbiye nazırlığı, ordu kumandanlığı nerede görülmüş? Çocuk bunlar, çocuk! Devlet işlerinde tecrübeyi takdir etmedikleri gibi ilmi siyasetten de haberleri yok. Koskoca devletin dümenini II.Wilhelm'in kurmaylarına bıraktılar. Dünyaya rezil olduk, sekiz on komitacı elini kolunu sallaya sallaya ihtilal yapıyor, sonra da devleti yönetmeye kalkıyorlar. Bilmiyorlar ki İstanbul, Rodop Dağları değildir!"

Bu sert sözler karşısında Fikret Bey kulaklarına kadar kızardı: "Ama babacığım İngilizlerin bizi kasıtlı olarak Almanların kucağına ittiğini görmüyor musunuz? Bize hasta adam yakıştırması yapan Rusya bizden daha hasta. Bolşevik İhtilali'nin eli kulağında diyorlar. Çar rejimine karşı öfke içten içe Rusya'yı kemiriyor. Daha birkaç sene önce ufacık bir ada devleti

olan Japonya'ya yenildiler. İngiltere artık Rusya'yı değil, Alman Birliğini çıkarları için tehdit olarak görüyor. Bundan kırk sene evvel o zamanlar çok güçlü görünen Rusya'ya karşı bizi korumakla temin ettiler. Maksatları bizi korumaktan ziyade, çıkarları için çok kıymetli olan Boğazlar'ın Rusların eline geçmesine mani olmak ve Rusların Akdeniz'e inme siyasetine set çekmekti. Rus korumasına karşı Kıbrıs Adası da İngilizlere muvakkaten bırakılmadı mı? Paşam o günleri çok iyi hatırlayacaktır! İşte meşhur İngiliz siyaseti. Çıkarları icabı bizim arkamızda durmak mecburiyetinde olsalar dahi bunu bedava yapmıyor, muhakkak bir parça vatan toprağı elden gidiyor. Şimdi ahvâl kırk sene öncesinden de kötü. İngiltere kendisini bizi korumak mecburiyetinde hissetmiyor, bilakis Osmanlı Devleti'ni tamamen yok etmek istiyor. Milletlerarası ilişkileri satranç oyununa benzetirsek, düne kadar müttefikimiz olan, hatta Kırım Harbi'nde askerleri ile, mühimmatı ile yanımızda olan İngiltere artık Rusya'yı dizginleme hususunda bize ihtiyacı olmadığını gördü ve bizi feda etmeye hazırlanıyor. Bu müşkül durumda bizler Almanya ile müttefik olmayacağız da ne yapacağız?"

Bu sözler hiç şüphesiz Yüzbaşı Fikret'in boş bir adam olmadığının ispatı idi. Lakin bu akşam masada yalnız kalmaya mahkûmdu. Bu sefer Paşa, Hilmi Bey'i destekler mahiyette devam etti: "Beğenmedikleri Abdülhamid otuz sene devleti denge siyaseti ile idare etti. Bir karış bile toprak kaybetmedik. Onun gidişiyle birlikte Trablusgarp ve Balkan faciaları art arda geldi. Denge siyaseti nedir, hariciyemiz farkında mı acaba? İngiltere olmadı, o zaman Almanya'ya iltica

edelim, olmadı eski düşmanımız Rusya ile ittifak yapalım. Mesele bu kadar basit midir? Şurası muhakkak ki, harbiye nazırı ve ordumuzun ileri gelenlerinde ileri derecede Alman hayranlığı mevcuttur ve muhtemel bir harpte Almanların muhakkak galip geleceğini ummaktadırlar. Mesele bu kadar basittir." Fikret Yüzbaşı bu noktada dayanamadı, sitayişkâr bir ses tonu ile, "Abdülhamid siyasetini ve istibdat idaresini kastetmiyorsunuz herhâlde?" diye sordu.

Cevabı veren babası oldu: "Efendim, tuzağa saçılan taneler cömertlik sayılamayacağı gibi, dev bir imparatorluk yıkılışına şahit olurken alacağınız tedbirler istibdat sayılmaz! Devlet-i Aliyye'nin dâhilde ve hariçte ne kadar çok düşmanı olduğunu biliyoruz. İki üç aklı havada adamın memleketi kurtarma adına sunduğu reçetelerin nelere mâl olduğunu görüyoruz. Ben neticeye bakarım. Neticede geçen otuz yılda memlekette mühim gelişmeler olduğu gibi ciddi toprak kaybı da yaşanmamıştır. Sadece açılan mektep sayısı imparatorluğun kurulduğundan beri açılanlardan fazladır. Dış siyasette hiçbir zaman boynumuz bükülmemiştir. 1315 Yunan Harbi'ni de müspet haneye yazarsak, Sultan muvaffak olmuştur. Ben ilk mecliste genç bir mebustum. Padişahın meclisin kapandığına dair irade-i şahanesi ilan edildiğinde en çok öfke duyanlardan biriydim ama açık yüreklilikle söylemeliyim ki, zaman ve hâdiseler Sultan'ı haklı çıkardı. Mesela bugün kabinede nazır olan Selanik Yahudi'si Emanuel Karasu ilk ayan meclisinde mebustu. Bu adam on sene sonra Filistin'in Yahudilere terki hâlinde Devleti Osmaniye'nin bütün borçlarının silineceği garantisini

verdi. Haine bakınız hele! Meğer biz bu adamları ilk mecliste halkın vekilidir diye bağrımıza basıp birlikte siyaset yapmışız. Batsın o meclis! Battı da zaten. Size şu kadarını söyleyeyim; ben bugünkü aklımla o zaman hünkârın yerinde olsaydım aynını yapardım. Moskof'un askeri Yeşilköy'de kışla kurmuş, İngiltere siyaseti gereği Boğazların Rusların eline geçmesine mani olmak için bastırmasa payitaht elden gidecek, bu şartlarda Emanuel'lerin, Gorgi'lerin, Boyacıyan kardeşlerin tavsiyeleri kâle alınacak! O günkü şartlarda istibdat bir mecburiyetti. Haddizatında istibdat siyasilere karşı yapılmıştır. Son zamanlarda sık sık kendime soruyorum: Meclis kapanmasaydı memleket daha mı iyi bir noktada olacaktı? Yani İngiltere nispetinde güçlü bir devlet mi olacaktı? Hayır, efendim hayır. Olsa olsa bu gazetelerin muharrir takımı Sultan yerine bize saldıracaktı, tabi eğer ortada Devlet-i Aliyye ve meclis kaldıysa!"

"Haklısınız, dünürüm." dedi Paşa, yemeğin bir siyaset toplantısından ziyade nişan yemeği olduğunu hissettirerek. Memleketin içinde bulunduğu durum nişan yemeğinde bile bu meselelerin konuşulmasına sebep oluyordu. Zira herkes biliyordu ki devletin olmadığı bir yerde ya da esaret altında ne nişanların ne de evliliklerin bir kıymeti vardı. Her şey hürriyet ile mana kazanıyor, insan hür olduğu nispette hayat mümkün oluyordu. Boğazını temizleyen Paşa sözlerine devam etti: "Sabık hünkâr biraz vesveseliydi, ya da öyle görünmek işine geliyordu. Kanaatimce en büyük başarısızlığı kimseye yaranamamış olmasıydı! Ne İttihadçılara ne askere ne gazeteci taifesine."

"Bunlar gayri-memnun efendim. İşler iyi gitmediği zaman gayri-memnunların sayısı artar ve maalesef bunlarla bir iş yapmak mümkün değildir. Her zaman muhalefet edecek bir mevzu bulurlar. Derler ki birinci meclis fesh edilip Mithat Paşa'ya Taif zindanlarında sürgün kararı çıktığında Abdülhamid halka bir imtihan çekmiş. Bakalım bu halk kendilerine meşrutiyeti getiren Kanun-i Esasi'yi hediye eden sadrazamlarını ne kadar seviyor. İki gün gemiyi Kızkulesi açıklarında bekletiyor. Ne arayan var ne soran. Halk ne yapsın. Tabi ki güçlüden yana olacak. Sonra "hürriyet" halka ne vermiş? Cepleri mi dolmuş, sofraları mı zenginleşmiş ki isyan edip Mithat Paşa'yı kurtaracaklar. Otuz senelik istibdada kim isyan etti? İstibdadı beğeniyor idiyseler, İttihad ve Terakki'ye neden isyan etmediler?

"Ettiler aslında, meşhur 31 Mart Vakası'nı yok mu sayacağız?"

"Efendim, bu vaka yakın tarihimizin en karanlık sayfasıdır. Kim tertip etmiş, ne maksatla tertip etmiş belli değil. Neticeye bakıldığında muhalefetin başını tamamen ezmek için İttihad komitacılarının çıkardığı bir hâdiseye benziyor! Zaten komitacılık, ihtilal sevdası bunların kanına işlemiş. Kurulan mahkemelerin yıldırım hızıyla karar açıklaması, delil aranmadan divan-ı harp suçlaması, neticenin yine aynı hızla tatbiki bana her zaman, bu hâdiseden sonra elleri iyice güçlenen İttihadçıların, hâdiseyi tertipleyen başkahraman olduğunu düşündürtmüştür!"

Tartışma bu minvalde sürüp gitti ve o akşam, yaşanan bütün hâdiseler hakkında fikir beyan edildi. Paşa

birkaç kez himaye ettiği Dârülfünûn talebelerini de tartışmaya dâhil etmek istediyse de muvaffak olamadı. Muhakkak fikirlerimiz vardı, söyleyeceğimiz şeyler mevcuttu ama hiçbirimiz böyle hususi bir günde ilk kez tanıştığımız insanların önünde hararetli bir tartışmaya atılma cesaretini gösteremedik. Haddizatında buna lüzum da yoktu. Bir de tabi misafirlerin beni ilgilendiren hususiyeti vardı. Ne kadar kendimi konuşulanlara vermeye çalışsam da aklıma yaşadığım gelgitler geliyor, ilan-ı aşk ettiğim ânı hatırladıkça yüzüm kızarıyordu. Müberra'yı düşünmekten kendimi bir türlü alamıyordum. Şu anda yanında olmayı ne çok isterdim. Âşık olduğum insan, yakın bir gelecekte karşımda oturan askerle evlenecekti. Mutlu olabilecek miydi? Büyük bir harbin yaklaşmakta olduğu bu zamanda, kendisine neden bir subayı koca olarak seçmişti? Ona âşık mıydı? Ne zaman, nerede, nasıl tanışmışlar, Fikret Bey onu nasıl etkilemiş ve evliliğe razı etmişti? Neden birbirlerine bakışlarında o hararet yoktu? Karşımda oturan ve hiçbir şeyden haberi olmayan bu adama karşı neden kıskançlık ve öfke duyamıyordum? Sorular zihnimi kemiriyor lakin cevap bulamıyor, sadece ihtimaller üzerinde duruyordum. Fakat kesin olan bir şey vardı ki, o da ilk kez aklımı başımdan alan, kalbimi çalan, gönül tellerimi titreten, beni mecnun eden kişiyi kaybetmiş olduğumdu. Bu akşamdan sonra konak benim için ayaklarımın gitmek istemediği, soğuk ve korkunç bir yer olacaktı. Ablamın mateme benzeyen düğününün şokunu atlamadan yediğim bu darbeyi bakalım nasıl atlatacaktım?

Umumi Harp

İç dünyamda art arda gelen darbelerle sendelerken çevremde olup bitenler şaşırtıcı bir şekilde gelişiyor ve iç dünyama kapanmama bile fırsat tanımıyordu. Küçük dünyam aşk acısı ile yanarken gündem çok büyük bir haberle sarsıldı. Bir hafta içinde altı büyük devlet birbirlerine harp ilan etmiş, bir ay sonra Osmanlı Devleti'nin de içinde yer alacağı bir Dünya Savaşı başlamıştı. Kan ve gözyaşı, Osmanlının terk ettiği toprakların kaderi miydi? Büyük harbin tetiğini çeken el bir Sırp'tı. Avusturya prensinin canını alan kurşun milyonlarca hayata mâl olacak bir barut fıçısına isabet etmişti sanki.

Paşa'yı savaş çıktığında olağanüstü sevinçli buldum. Sohbetimizde devrik Sultan'ın yıllardır bu haberi beklediğini anlattı. İşte şimdi canavarlar birbirine düşmüştü. Üç asırdır hasta adamdan hangi lokmayı koparacağının hesabını yapan Düvel-i Muazzama şimdi kendi can derdine düşmüştü. Osmanlı için bundan daha ferahlatıcı bir haber tahayyül edilebilir miydi? Düşmanlar birbirini tepeleyecek, bize de soluk alacak bir devrin kapısı aralanacaktı. Kim bilir Rumeli'deki küçük komşularımız zayıf düşerse bu

fırsattan istifade edilip yüz karası Balkan faciasında kaybettiğimiz yerleri de geri alabilirdik savaşın sonuna doğru.

Olmadı. Sisli bir İstanbul sabahında Dolmabahçe açıklarındaki Alman dretnotuna Osmanlı sancağı çekildi. İttihad ve Terakki'nin kudretli paşaları Osmanlıyı savaşa çekmek için ustaca kurgulanmış oyuna düşmek üzereydi. Sancak direkte dalgalandığı hâlde gemilere bir tek Türk personel verilmeden Karadeniz'e açılmalarına müsaade edildi ve o korkunç haber geldiğinde kimse ne olup bittiğini anlayamadı. Odesa'nın Yavuz ve Midilli dretnotları tarafından bombalanması Rusya'nın bize savaş ilanı anlamına geliyordu. Aslında bu korkunç Alman tuzağına düşmemek için hâlâ bir ihtimal vardı. Siyasiler tazminat ödemeyi kabul ederek bu kâbustan bütün ülkeyi uyandırabilirlerdi ama ne hürriyetin üç kahramanı ne de onların yanındakilerde bu feraset mevcuttu. Bir tiyatro oyununu andıran tuzağa göz göre göre balıklama atladılar. Rusların savaş ültimatomuna aynı karşılığı verdiler. Düşmanların savaşı şimdi bizim de savaşımızdı. Paşa sukut-ı hayale uğradı. Sevincin yerini endişeli bir bekleyiş aldı.

"Bir damla kan bir damla petrol" diyen İngiliz Harbiye Nazırı Churchill'in arzusunu boşa çıkarmayan İngilizler hemen Irak cephesinden saldırdı ve Basra İngilizlerin eline geçti. "Turan fatihi" hayaliyle yanıp tutuşan Enver Paşa, kurmay heyetindeki kendisinden yirmi yaş büyük paşaların ikazlarına aldırmadan kara kışta Kafkas cephesinde taarruza geçti. Koskoca

ordu mevcudunun üçte ikisini Allahüekber dağlarının buzdan bağrında kaybetti. Geri kalanlar da esir düştü. Cemal Paşa son bir hamleyle ikmal noktalarını kesmek için Süveyş Kanalı'na saldırdıysa da bu taarruz da hezimetle sonuçlandı.

Arka arkaya üç cephede birden gelen yenilgi, kuzgunun akbabaların arasına pervasızca düşmesi gibi düşmanların dikkatini bir anda payitahta dikti. İtilaf Devletleri armadaları ile Çanakkale'yi geçerek aziz İstanbul'u işgal edip kolay bir zafer kazanmanın hesabını yaptılar. Artık uzak cephelerde kan kaybederken bir de boğazımıza sokulmak istenen hançeri bertaraf edebilmek için savaşacaktık. Güçlü donanmaları karşısında son hür Müslüman devletinin direnebileceğini düşünmüyorlardı. Muhriplerine taktıkları isimler bile bu enaniyetin, küstah şımarıklığın, önlerinde hiçbir kuvvetin duramayacağı tasavvurunun bir sembolüydü. Hâlbuki Çanakkale son karakoldu. Osmanlının boğazını sıkan elleri kıracağı son silkinişti. Bu çırpınış netice vermezse Devlet-i Aliyye yıkılacak, bütün Müslüman toprağı işgale uğrayacak, yüzlerce yıldır korkuyla titrettiği Avrupa karşısında parya olacaktı.

Hayır olmayacaktı. Her cuma İstanbul'da Sultanahmet'te nümayişler oluyor, etkili hatipler bütün hünerleriyle kalabalıklara sesleniyor, gençlere tesir etmeye çalışıyorlardı. Bu gayret meyvesini veriyor, binlerce talebe yedek subay olarak askere yazılıyordu. Bu gönüllülerden biri de bendim.

Aslında karar vermeden önce çok düşündüm. Zaten büyük oğullarını şehit vermiş bir aile için, küçük

oğullarını da değirmen gibi asker öğüten bir can pazarına yollamak kolay değildi elbette; ama beni anlayacaklarını ümit ediyordum. Aileme kısa bir mektup yazıp haklarını helal etmelerini istedim. Cevap geciktikçe sabırsızlanıyordum. Nihayet bir sabah nöbetçi talebe müjdeyi getirdi. "Gazan mübarek olsun, Allah ölürsen şehitlik, kalırsan gazilik nasip etsin. Esir yaşamaktansa ölüm yeğdir." diyorlardı. Moralimi yüksek tutmam, cesaretimi yitirmemem için ağabeyimden bahsetmiyorlardı ama satır aralarındaki gözyaşlarını hissedebiliyordum. Ya hayatta kalan tek oğulları da ölürse? Bu düşünce hepsinin yüreklerini burkuyordu ama düşmana karşı durmak için kendilerinden müsaade isteyen birine ne diyebilirlerdi ki?

Serin bir bahar sabahı Paşa, hocalarım ve arkadaşlarımla vedalaşıp kıtama katıldım. Saroz civarında bir aylık hızlandırılmış eğitimden geçtik. Aslında hepimiz bir an önce cepheye gidip düşmanla olan hesabımızı görmek istiyorduk. O gün geldiğinde sanki aradan birkaç sene geçmişti. Dokuz arkadaşımla birlikte Binbaşı Saffet'in taburuna katılacaktık. Tabura dâhil olduğumuzda bizim gibi diğer birliklerden gelen arkadaşlarla hemen tanışıp kaynaştık. İçtima için karakolun önündeki geniş çayırda kol düzeninde bir araya geldiğimizde komutan da uzaktan göründü. Korkusuz bakışlarını gezdirdi taburuna yeni katılan askerlerin üzerinde. Yüzü güneş altında savaşmaktan ve gece ayaz yemekten iyice esmerleşmiş bu adam, gür saçları ve kalın kaşlarının altında kalan kurşuni gözleri ile avının üzerine atlamaya hazırlanan bir kurdu andırıyordu. Bölüğün önündeki tümseğe çıktı. Bakışlarını

üzerimizde gezdirirken dişlerini sıktığını, şakaklarındaki damarların şiştiğini görebiliyorduk. Gök gürültüsünü andıran bir tonla hançeresini yırtarcasına konuştu: "Evlatlarım!"

Aslında bu hitap bu çelikleşmiş irade timsalinin altındaki yüreği ayan beyan ortaya çıkarıyordu. "Arkadaşlar, askerler" demiyordu da bizi, hepimizi tek tek kendi oğlu yerine koyan baba tavrıyla bize sesleniyordu. Ağır ağır, ağzından çıkanları yüreğimize işleye işleye tok sesiyle devam etti:

"Sizler buraya ölmeye geldiniz."

Daha ilk cümle kol sırasına dizilmiş olan bizleri, zemheri rüzgârına tutulmuş kuru yapraklar gibi titretmeye yetti. İçinde bulunduğumuz durumu bundan daha iyi özetleyebilecek bir cümle olmamasına rağmen bu yalın gerçekle bu kadar çabuk yüzleşmek, "şahadet" düşüncesini içimize sindirmiş olmamıza rağmen, ruhlarımızın derinliklerinde fırtınalar kopmasına sebep oldu. Korkuyor muyduk? Hayır. Ölmek düşüncesi kalbimizin derinliklerinde bir sızı oluştursa da bunun sebebi bedenlerimizin bu dünyayı terk edecek olması değil, anamızdan, babamızdan, sevdiklerimizden ayrılacak oluşumuzdu. Bir nevi hasret basmıştı yüreğimizi şimdiden. Biz bu ateş hattına vatanımızın, ırz ve namusumuzun, şerefimizin ayaklar altına alınmasına seyirci kalmamak için gönüllü gelmiştik. "Düşman çizmesi altında yaşamak, ölümden beter." deyip söz birliği etmiştik. Öyleyse bu duygu korku değil, güçlü bir ayrılık düşüncesinin gönüllerimizde tutuşturduğu kederdi. Onuruna düşkün her

insan gibi göğüs göğüse bu uğurda çarpışacak ve gerekirse ölecektik.

Komutan, ifade ettiği bu gerçeğin bizleri nasıl etkilediğini tahlil etmek için tek tek gözlerini gözlerimizin içinde, yüz hatlarımızda gezdirdi. İrademizi, tepkilerimizi, korkularımızı, zaaflarımızı hesaplıyordu âdeta. Derin bir nefes alıp sözlerine devam etti: "Sizler de, sizden öncekilerin gözlerini kırpmadan gerçekleştirdiği bu ulvi hareketi, yani canınızı vatan uğrunda feda etme yiğitliğini göstereceksiniz. Evvelki gün şehit olan arkadaşlarınızın cephedeki yerlerini alacaksınız. Benim geçen hafta şehit olan Yüzbaşı Sermet'in yerini aldığım gibi... Dedeleriniz, atalarınız bunu yaptılar. Kosova'da yaptılar. Mohaç'ta yaptılar. Plevne'de yaptılar. Sizler de yapacaksınız. Çünkü bunun için buradasınız. Çünkü vatan sizden bunu bekliyor. Sizlerde vatanı için ölmek şerefi fazlasıyla mevcut. Bunu gözlerinizden okuyabiliyorum. Öyleyse yüzümü ve yüzünüzü kara çıkarmayın. Gazanız mübarek, dövüşünüz şiddetli olsun. Nişanınız tam, süngünüz keskin olsun. Âmin."

Komutanın bu her şeyi bir çırpıda özetleyen konuşması gözlerimizi doldurdu. Karşımızdaki düşmanın işgal için geldiğini, bizim ise şahitlerimizin kanıyla sulanmış bu vatan toprağını korumak için burada olduğumuzu ifade ettiği anlarda yüreğimiz göğsümüzden çıkacak gibi olmuştu. Hepimiz gözü kara bir şehit namzedi olmuştuk. Emir verilse derhâl hücuma kalkacak, önümüze ne gelirse ezip geçecek bir ruhî gerilimin içine girmiştik.

Cepheye intikal için emir geldiğinde aklımızda ne sevdiklerimiz ne birkaç haftadır üstünkörü bastırdığımız açlığımız ne de havanın soğukluğu kalmıştı. Bir an önce ateş hattına varmak, küheylanlar gibi harp etmek, ölmek ve öldürmek arzusu ile yanıyorduk. Komutan, bu heyecanla unuttuğumuz intikal emniyetini tekrar hatırlattı. Ayak uçlarına basa basa, konuşmadan gürültü yapmadan süzüldük siperlere. Aslında siperlerin hâli içler acısıydı. Manzara korkunçtu.

Sabah, şafak sökmeden karşılıklı siper savaşı başladı. Anzak kuvvetlerinin ateşine biz de ateşle karşılık veriyorduk. Hava aydınlanınca İtilaf Donanması'nın top ateşi başladı. Her gülle, düştüğü yerde tonlarca toprağı havalandırıp üstümüze, başımıza çarpıyor, bazen siperin yakınında ya da içinde patlıyor, bu çelik sağanağından bir an önce kurtulmak için dua eden bizlerden bir kaçını şehit ediyordu. Şehadeti arzulamamıza rağmen dün bu siperlerde yerini alan bizler, tek kurşun bile sıkamadan bu savaş meydanında teslim-i ruh etmenin ne kadar acı olacağını düşünmeden edemiyor, bu hengâmede başımıza bir gülle düşmemesi için yalvarıyorduk. Bize bir asır gibi gelen bombalamanın sona erdiğini karşı siperlerden gelen hücum borusunun tiz sesinden anladık. O an denize dek hiçbir kıpırtı görünmeyen vadiden yüzlerce Anzak askeri hücuma kalktı. Ufuk, bir toz bulutuyla kaplandı. Aynı anda sol cenahımızda Kolağası Murat Bey'in hançeresini yırtarcasına verdiği hücum emriyle adalelerimin yandığını hissettim. Gönüllü taburuna yazıldığım günden beri bu ânı bekliyordum. Mehmetçiğin "Allah Allah" nidaları Anzakların "Hurra"larını

bastırıyor, mermisi biten süngü hücumuna geçiyor, patlayan el bombaları, her iki tarafın susmak bilmeyen makinelileri ölüm saçıyor, yaralananların haykırışları tüfek patlamalarına karışıyordu. Siperlerde boğaz boğaza, diş dişe korkunç bir mücadele hüküm sürüyordu. Bizim sipere doğru koşan bir Anzak askerini karnından vurdum. Yüzüstü yere kapaklandı ve kalkamadı. İkinci mermiyi namluya sürmeye hazırlanırken tepemdeki karaltıyı fark etmemle birlikte patlayan bir silah sesinin ardından sol omzumda müthiş bir acı duydum. Gözlerim karardı, geriye doğru düşerken can havliyle kendimi yan attım. Siperin içine atlayan Anzak askerinin hamlesi boşa gitmiş, süngüsü çamurlaşmış toprağa sonuna kadar girmişti. Kememimin sol yanında asılı olan kasaturayı çekip adamın boğazına saplamam bir saniye bile sürmedi. Kıpkırmızı kesilen yüzüyle beni sırtüstü yatıracak şekilde üzerime düştü.

Gözlerimi açtığımda bir kuytuda omzumun sarılmakta olduğunu gördüm.

"Aferin asker, yine püskürttünüz düşmanı. Bugün de derslerini aldılar."

Uyandığımı gören sıhhiye subayı güleç yüzüyle beni tebrik ediyordu. Sonra yaramla ilgili izahat verdi. Kurşun sol köprücük kemiğimin altından girip kürek kemiğimi sıyırarak çıkmıştı. Biraz daha aşağıdan ya da soldan girmiş olsaydı şehadet şerbetini içmiş olacaktım. Sargı yerindeki bu ilk müdahaleden sonra seyyar hastaneye götürüldüm. Yapılan narkozun etkisi geçmeye başlamıştı, kolumu her oynatışımda korkunç bir

acı çekiyordum. Seyyar askerî hastanede raporu inceleyen hekim kurşun çıktığı için müdahaleye gerek olmadığına karar verdi. Kolumu inceledikten sonra beni savaşamayacak durumda olanların listesine ekledi. İki ay boyunca kolumu ve omzumu hareket ettirmem yasaklanmıştı. Benim için savaş bir gün içinde başlayıp bitmişti. Gencecik insanların biçildiği hasat meydanını görmüş, Cehennemi yaşamış, ölmeden öldürmek için mücadele vermiş, bunu da başarmış ve gazilik payesine ulaşmıştım. Gidecek tek yer, beni himayesine alan insanın yanıydı. İstanbul'a boğucu bir ağustos akşamında döndüm.

Paşa nasıl olduysa geleceğimi haber almış, askerî kıyafeti ve göğsündeki madalyaları ile beni bekliyordu. Kâhya geldiğimi haber verince beni kapıda karşıladı. Sargıdaki kolumu incitmemeye dikkat ederek kucakladı ve tebrik etti. Bu askerce tavır ve olağanüstü ihtimam gözlerimi yaşarttı. Bu hâlde memlekete gidemeyeceğime göre ne yapacaktım? Paşa sanki endişeli bakışlarımdan aklımdan geçeni okumuşçasına bundan böyle beni bir şeref misafiri olarak ağırlamanın boynunun borcu olduğunu ve artık beni manevi evladı olarak tayin ettiğini söyledi. İyileşene kadar zamanımı kütüphanede değerlendirebileceğimi de sözlerine ekledi. Bu cömert teklifi geri çevirmek kabalık olurdu. İlk fırsatta durumu aileme bildirdim. Gelen cevap ne kadar mutlu olduklarını gösteriyordu.

Takip eden günler çok zor geçti. Öncelikle yatağa bağlı kalmaya hiç alışık değildim. Sol kolumu kullanamadığım için her işi sağ kolumla yapmak zorunda

kalıyordum ve bu beni zorluyordu. Bir de daha önceden hiç alışık olmadığım kâbuslar başlamıştı. Harbe kadar hiç rüya görmeyen ben, yaralandıktan sonra iyileşme dönemim boyunca hemen her gece karabasanlarla uyanır oldum. Sahneler hemen her zaman birbirine benzerdi, kahramanlar hep tanıdıktı. Kimi zaman korkusuz bakışlı komutan Binbaşı Saffet'le hararetli bir çarpışmanın ortasında boğuşuyor, kimi zaman süngü hücumunun dehşetli dakikalarını yaşıyor, bazen de öldürdüğüm askerle tekrar tekrar boğuşuyordum. Bu boğuşmalar sırasında da uyanmalar nadir değildi. Çatışma anı gündüzleri bile aklıma geliyor, askerin gözleri aklımdan çıkmıyor, tetiği çektiği, üzerime düştüğü anlar saniye saniye gözümün önünde canlanıyordu. Benden yaşça büyük olduğu yüz hatlarından belliydi. Acaba evli miydi? Çocukları var mıydı? Evli değilse bile anne babası hayattaydı herhâlde. Acaba oğullarının öldüğü haberini aldıklarında neler hissetmişlerdi? Ne hissederse hissetsinler, duyguları ağabeyimi kaybettiğimizi haber aldığımız gün dedemden bize sirayet eden o ulvi duygu olamazdı. Muhakkak derin bir üzüntü içindelerdi. Keşke bu savaşa katılmasaydı, diye hayıflanıyorlardı belki ama iş işten geçmişti işte, belki bir heyecan, bir macera, belki kraliçeye olan bağlılığını ispat, belki de Birleşik Krallığı yüceltme uğruna gelmişti Gelibolu'ya ama sonuç hüsrandı. Evine gönderdiği şey ne şan ne şeref ne anlatacak maceralar olmuştu; sadece gözyaşı ve acı. Kim bilir savaşa katılmasını desteklemişlerdi. Eğer öyleyse yaşadıkları acı bir kat daha fazla olmalıydı. Yine de çok uzaklarda bir yerde, yüreğimin en ücra

yerinde belli belirsiz bir merhamet kıpırtısının gelip geçtiğini hissediyordum. Bu savaşa katılmasaydı belki şu anda yaşıyor olacaktı. Bir de ara sıra aklıma gelen başka bir ihtimalle sarsılıyordum. Ya o beni öldürseydi? Kurşun biraz daha aşağıdan delip geçseydi kaburgalarımı? Zavallı anam, babam, dedem, ağabeyimin kaybından sonra bu ağır imtihana da sabır gösterebilecekler miydi? Aslında onları telaşlandırmamak için hâdiseyi teferruatıyla anlatmamış, sadece omzumu incittiğim için "hava değişimi" aldığımı yazmıştım. Buna inanmayacaklarını biliyordum. Askere en çok ihtiyaç duyulan cephede basit bir incinme için elbette hava değişimi verilmezdi ama en azından yaşadığıma şükredeceklerini umuyordum. Bu, her gece şehit olup olmadığım konusundaki endişelerini dindirmem için mühimdi. Yaralanmış da olsam netice de hayattaydım ve bu, onlar için bir rahatlama vesilesiydi.

Aslında hiç yazmamayı da düşünmüştüm ama bu büyük bir haksızlık olacaktı. Doğruları olduğu gibi yazsaydım, yaşadığım acıyı bir kez de onlar yaşayacaktı. Büyük üzüntülerin ise paylaşılmazsa çoğaldığını yaşayarak öğrenmiştim.

İkinci mektubu yazmam gerektiği zaman aklıma parlak bir fikir geldi. Üniformamı giyerek Beyoğlu'ndaki Serkisyan kardeşlerin fotoğrafhanesinde bir fotoğraf çektirmeye karar verdim. Böylece hem sağlığım konusundaki endişelerini azaltacak hem de hasretlerini bir nebze olsun giderecektim. Harpten sonra İstanbul sokaklarına ilk kez çıkıyordum. Şehirde hayat, sanki üç yüz kilometre güneyde Cehennem'i andıran

bir savaş cereyan etmiyormuşçasına sakindi. Hatta öncekinden daha renkli ve gösterişli bile denebilirdi. Özellikle de gayrimüslimlerin ekseriyette olduğu Beyoğlu'nda hayat eski gürültüsüyle sürüp gidiyordu.

Fotoğrafhaneden çıkıp resmimi gün ışığında incelediğimde kendimi âdeta tanıyamadım. Harp tecrübesi beni birkaç sene yaşlandırmış, delikanlılığın son yıllarını yaşayan o uçarı çocuk gitmiş, yerine bakışları ufka kaymış olgun ve düşünceli bir adam gelmişti. Cepheden gelen müspet haberlerin etkisiyle, biraz da onların göğsünü kabartmak için gururlu cümleler yazdım: "Cenab-ı Hakk'ın izniyle Gelibolu'da düşmanı perişan eden ordunun neferi olmaktan dolayı şükür içinde olan oğlunuz hürmetle ellerinizden öper. Çanakkale Gazisi Mehmet Cemil."

Bu, hakikaten öyle bir savaştı ki, ölmek ya da hayatta kalmak mühim değildi. Mühim olan bu harbe iştirak etmiş olmaktı. Şehitliği ya da gaziliği zaten biz kendimiz seçemezdik. Kader birçoklarını ağabeyimin şerefli mertebesine eriştirirken ömrümün sonuna kadar kıvançla taşıyacağım bu kutlu gazilik payesini de benim göğsüme takmıştı.

Postaneden rahatlamış olarak çıktım. Konağa geldiğimde tam bir matem havası ile karşılaştım. Binbaşı Fikret dün gece şafak vakti Kocaçimentepe'de yapılan hücumda şehit düşmüştü. Kader beni o Cehennem'in içinden çekip çıkarırken Binbaşı Fikret'i dâr-ı bekâya uğurlamıştı. Genç bir ölümün ardından yaşanan o tanıdık acı herkese sirayet etmişti. Ailenin bütün fertlerinde derin bir hüzün vardı. Müstakbel damatları

olarak bağırlarına bastıkları bu mert adamın şehadeti ile sarsılmışlar, bir süre önce yaşanan büyük mutluluğun ardından ansızın geliveren bu ayrılıkla sukut-ı hayale uğramışlardı. Ertesi gün Hilmi Bey, konağa yaptığı ziyarette perişan görünüyordu. Konuşmakta zorlanıyor, zaman zaman dudaklarını ısırdığı göze çarpıyor ama gözlerinden süzülen yaşlara engel olamıyordu.

Acaba Müberra ne yapıyor, ne düşünüyordu? Bu durumdan giderek daha da rahatsız olmaya başladım. Sanki aramızda tekrar bir cazibe vuku bulacak, hiç doğmadan öldüğüne hükmettiğim bu aşk yeniden serpilecek, küller alevlenecekti. Bütün bu serencam vatanı uğruna hayatını feda etmiş bir adamın ölümü üzerine gelişecekti. Ne kadar aksini düşünsem, kendi kendime böyle bir durumun ne kadar pis, iğrenç bir fırsatçılık olduğunu telkin etsem de, şeytan her gün kulağıma, "Saçmalama, bundan iyi fırsat mı olur? Ölenle ölünmez. Sanki Müberra bir gün başkasıyla evlenmeyecek mi? O zaman niye o kişi sen olmayasın ki?" diye fısıldıyor, aklım gönlümle sürekli mücadele ediyordu. Bu mücadele üç hafta kadar sürdü, ta ki bir akşamüstü Müberra ile selamlıkta rastlaşana dek. Gözlerini hemen benden kaçırdı ama parmaklarının boş olduğunu görebilmiştim. Yakın zamanda yaşadığım travmalar yüzünden her şey boş görünmeye başlamıştı. Kalbim attığı sürece Müberra'ya olan hayranlığım sürecekti ama ilk kez olarak kalbim beynimin emrine giriyordu. Toprağın altında yatanın Fikret yerine ben olabileceğim düşüncesi aklımdan çıkmıyordu. Hiçbir şey bu dünyada ölümden daha gerçek

değildi. Zenginlikler, konaklar, halayıklar ve aşklar... Her şey yalandı. Bu muvakkat dekor, oynamakta olduğumuz piyes bitince toplanacak ve bizler büyük senaryonun bize kalmış boşluklarını ne güzellikte doldurduğumuzun hesabını verecektik.

Omzumun iyice iyileştiğine hükmedince konaktan ayrılmaya karar verdim. Beyazıt'ta yaşlı bir Yahudi'nin işlettiği matbaada dizgici çırağı olarak çalışmaya başladım. Bu, aynı zamanda kendi başıma para kazandığım ilk iş olacaktı. Ayda bir mecidiye alacağım için sevinçliydim ama yaptığım işin hiç de kolay olmadığını fark etmek pek uzun sürmedi. Ücretin artırılması konusunda giriştiğim pazarlık yaşlı adamın yüzünü ekşitmesine sebep oldu. Yevmiyemi artırmaya yanaşmadığı gibi beş günlük hakkımı da vermeden beni kapı dışarı etti. Dedemden zaman zaman duyduğum "Yahudi'den yumurta alan sarısını unutsun." sözü hatırıma geldi. Lakin İstanbul'daki ticarethanelerin ekserisi gayrimüslimlerin elindeydi, bunların arasında da Yahudiler çoğunluktaydı. Sebebi de basitti. Bir kere askere alınmıyorlardı ve yüzyıllardır sadece ticaretle uğraştıklarından sermaye de onların tekelindeydi. Paraya olan tamahkârlıkları âdeta ırsi idi.

Konaktan ayrılırken, bu ani kararım hususunda ne hikmetse Paşa pek ısrarcı olmamıştı. Sadece konağın kapısının bana her zaman açık olduğunu hatırlatıp benim kendisinin manevi evladı olduğumu eklemişti. Belki de Müberra yaptığım akıl almaz işi anlatmıştı, Fikret'in ölümü sebebiyle hâlâ toparlanamamış da olabilirdi veya hayatı daha yakından tanımamı

sağlayacak bu girişimimi engelleme ihtiyacı duymamıştı. Bundan sonra konağa çok daha nadiren, o da vefa hissini zedelememek için gidecektim. Bu kararım dolayısı ile en kısa zamanda başımı sokacak sağlam bir yer ve çalışabileceğim bir iş bulmam gerekiyordu. Çok geçmeden un ticareti yapan bir şirkette muhasebe kâtibi olarak çalışmaya başladım. Bu sefer işi sıkı tutup mümkün olan en yüksek ücrete anlaştım, otele verecek param olmadığı içinde deponun üst katındaki müstakil bölmede barınma izni de aldım.

İki hafta sonra mektep açıldı. Harp, bütün şiddeti ile devam ediyordu. Çanakkale, Galiçya ve Kut-ül Emare'den gelen müspet haberler İstanbul'da âdeta bayram havası esmesine vesile oluyordu ama müttefikimiz Almanya ne Doğu'da Ruslara ne de Batı'da Fransızlara karşı üstünlük sağlayabilmişti.

Mektepten çıktıktan sonra her akşam ticarethaneye uğruyor, muhasebe kayıtlarını tutuyordum. Harbin uzaması ve kötü gidişi bütün memlekette tahıl sıkıntısına yol açmış, buğday karaborsaya düşmüştü. Bu da elbette harpten önce stok yapan patronuma yaramıştı. Harpten önce kilesini iki kuruşa aldığı unu, on beş hatta yirmi kuruşa satıyordu. Harp zenginliği denen şeyin ne olduğunu kavramaya başlamıştım. Zavallı halk açlıktan ölmemek için içine keten ve süpürge tohumu unu katılmış kara ekmek yiyebiliyordu. Beyaz ekmeği ancak gösterişli konaklarda, "harp zengini" türedilerin evlerinde bulmak mümkündü. Cephedeki askerin ne yediğini ise, Çanakkale'yi görmüş biri olarak düşünmek bile istemiyordum. Birtakım

zenginlerin daha zengin olduğu, fakirin ise aç kaldığı bu dönemde efkârımı dağıtmak için kendime yeni bir meşgale buldum. İşten çıkışta her akşam Mısır Çarşısı'ndaki baharatçılara uğrayıp kitre ve ayva çekirdeği, aktardan da aşı kırmızısı, oksit siyah ve lahor çiviti alıp dükkâna dönüyordum. Sonra kitremi erittiğim haznenin üzerine boyalarımı döküyor, at kılından fırçamla değişik desenler elde etmek için dakikalarca çabalıyor, nihayet kâğıda geçirdiğim bu sihirli şekilleri saatlerce seyrediyordum.

Bazen ebru yapımı için lüzumlu malzemeleri Eminönü'nde bulamaz, Karaköy'e kadar yürürdüm. Galata Köprüsü'nden her geçişimde İstanbul'a ilk geldiğim günü hatırlar, kâh yağan yağmurda, kâh lapa lapa kar altında Haliç'i yürüyerek geçen çeşit çeşit milletten insanın arasında içim yaşama sevinciyle dolar, fert ve millet olarak çektiğimiz her türlü çile ve ızdıraba rağmen istikbale umutla bakardım. Payitahta Balkan Harbi'nin hemen akabinde gelmiştim; evimden, anababamdan uzak kalışım dördüncü senesine girmişti ama maziye dönüp baktığımda, Sirkeci Garı'ndan iskeleye yürüyüşümü dünmüş gibi hatırlıyordum, gözümü kapattığımda o gün yağan yağmurun toprağa temas ettiğinde çıkardığı kokuyu hissedebiliyordum.

Zaman; bütün acıları, kederleri, sevinçleri harmanında öğütüyor, geriye sadece bir rüyanın parçaları gibi yaşanmış hatıralar kalıyordu. Benim en büyük rüyam gerçek olmuş, Mekteb-i Mülkiye'yi pekiyi derece ile bitirmeye muvaffak olmuştum. Bu başarıda en büyük pay kuşkusuz beni himaye eden Paşa'nındı.

Diplomamı elinden alırken beni, tıpkı evladını hasretle kucaklayan bir baba gibi sardı. Talebelik bitmiş, vatana bilfiil hizmet dönemi başlamıştı. Dört bir taraftan düşmanlarla kuşatılmış vatan, kucağını açmış bizleri bekliyordu. Herkes pür heyecan elini torbaya daldırıyor ve çıkan kâğıttan tayin edildiği yeri yüksek sesle ilan ediyordu.

"Giresun kaimi makamlığı, birinci kâtipliği…"

Kader beni bir adım daha doğuya, hırçın Karadeniz'in bu kıyı şehrine atmıştı. Dört sene burada görev yapacak, mülki amirlik için bir nevi tecrübe kazanacaktım. Arkadaşlarımla tek tek vedalaştım. Paşa ve ailesiyle de. Müberra ile de. İstanbul'la da vedalaştım. Boğaz'la, martılarla, kayıkçılarla, Mısır Çarşısı'yla, Sultanahmet'le…

"Mutlaka mektup yaz, bizleri haberdar et." dedi Paşa beni uğurlarken.

"Yazarım efendim."

Tıpkı ilk karşılaşmamızdaki gibi baktı. Anne babası yanında olmasa belki bir şeyler de söyleyecekti ama vazgeçti. İki kez yutkunduktan sonra, bütün ayrılık hüznümü sevince boğan, aylar boyu bir teminat mektubu gibi hafızamda çınlayıp duracak o cümle, fısıltı gibi dökülüverdi dudaklarından:

"İstanbul'a dönüşünüzü hasretle bekleyeceğiz!"

Anadolu

1917 yılının yazıydı. Yani Rus Çarlığı'nın Bolşevik İhtilali ile yıkılmasından birkaç ay öncesi... Harbin gidişatı menfiye dönmüş, Çanakkale'deki muhteşem zafer neticenin Osmanlı ve müttefikleri lehine olmasına yetmemişti. Gelibolu Yarımadası'nda kazanılan başarılar, diğer cephelerde tekrar edilememişti. Irak'ta Kut Zaferi'nden yeterince istifade edilemediği gibi Arap milliyetçiliğinin neticesinde ortaya çıkan isyanlara da mani olunamıyordu. Üstüne üstlük buradaki 3. Ordu'nun Alman emellerine alet edilerek Hint yolunu açmak üzere boş yere İran içlerine sokulup heba edilmesi bu kötü gidişin hazırlayıcısı olmuştu. Harbe iştirak etmenin yaşlı Devlet-i Aliyye'nin sırtına nasıl bir kambur eklediğini Boğaz Harbi'nde bizzat yaşamıştım ama tayin olduğum Giresun'a giderken gördüğüm manzaralar tahminlerimin fersah fersah ötesinde bir Anadolu tablosuydu.

Anadolu bitmişti, tam anlamıyla bir çöküntü yaşıyordu. Şimendiferle içinden geçtiğim büyük şehirler, Eskişehir, Ankara, Sivas, Amasya bile bu geri kalmışlığı yansıtıyorlardı. Halk fakirdi, yoksuldu, çaresizdi. İstasyonlarda bulunan insanların hepsinin üzerine

istinasız mutsuzluk ve inkisar yapışmıştı. Üstü başı biraz düzgün olanlar, ya devlet memuru ya da gayrimüslim tüccarlardı. Zavallı Anadolu, yüzyıllar boyu evlatlarını savaş meydanlarında şehit vermekten bitap düşmüş, payitahtın burnunun dibinde olmasına rağmen sürekli ihmal edilmekten çöle dönmüş, beş bin yıldır medeniyetlerin beşiği olmasına rağmen, imar edilmeyince sanki tarih öncesi bir devirde kalmıştı. Bir zamanlar şehzadelerin devlet idaresini öğrenmeleri için gönderilen Amasya bile –Yeşilırmak kıyısına sıralanmış birkaç yüzyıllık cami, imaret ve konakları saymazsak– harabeye dönmüştü. Sokaklar toz topraktan geçilmiyordu. Evler; dökülmüş sıvaları, kırık ve onarılmayı bekleyen kiremitli çatıları, boya badana görmemiş duvarları ile büyük hayaletleri andırıyordu. Tek tük görünen arabaların koşum atları ile kağnıları çeken öküzler bile çelimsiz ve hastaydı. İnsanların tek geçim kaynakları olan bağ ve bahçelerde yakıcı güneşin altında çalışmaktan yüzleri ve ense derileri kararıp çatlamıştı.

Demiryolu Amasya'da sona erdi. Buradan atlı araba ile Şebinkarahisar üzerinden Giresun'a gidecektim. Gar binasında bekleşen kadınlı erkekli kalabalık dikkatimi çekti. Yorgun ve perişan görünüyorlardı, suratları asıktı. Başlarında zabitler bekliyordu. Meraktan kıdemli bir zabitin yanına yaklaşarak bu olağanüstü hâlin sebebini sordum. Meğer bu civardan tehcire tâbi tutulan Ermenilermiş.

Bu tehcir olayından haberdardım. Hâdiselerin yürek burkan bir hikâyesi vardı. Osmanlı Devleti kurulmadan çok önce Ermeniler Anadolu'da yaşıyorlardı.

Osmanlı hâkimiyeti ve idaresini kabul ederek yüzyıllar boyunca sulh içinde yaşamışlardı. Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan en müreffeh kesimi teşkil ediyorlardı. Asıl olarak ticarete ve zanaata hâkimdiler. Özellikle dülgerlik, taş işçiliği, duvar ustalığı ve marangozlukta ileri gitmişler, bakırcılık, demircilik ve dericilikte de aranan kişiler hâline gelmişlerdi. Ticaret yapmak için Rumeli'den Suriye'ye kadar yayılmışlardı. Osmanlı Devri'nin son yıllarına gelindiğinde özellikle Adana-Maraş ve Şarkî Anadolu'da kalabalık bir Ermeni nüfusu bulunmasına rağmen hiçbir vilayette ekseriyeti sağlayamıyorlardı. Buna rağmen oluşan müsait şartlardan istifade ederek muhtariyet ve istiklal davasına sarıldılar. Babıâli, sadık bir millet olarak tanıdığı Ermenilerin bu faaliyetlerinden şüphelenmediği gibi, "hürriyet" çerçevesinde değerlendiriyor, gelişmelerin sulh ve refahı arttıracağı ümidiyle bu faaliyetlere mani olmuyordu. Nizamnâme-i Millet-i Ermeniyan gibi kanunnameler çıkartılarak bu insanlara imtiyazlar tanınıyordu. Rusların Ermenileri himaye tavırlarıyla iyice hızlanan muhtariyet hareketi, 93 Harbi'nde Ermenilerin Osmanlı ordusunun karşısında savaşmaları ile doruğa çıktı. Bu tarihten sonra Ermeni meselesi cihanşümul bir hâl aldı. Doğu Anadolu'da Rusya'ya bağımlı istiklalini kazanmış bir Ermenistan fikrini çıkarlarına ters bulan İngilizler de olaya el attılar. Ancak bu, Rus siyasetini dengelemekten ziyade, bağımsız Ermenistan'ın kendi himayelerinde kurulması yönündeydi. Rus ve İngilizlerin tam desteği ile kurulan Hınçak ve Taşnak örgütleri kültürel, dinî ve siyasi teşkilatlanmasını

tamamladıktan sonra Doğu Anadolu'da nüfus ekseriyetini temin için Müslüman halkı göçe zorlayacak taciz hareketlerine girişmişlerdi. Abdülhamid Han bu faaliyetlere set çekmek için Kürt aşiretlerinin ileri gelenlerine Hamidiye Alayları adı verilen askerî birlikler kurdurtarak karşı taarruza geçti. Yine de gözü dönmüş Ermeniler Bitlis-Sason'da ayaklandı. Hâdise, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın olaylara müdahale etmesi ile tekrar beynelmilel bir hâl aldıysa da Ermenilerin beklediği askerî yardım gerçekleşmedi. Büyük öfkeye kapılan Ermeni komitacılar İstanbul'un göbeğinde Osmanlı Bankası'nı bastılar. İsyan, kısa sürede bertaraf edilince, iyice gayz ve kin biledikleri Abdülhamit Han'ı ortadan kaldırmak için suikast tertip ettiler. Suikast başarısız olunca, İttihad ve Terakki saflarına katıldılar ve Sultan'ın 31 Mart ihtilali sonucu devrilmesiyle vakit kaybetmeden İngilizlerin de özendirmesiyle Adana civarında isyana teşebbüs ettiler. İki kez tekrarlanan isyan neticesiz kaldı ama Avrupa'nın büyük devletlerinin meseleye dâhil olmaması adına birçok komitacı affedildi.

"Hürriyet" tesis etmekle bütün meselelerin hallolacağını zanneden İttihad ve Terakki yönetimi, parti saflarında yer aldığı sanılan Ermenilerin isyanı ve Balkan Harbi sonrasında Osmanlıcılık politikasından vazgeçerek, millî bir politikayı takibe koyuldu. Aksi hâlde Müslüman halk ve devlet topyekûn yok olma tehlikesine maruz kalacaktı. Kanlarında taşıdıkları komitacılık ve ihtilalcilik ruhunun bir neticesi olarak İttihadçılar, elde kalan bütün topraklarda büyük devletlerin politikalarına alet olarak muhtariyet

için savaşan, isyanlar çıkaran çetelerle gerektiğinde gayri nizami manada çarpışacak ve devletin istiklalini tekrar tesis edecek gizli bir teşkilat kurdu. Gözü pek olanların beyin tabakasını oluşturduğu bu istihbarat ve muharebe cemiyetinin adı Teşkilat-ı Mahsusa idi. Teşkilat kuruladursun, İttihadçılar, Ermeni bağımsızlık hareketi karşısında gururlarına hiçbir zaman yediremeyecekleri mühim bir darbe yediler. Düvel-i Muazzama'nın baskısı ile Doğu Anadolu'daki altı vilayette muhtar bir Ermeni Devleti'nin tohumları atılmış, güç durumdaki Devlet-i Aliyye bu baskıyı sineye çekmek mecburiyetinde kalmıştı. Lakin hadiseler umulduğu gibi gitmemiş, bir anda patlayan Cihan Harbi olayların seyrini değiştirmiş, Almanya ile ittifaka mecbur kaldığını düşünen İttihad ve Terakki yönetimi Doğu Cephesi'nde Rusları ve Ermenileri karşısına almıştı. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nde umumi seferberlik ilan edilmiş, ilk kez olarak o güne kadar hiç askerlik yapmamış gayrimüslim halklar da seferberliğe dâhil edilmişti. Osmanlı yönetimi böylece bünyesindeki milletlerin rengini belirliyordu. Ermeni gençlerin hemen tamamı asker kaçağı olarak Ruslara sığındı. Bu birlikler Sarıkamış'ta yaşanan hezimetin ardından müdafaası zayıflayan Doğu vilayetlerini ellerine geçirmişti. Buralarda Müslüman halkın yaşadığı tecavüz ve katliamlar her gün payitahta ulaşıyor, Osmanlı Devleti ise yetersiz sayıda askeri ve Hamidiye gönüllüleri ile buraları savunmaya gayret ediyordu. Bu sırada İngilizler tarafından Adana çevresindeki Ermenileri ayaklandırmaya yönelik mektuplar ele geçirilmişti. Kısa bir süre sonra

da Van'da büyük bir Ermeni isyanının patlak vermesi bu ayaklanmanın bütün Anadolu'ya yayılacağını düşünen İttihadçılar için bardağı taşıran son damla olmuş, Anadolu'da yaşayan Ermeniler için "tehcir" kararı çıkmıştı. Tehciri "teşkilat", örgütlediği mahalli çetelerle gerçekleştirecek, İstanbul ve İzmir dışında yaşayan bütün Ermeniler, kurulması düşünülen gayrimüslim unsurlardan arındırılmış, Anadolu, Kafkasya, Azerbaycan ve Türkistan'dan mürekkep büyük Türk imparatorluğunun (Turan) dışında bir yere, Kuzey Suriye'ye "muvakkaten" götürülecekti. İstasyonda karşılaştığım insanlar da işte bu potansiyel isyancılardı.

Şebinkarahisar üzerinden Giresun'a vardığımda tahminimden daha mamur bir şehirle karşılaşmak beni memnun etti. Kaymakam Bey'le tanışmam sırasında canının sıkkın olması gözümden kaçmadı. Bu kısa boylu, göbekli, saçları ağarmış adam gözlüklerinin üzerinden beni süzerken "Kısmetlisin, tayinin Şam'a, Bağdat'a ya da Erzurum'a çıkmış olsaydı, asıl o zaman görürdün... Harbin gidişatı iyi değil. Bu gidişle Hafazanallah Devlet-i Aliyye yıkılıp gidecek. İlk zamanlar Çanakkale, Kut zaferleriyle sevindik ama bu Doğu Cephesi'ndeki yenilgi kötü oldu. Allah'tan Osman Ağa gibi gönüllüler var da düşmanla ve onun birlikçileriyle mücadele ediyorlar." dedi.

"Efendim, Güney Cephesi'nde de menfi gelişmelerden bahsediyorlar. İran içlerine ilerleyen ordumuzun ilerleyişinin durdurulduğu, Kanal Harekâtı'nın fiyasko ile neticelendiği, kanalın ele geçirilemediği gibi

ordunun Arap milliyetçilerine mukavemet edemeyecek derecede zayıf düştüğü söyleniyor."

Kaymakam Hulusi Efendi derin bir nefes alıp sözlerine devam etti: "Tabi ben Erkân-ı Harp Reisi değilim ama neticede harp sahasının, karşıdaki rakibin gücünü hesap ettiğimde bu İran harekâtını doğru bulmuyorum. Ta Sultan IV. Murad zamanından beri doğu sınırımız değişmemiş, Kasr-ı Şirin'den beri... Şimdi kalkıp İran'a, Kafkasya'ya cephe açmanın sebebi hikmeti nedir. Senin en güçlü düşmanın İngilizler Bağdat önünde beklerken, orduyu bölüp Deşti Kevir'e yürütmen ne derece akıl kârıdır. Sonra, Rusya'da bir Bolşevik İhtilali'nin eli kulağında diyorlar. Ben bu İttihadçıların felsefesini anlamakta güçlük çekiyorum. Eni konu Turan hayaline kaptırmışlar kendilerini. Orta Asya çayırlarına geri dönmekten bahsediyorlar. İmparatorluğu doğuya taşıyacaklar akılları sıra."

Kaymakamın devletlerarası siyaset hakkında yorum yapması beni heyecanlandırdı; "Efendim, biz bin senedir buradayız ve hiçbir yere gitmeyeceğiz! Devletimizi ve milletimizi muhafaza etmek için canımızı, her şeyimizi fedaya hazırız."

Hulusi Bey'in yüzüne yayılan tebessümle çehresi aydınlandı. Memnuniyet ve keyif hissi ile kahvesinden bir yudum alıp devam etti: "Geçen hafta Babıali'den şifreli bir telgraf aldım. Bu Ermenilerin tehciri ile ilgili. Binbaşı Topal Osman Ağa'nın bu işle vazifelendirilmesini emrediyorlar. Ben de haber saldım Osman'a. Buranın en zenginlerinden Hacı Mehmet Efendi'nin oğlu. Kendisi Bayburt'ta Rus ve Ermeni

kuvvetleriyle çarpışıyor. Bugün, yarın gelir. Senden birkaç yaş büyük ama tanıyınca göreceksin ne kadar mert, ne kadar cesur olduğunu. Öyle bir cesaret ve vatanperverlik ki, babası askerlik bedelini ödemesine rağmen ona muhalefet ederek gönüllü yazıldı Balkan Harbi'nde. Sonra savaşta topal kaldı, gazi oldu. İnsanlar böyle sakatlıklarla eğlenirler bilirsin. Onlara, 'Bana Topal Osman demenizden gurur duyarım, ben bu bacağı vatanım uğruna kaybettim. Bana topal demeniz ancak bana bu şerefi hatırlatır, ben bu lâkabı gururla ömrümün sonuna kadar taşıyacağım.' dedi. Hâl ve tavırları öylesine saygı uyandırdı ki, kendisini "ağa"ları olarak gören yüz kadar gönüllüyle iştirak etti Cihan Harbi'ne. Şimdi de bu mühim vazifeyi ona tevdi etmişler. Kurtulursak işte bu Osman gibi fedailer vesilesiyle kurtulacağız."

Balkan Harbi'ni hatırlayınca ister istemez sarsıldım, bütün o acıları hatırladım ve harbe gönüllü iştirak ettiğini öğrendiğim bu adamı daha tanımadan sevdim.

"Osman aslında mektepli değildir ama kazandığı muvaffakiyetlerle İttihadçılar kendisini binbaşı rütbesine kadar yükselttiler."

Aklıma Amasya istasyonunda şahit olduğum manzaralar geldi. Bunu Hulusi Bey'e anlatınca alnındaki çizgileri derinleştirerek konuştu: "Vallahi burası benim vazife yaptığım altıncı vilayet. Ben yekpare Türk ya da Müslüman olan bir şehir ya da kaza görmedim. Yani bu unsurları nasıl temizleyeceğiz bilmiyorum. Kanaatimce bu mümkün değildir. Tamam, Ermeniler

Devlet-i Aliyye aleyhine en fazla çalışan millet, batan gemiyi terk eden fareler gibi bırakıp gittiler memleketi. İsyan üstüne isyan... Hariçteki düşmanla mı uğraşacaksın, dâhildeki ile mi? Ama yarın Pontusçular da ayaklanacak. Gürcüleri, Yahudileri ne yapacağız? Müslüman unsurlar bile gayri memnun. Kürtler Kürdistan, Lazlar Lazistan, Çerkesler Çerkesya kurmaya kalkarsa memleket ne olacak? İnşallah bu tehcir diğerlerinin de aklını başına getirir de korktuklarım gerçekleşmez."

Şehre geldi, sağ ayağı aksıyor, dizini bükmekte zorlanıyordu. "Topal" denecek kadar sakatlığı yoktu. Yuvarlak yüzü tertemizdi, gaytan bıyıkları olmasa az önce misketlerini cebine sokuşturup oyundan gelmiş bir çocukla karşılaştığınızı sanabilirdiniz. Bu çocuk yüzle tezat teşkil eder şekilde sol omzundan belinin sağına doğru bir sıra fişek kuşanmıştı. Belinin solunda da neredeyse iki karış uzunluğunda bir kama sallanıyordu. Dipçiği yerdeyken neredeyse omuzlarına kadar varan uzun namlulu tüfeği de vücudunun tabiî bir uzvuymuşçasına yanındaydı. Makama girerken sert bir topuk selamı verdi. Hulusi Bey beni kendisine tanıttı; "Mehmet Cemil, birinci kâtip, iki gün oldu tayin olalı. Selanik eşrafından."

"Allah muvaffak etsin." dedi. Tanışmanın ardından Hulusi Bey vazifeyi tevdi etti. İstifini hiç bozmadan "Allah'ın izniyle en kısa zamanda vazife ifa edilecektir. Yarından tezi yok, kızanlarla yola çıkarız." dedi.

Osman Ağa'nın kendi memleketinde kullanılan "uşak" yerine "kızan" kelimesini kullanması dikkatimi

çekmişti. Hulusi Efendi bunun Balkan Harbi'nden kalan bir alışkanlık ve hatıra olduğunu söyledi.

Osman Ağa, Giresun'un köklü ailelerinden Feridunzadelerdendi. Gönüllü katıldığı Balkan Savaşı'nda yaşadıkları bütün hayatını değiştirmişti. Gözüpekliği ile hemen sivrilmiş ve kumandanları bu cesur, vatanını canından çok seven, akıllı genci "Teşkilat'a" almışlardı. Ömür boyu teşkilatın direktiflerine göre çalışmış ve vatanı için elinden geleni yapmıştı. Birinci Cihan Harbi patlayınca sıcak döşeğini yine terk ederek Ruslara karşı Batum ve Harşit'te çarpışmıştı. Örgütçülüğü ve cemiyetçiliği sayesinde oluşturduğu gönüllü alayı ile Ruslar karşısında Bayburt Hattı'nda dövüşen 37. Fırka'nın emrinde savaşmıştı. Bu birlik, kendinden sayıca ve malzemece çok üstün düşman kuvvetleri karşısında çetin savaşlar vermiş, Harşit Irmağı'na kadar çekilmiş fakat burada mevcudunu artırarak Rus saldırısının durdurulmasında etkili olmuştu.

Osman Ağa muvakkaten kendisini cephelerden alıkoyan vazifeyi ifa etti. Bir ay içinde Giresun civarında ne kadar Ermeni varsa hepsi yükte hafif pahada ağır eşyalarını yanlarına alarak müfrezenin himayesinde "muvakkaten" Halep civarına gönderilmek üzere Amasya'dan şimendifere bindirildi.

Osman Ağa gönüllü taburu ile birlikte geldiği gibi cepheye geri döndü. Çok geçmeden Rus ordusunun Kanlıdere Mevkii'nde perişan olduğu haberi geldi. Giresun gönüllü birliğinin de bulunduğu Türk Kuvvetleri Giresun'un Ruslar tarafından işgalini önlemiş, Doğu Karadeniz'i Rus işgalinden temizlemişti.

Binbaşı Topal Osman Ağa cephede savaşırken Ermeni çeteciler, Osmanlı hükümeti nezdinde lobi oluşturarak Osman Ağa'yı tehcir işlerinden sorumlu göstermişler, yakalama emri çıkartmışlardı. Öteden beri aralarında husumet olan Kürt Nemrut Mustafa Paşa, sürgün esnasında Ermenilere zulmettiği gerekçesi ile Osman Ağa'yı idama mahkûm etti. Bu, ağanın gönüllüleri ile birlikte dağa çıkmasına sebep oldu. Artık kanun tanımaz bir gayri nizami harp ustasıydı. İstanbul'dan Batum'a kadar Karadeniz'deki en büyük çetenin reisiydi.

Gayri Nizami Harp

Umumi harbi kaybettik. 30 Ekim'de mütareke imzalandı. Aynı tarihlerde Osman Ağa'nın cezası payitahttan gelen ferman-ı şahane ile affedildi. Dağdan gönüllüleri ile büyük bir güç gösterisi yaparak inen ağa birkaç gün sonra belediye reisi seçildi. Kendisine yakışır tarzda ilk icraatını gerçekleştirmesi çok uzun sürmedi.

Teşkilatın elde ettiği bilgilere göre, Fener Rum Patrikhanesi bünyesine kurulan Mavri Mira Cemiyeti Anadolu'daki bütün Rumları silahlandırarak isyan çıkartma kararı almıştı. Silahlı mücadeleye katılamayan aileleri de maddi yardımda bulunmaya mecbur tutmuşlardı. Yunan Kızılhaç'ı ve Muhacirin Komisyonu Mavri Mira Cemiyeti'nin faaliyetlerini kolaylaştıracaktı. Bu minvalde Anadolu'daki yüzlerce Rum okulunun "izci kolları" yirmi yaş ve üstü gençleri üye kaydederek izcilik eğitimi adı altında çeteciliği öğretiyordu. Ermeni Kilisesi de bu mücadelede Fener Patrikhanesi'ne her türlü yardımı yapacağını taahhüt ediyordu. Planlar safha safha uygulamaya geçirilmeye başlandı. 8 Mayıs 1919'da Yunan Kızılhaç heyetini taşıyan bir gemi Giresun'a geldi. Üç gün sonra

Taşkışla'ya Kızılhaç bayrağı asıldı. Yedeklerinde bir Pontus bayrağı da vardı ama bu bayrağı asmak için biraz daha bekleyeceklerdi. Her şeyin kendi lehlerine tıkır tıkır işlediğini düşünedursunlar, kendi sonlarını hazırlayacak ve planlarını başlarına geçirecek büyük bir buluşmadan habersizlerdi.

Olup biten bütün menfi hâdiselere rağmen belediye reisi Osman Ağa hiç olmadığı kadar sevinçliydi. Sebebini sorduğumda;

"Sarı Paşa!" dedi. Soluklanıp devam etti; "Gelmiş ... Buradaymış meğer, görüşmek için adam göndermiş. Hazırlan gidiyoruz, onunla mutlaka tanışmalısın."

"Nereye? Ne teşkilatı?" diyecek oldum, heyecanla devam etti; "Ne önemi var kızan, gelmiş diyorum ya işte. Seni ilk gördüğüm anda vatansever olduğunu anladım. Hakkında malumat da topladım. Çanakkale'ye gönüllü gitmişsin, orada gazi olmuşsun ama bunu sağda solda anlatmayacak kadar vatanperversin! Zaten o Balkan Cehennem'ini yaşayan adam helal süt emdiyse gayrisi düşünülemez!"

Yolda sohbet koyulaştıkça daha derinlere indi. "Teşkilat" dediği ama ismini vermediği bir teşebbüsten bahsetti. Kanlarının son damlasına kadar vatanın selameti için çalışacaklar, ne vazife verilirse verilsin, kesinlikle itaat edeceklerdi. Birinci Cihan Harbi'ndeki yenilgiden sonra Devlet-i Aliyye'nin artık hayatta kalması mümkün değildi. Anadolu dışındaki bütün toprakları işgal edilmiş, orduları terhis edilmiş, silahlarına el konmuştu. Devlet ancak kâğıt üzerinde devletti ama harp daha bitmemişti. Belki

nizami harp bitmişti ama asıl şimdi başlayan başka bir harp vardı, bir isyan! Bu topraklarda bin yıldır devam eden Türk hâkimiyetini tekrar diriltecek bir kurtuluş hareketi. İşte padişah ve harbiye nazırı bile bunu görmüş, Mustafa Kemal'i Anadolu'ya yollamıştı.

Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği'ne atanmıştı. Vazifesi yalnız askerî olmayıp aynı zamanda mülkî idi. Bu durumda kaymakam ve ben kendisine tâbi idik. Kendisine bölgesi içindeki askerî kıta ve illerden başka komşu vilayetlerin de emir ve talimat yetkisi verilmişti. Bunun manası açıktı. Askerî İdadi'yi bitirdiği günden beri sıcak harbin içinde olmuş, Trablusgarp'ta askerî dehasını ispatlamış Erkân-ı Harp Paşası, elde kalan son topraklarda millî mücadeleyi örgütleyecekti.

"Sarı Paşa" Havza'ya geldiğinde mıntıkaya tebdil-i kıyafetle varmıştı. Osman Ağa iki kızanıyla onu bekliyordu. Aradan geçen onca yılın verdiği hasretle iki dost kucaklaştı. Geçmiş günlerin hatırlandığı, şehit olan arkadaşların yâd edildiği sohbetin sonunda "Sarı Paşa" Osman Ağa'ya gizli emri verdi: "İstanbul'dan aksi bir emir gelse bile Pontusçularla sonuna kadar mücadele edeceksin." Osman Ağa mektepli Erkân-ı Harp Reisi karşısında alaylı kumandan gibi ciddileşerek cevap verdi: "Ölüm, bundan böyle Pontusçu Rumların kaderi olacak Rum çetecilerin tek bir ferdi hayatta kalsa uyku bana haramdır!"

Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerine vazife tevdi ettiği kişiler, alınan kararları kendi mahallerinde uygulamak üzere süratle harekete geçti. İlk iş olarak

her sancak ve bölgede Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu. Amasya'da Müftü Hacı Tevfik Efendi, Giresun'da Topal Osman Ağa...

Aynı tarihlerde İzmir'e çıkan Yunan ordularını İzmirli Rumlar coşkuyla karşılıyorlardı. Hâdiseler yeni bir Balkan faciasının da yaklaşmakta olduğunu, Ege Denizi'nin doğu kıyılarının da kana bulanacağını gösteriyordu. Osman Ağa büyük bir nümayiş tertip ederek işgalci Yunan Devleti'ni ve bu işgale göz yuman Düvel-i Muazzama'yı kınadı. Çıkardığı Gedikkaya gazetesi için yazı yazmamı istedi. Bu toplantılarla Osman Ağa hem halkı millî şuur çerçevesinde bilinçlendiriyor, hem de yöredeki Pontusçu Rumlara gözdağı veriyordu. Ege ise cayır cayır yanıyordu. Şımaran Pontusçu Rumlar Taşkışla'ya Pontus bayrağı astılar. Bu, benzine kibrit çakmak gibi bir şeydi. Rus ordusunun bir kolunu Harşit'te dağıtan, altı senedir elinden tüfek düşmeyen Osman Ağa'dan korkmadıklarını ima ediyorlardı. Büyük bir cesaret ve meydan okumaydı. Hepimiz soluklarımızı tutmuş olacakları bekliyorduk. Osman Ağa derhal Rum bayraklarını indirip, yerine Türk bayrağını astı. O sıralar bir Rum'un üstünden çıkan Fransız gazetesinde şu haber vardı; "Hopa'dan Yeşilırmak boylarına kadar bir Pontus hükümeti kurulması için Giresun'da Kaptan Yorgi Paşa'nın oğlu Constantin başkanlığındaki bir heyet, İngiliz Başbakanı Lord Corç nezdinde teşebbüse geçmiş ve yetkililer bu fikri benimsemişlerdir."

Haberi Gedikkaya gazetesinden bütün Giresun halkına ilan eden Osman Ağa, eli silah tutan her yiğit

Giresunluyu Misak-ı Millî Cemiyeti'ne katılmaya, vatanın selameti, halkın ırz ve namusunun kurtarılması için mücadele etmeye çağırdı. Gayri Nizami Harp ilan edilmişti.

Artık her şey olabilirdi. Yeterli güce ulaştığına kanaat getirdikten sonra Sarı Paşa'sına söz verdiği gibi Pontusçularla dişe diş, kana kan bir mücadeleye girişti. Pontusçuların kendilerine güveni tamdı, yüzyıllardır bekledikleri fırsat ayaklarının dibine gelmişti. İngiltere ve Fransa arkalarındaydı. Yeni Bizans İmparatorluğu'nun kurulmasına çok az kalmıştı. Ancak unuttukları çok önemli gerçekler vardı. Birincisi, karşılarındaki adam simasındaki bütün masumiyete rağmen gerçekten acımasız, bir o kadar da korkusuzdu. İkincisi, İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan'a arka çıkmalarına karşılık olarak, kuzeydeki çiçeği burnunda Bolşevik Rus hükümeti Anadolu milis hareketine yardım etme kararı almıştı. Bu karar gizlice Topal Osman Ağa'ya ulaşmış, o da emrindeki kayıkçı ve gemicileri bu iş için seferber etmiş, Odesa'dan Batum'a kadar bütün limanlardan her türlü tehlikeyi göze alarak yüklenen silah ve mühimmat, Anadolu'ya akmaya başlamıştı. Üçüncüsü, Mavri Mira azalarının Karadeniz'in bu vahşi coğrafyasında gerçekleştirecekleri hareket tam anlamıyla bir çeteler savaşı olacaktı, zira bu bölgede ne Ege'deki gibi düzenli bir Yunan ordusu desteği olacaktı ne de onlara yardım ve yataklık yapabilecek Rum nüfusu mevcuttu. Onlar Ege'den gelen haberlerle coşuyor, âdeta kendilerinden geçiyor, genç ve tecrübesiz olanları bir an önce silahlı çatışmaya girmek için can atıyordu.

Evet, Ege'de hakikaten feci şeyler oluyordu. Zaten Galiçya'ya, Kanal'a, Kafkasya'ya dağıtılan askerler sebebiyle sayıca çok az sayıda kalan kolluk kuvvetleri karşısında Yunan ordusu ezici bir üstünlük kurmuştu. Sadece Aydın vilayetinde 120 bin Rum yaşıyordu ve neredeyse hepsi bir isyana teşneydi. Tabi Ege farklıydı, Karadeniz farklı. Ataları birkaç bin yıldır bu topraklarda yaşayan Rumlar, birkaç hafta sonra başlarına gelecekleri kestirebilseler asla ve asla bu gayri nizami harbin içine girmezlerdi ama artık çok geçti, çok geç ...

İlk vukuat Pontusçulardan geldi. Aşağı Şimşirli köyüne düzenledikleri bir baskınla on sekiz masum insanı öldürdüler. Ardından karakollara ve resmî binalara tecavüzler başladı. Şehrin ileri gelenleri kimi zaman dağa kaldırılıp ailesinden para talep ediliyor, kimi zaman da işkence edilerek öldürülmüş bir vaziyette evinin önüne atılıyordu. Pontusçu Rum eşkıyasının ne zaman nerede ne yapacağını kestirmek imkânsızdı. Dolayısıyla da tedbir almak ya da pusu kurmak mümkün olmuyordu. Gündüz kahvede sohbet eden, işine gidip gelen biri akşam bu çetelere karışıp olayların faillerinden olabiliyordu. Çeteyle mücadelede istihbarat en mühim işti. Osman Ağa izci gruplarından birini suçüstü bastırdı. Adamlar ağızlarını bir saat bile kapalı tutamadan, liderlerini, talimgâhlarını, hangi köyden çeteye katıldıklarını, kaç tane çete olduğunu, birbirleriyle nasıl irtibat sağladıklarını anlattılar.

Osman Ağa'nın planı çok basit ama etkiliydi. Pontus hareketine destek vermeyen Rum köyü yok gibiydi.

Hemen her köyden birkaç delikanlı "izci" olmuştu. Tam kırk sekiz Rum çetesi Giresun Dağları'nı mesken tutmuştu. Bütün Rum köyleri maddeten bu çeteleri destekliyordu. Osman Ağa faraşla süpürür gibi şehre en yakın köyden başlayarak sırayla Rum köylerini kontrol altına almaya başladığında hiçbir çete reisi bu adamın gözünün bu kadar kara olabileceğini düşünmemişti. Çeteler kimi zaman Osman Ağa'nın çetesiyle sıcak çatışmaya giriyor ama yıllardır harbin içinde âdeta barut kokusuyla beslenen bu adamlara diş geçiremiyorlardı. Kısa sürede Giresun Dağları'ndaki hâkimiyet el değiştirdi.

Bir akşamüstü, kaymakamı makamında ziyarete geldi. Mevzu çok gizli ve mühimdi. Karadeniz limanlarından yüklenen mühimmatın sağ salim Ankara'ya varması işi görüşülecekti. Silah şu anda bu coğrafyada ekmek ve su kadar lüzumluydu.

İşin teferruatı üzerinde anlaşıldıktan sonra laf Pontusçu faaliyetlere geldi. Hulusi Bey yüzünü ekşiterek sordu: "Çetelere karşı verdiğin mücadele hakikaten takdire şayan ancak biraz ileri gitmiyor musun Osman Ağa?" Osman Ağa "ileri gitmek" lafının altında yatanın ne olduğunu gayet iyi biliyordu. Neredeyse babası yaşındaki kaymakama sert bir cevap verdi: "Vatan için lazım gelen neyse onu yapıyoruz. Kafamıza göre de hareket etmiyoruz. Bu mücadele ile vazifelendirildik. Karşımıza çıkanı evvelallah deviririz. Sen ne diyorsun kızan? Balkanlarda doğup büyüyen, harpte babası yaralanan sensin. Söyle o savaşta sizin köyden kaç kişi öldü?"

Öğretmeninin sorusuna yanlış bir cevap verme endişesi taşıyan talebeler gibi cevap verdim: "Altmış dört"

"Sadece sizin köyden altmış dört kişi. Peki, bu insanlar asker miydi? Bu insanların topu, tüfeği var mıydı? Eğer yoktu ise neden öldürüldüler? Artık gözlerimizi açmanın zamanı geldi. Rum'un bu dünyada tek dileği bin yıldır üzerinde yaşadığımız bu topraklardan bizi silmektir. En büyük hayalleri bir gün İstanbul'un Büyük Yunanistan'ın başşehri olduğunu görmeleridir. Allah göstermesin, o gün geldiğinde bu topraklarda tek Müslüman bırakmazlar. Hâlbuki biz beş yüz sene bu adamları himaye ettik. Burunları bile kanamadı. Meselelerini kendi kadılarına götürdüler, kendi kiliselerini kurup hürriyet içinde ibadet ettiler. Meğer o kilisede ne melanetler dönermiş haberimiz yokmuş."

Davet

Günler hüzünlü ve yalnız geçiyordu. Giresun'a tayin olalı aylar olmuştu, fırsat buldukça Demirhisar'a yazıyor, yaşadıklarımı anlatıyor, gelişmelerden ailemi haberdar etmeye gayret ediyordum ama içimdeki hasret ve kaygı artarak devam ediyordu. Mutasarrıfın yardımı ile denize tepeden bakan şehrin arka mahallelerinden birinde başımı sokacak küçük bir ev kiralamıştım. Kazancım, hâlim vaktim yerindeydi ama iklime bir türlü alışamamıştım. Şehrin üstünden eksik olmayan koyu gri bulutlar, içimdeki kasveti daha da arttırıyordu. Memlekette olsam, bu vakitlerde güneş, saçlarımı okşardı ama burada şemsiye en mühim teçhizattı. Bir hafta, on gün aralıksız yağmur yağdığı oluyordu.

Akşam olup eve vardığımda çoğu kez düşüncelere dalıyordum. Memleketi düşündükçe burnumun direği sızlıyordu. Ana baba, kardeş, ocak hasreti namütenahi bir hâl almıştı. Son mektubunda annem önceki iki mektubunun ulaşıp ulaşmadığını soruyordu. Neyse ki üçüncüsü ulaşmıştı. Cümleleri yalın ve kısaydı. Çok şey anlatmak isteyen ama buna bir türlü muvaffak olamayan bir üslupla yazdığı

cümleleri sağlık ve sıhhat ekseninde gidip geliyor, bir türlü asıl anlatmak istediği muhtevaya giremiyordu. Düğümlenmiş boğazını ve çaresiz bakışlarını gözlerimde canlandırabiliyordum. Yine de acılarımı hafifleten, onların orada sağ salim hayatta olduklarını anlatan bu kâğıdı kutsal bir metinmiş gibi her akşam defalarca okuyor kimi zaman kendimi tutamayıp gözyaşlarına boğuluyordum.

Bu hâl bana nereden ve niçin sirayet etmişti. Hayatımın baharında, bedenimin en dinç ve en sağlıklı olduğu çağdaydım ama ruhum derbeder, âdeta yaralı bir hayvan gibi acı çekiyordu.

Daha on yıl önce toprak ve güç bakımından dünyanın sayılı devletleri arasında iken bugün bir ölüm kalım savaşının ortasına düşmüştük. İdadide talebe iken gururla seyrettiğim büyük bir pencere büyüklüğündeki haritanın neredeyse tamamını kaplayan Osmanlı Devleti'nden kalan bir karışlık arazide istiklal mücadelesi veriyorduk. Ailem parya durumuna düşmüştü, sevdiğim ama tarafından sevilip sevilmediğimi bilmediğim insandan uzaktaydım, iklim hiç alışık olmadığım kadar boğucuydu ve çevremde çocukluğumdan beri aşina olduğum çete savaşları sürüp gidiyordu. Bir yeis bataklığında çırpınıyor, bir ümit ışığı arıyor, tutunacak bir dal hayal ediyordum.

Tam bu hastalıklı ruh hâletiyle ızdırap içinde kıvranırken beklenmeyen bir gelişme oldu. Eşrafın ileri gelenlerinden Hacı İbrahim Bey mühim bir mesele için beni konağına yemeğe davet etti. İşi sıkı tutmuş olacak ki, mutasarrıf efendi de "mesele"nin iç yüzü

konusunda ipucu verdi. Hazırlıksız yakalanmamı istemiyordu anlaşılan.

Konağa vardığımda Hacı Efendi'yi heyecanla kapıda beklerken buldum. Beni gördüğünde parlayan gözleri ve yüzüne yayılan gülümsemesi ile mutluluğunun bir kat arttığını hissedebiliyordum. Samimi bir musafahanın ardından salona geçtik. Mükellef bir sofra hazırlatmıştı. Gayri ihtiyari Paşa'nın konağındaki İstanbul günlerimi hatırladım. Yemek süresince sadece havadan, sudan konuştuk, belli ki ağır mevzulara girerek asıl maksadından uzaklaşmak istemiyordu. Biraz ailemle alâkalı sorular sordu, sonra da Rumeli'deki ahval hakkında sohbet ettik. Yemeğin ardından sedirin karşılıklı köşelerine kurulur kurulmaz kahve ikramı yapıldı. Ve muhatabım ilk yudumlarımızı tadarken, aşağı yukarı tahmin ettiğim cümlelerle meseleye girdi.

"Sen şimdi ailenden uzaktasın, hasretlik çekiyorsun. Ben hasretlik çekmenin ne demek olduğunu iyi bilirim. Askerdeyken evliydim. Bir yandan hanımın hasreti, bir yandan ana-babamın hasreti çok dokunmuştu. İnsan yalnız kalınca hayatı zehir olur, hiçbir şeyden zevk alamaz. Hâlbuki sen yalnız kalmak zorunda değilsin. Yaşadığın sıkıntıyı bir aile kurarak biraz olsun hafifletebilirsin. Açık konuşayım. Kızımı, eğer kabul edersen, sana vermek istiyorum. Devir, böyle işlerin uzatılacağı bir devir değil. Bu yüzden araya dünür falan koymadım."

Kızı, bu kez boşalmış kahve fincanlarını almaya geldiğinde ne diyeceğimi düşünüyordum. Safiye'nin

yüzüne daha dikkatli baktım. Munis bir çehresi vardı. Yüzünde ilk dikkati çeken şey gözlerinin yeşiliydi. Lakin Müberra'yı ilk gördüğüm anki o heyecanlı his mevcut değildi. Belki içinde bulunduğum menfi havanın etkisinden. Belki de kendimi bir izdivaca hazır hissetmeyişimden. İbrahim Efendi sessizliğini koruyor ve cevabımı bekliyordu.

"Kızınıza damat adayı olarak beni seçmenizden hakikaten şeref duydum. Teveccühünüz beni gururlandırdı. Lakin evet ya da hayır demeden evvel ailemin de kararını alma lüzumunu duyuyorum. Ümit ederim ki vereceğimiz karar her iki aile için hayırlı olur."

Verdiğim cevaptan pek memnun kalmayan İbrahim Bey gözlerini önüne eğerek kısık sesle bir "İnşallah!" çekmekle yetindi. Konuşacak başka mevzu da kalmayınca müsaade istedim. Yine kapıya kadar ama yüzündeki sukut-ı hayal ile bana eşlik etti. Uzaklaştıkça konağın ışıkları gecenin karanlığında fersizleşiyor, adımlarımdan çıkan sese uzaktan gelen köpek havlamaları karışıyordu. Hayatımı değiştirecek bir teklif almıştım, aylardan beri ilk kez içimde bir tutkunun dirildiğini hissettim. Bu ani teklif, biraz olsun beni heyecanlandırmış, nereden geldiği belli olmayan bir rüzgâr gibi üzerimdeki ölü toprağını silkelemişti. İstikbale ait müspet hayaller yeniden kapımı çalmıştı. Acaba olabilir miydi? Bu yokluğun içinde bu İstiklal Harbi'ni kazanabilir miydik, ordularımız tekrar Selanik'e girebilir miydi, ailem esaretten kurtulabilir ben de hür bir vatanda evlenip mesut bir yuva kurabilir miydim?

Ertesi gün, istikbale ait onlarca sorunun kafamı meşgul ettiği soğuk bir mart sabahında payitahtın işgal edildiği haberi vilayet merkezine ulaştı. Kaymakam ile birlikte mutat işlerin planını yapıyor, bir yandan da dışarıda lapa lapa yağan karı seyrediyorduk. Haberci nefes nefese telgrafı getirdiğinde olağandışı bir hâdisenin vuku bulmuş olduğunu hissetmiştim. Kaymakam gözlüklerini burnuna iliştirip bir solukta kâğıttakileri okudu. Payitaht, İtilaf Devletleri askerlerince işgal edilmiş, Selimiye Kışlası basılarak işgale direnen askerlerimiz şehit edilmiş, Meclis-i Mebusan lağvedilmişti.

"İstanbul zaten işgal edilmişti." diye haykırdım gayri ihtiyari. Hulusi Bey, bir yandan boncuk boncuk ter damlalarının biriktiği alnını silerken bir yandan da şaşkın bakışlarla beni süzüyordu.

"Harb-i Umumi patlar patlamaz paylaşmışlardı zaten İstanbul'u. Çanakkale'de savaşırken Londra'da oynayacak tiyatroların biletleri satılıyordu. Emellerine ulaştılar. Mütarekeye uymayacakları da belliydi. Zaten İtilaf Donanması Haliç'e demirlemişken, toplarını Yıldız'a çevirmişken hür bir şehirden ve iradeden bahsedilebilir mi? Kendimizi kandırıyorduk. İşte ilk bahanede şehri askerleriyle kuşattılar. Yazık, çok yazık."

Bahane, İstanbul'da mebus meclisinin "Misak-ı Millî'yi" kabul etmesi idi. Hoş, toplantı gizli yapılmıştı ama bu gizlilik İtilaf Devletleri casusları karşısında işe yaramamıştı. Vekillerden tutuklananlar bir gemiye doldurularak Malta'ya sürüldüler. Alenen düşman sultası altında icrayı hükümet edecek bir kabineden emir

almak mümkün olmayacağına göre şimdi ne yapacaktık. Çok geçmeden işgalin sebebi olarak gösterilen Meclis-i Mebusan'ın bile biricik ihtimal olarak kabul ettiği Millet Meclisi Ankara'da açıldı ve Millî Hükümet kuruldu. Hulusi Bey ile hükümeti tanımayı ve emrine girmeyi uygun bulduk. Resmî açıklamayı askerlik şubesi başkanı Hüseyin Avni Bey'e tevdi ettik. Böylece resmen biricik ümit kaynağımız olan Anadolu'daki kurtuluş hareketinin yanında yer alıyorduk.

Bu hararetli günlerde sürpriz bir mektup aldım. İstanbul'dan, mülkiye talebeliğim boyunca hamim olan kişiden geliyordu. Kısa ama hissî ifadelerle Paşa sıhhî durumunun giderek kötüleştiğini, eğer mümkünse ölmeden önce son bir kez benimle görüşmek istediğini ifade ediyordu. Bir yandan İbrahim Efendi'nin teklifini değerlendiriyor, bir yandan ailemin durumunu düşünüyor, öbür taraftan bu sürpriz davet karşısında ne yapacağıma karar vermeye çalışıyordum. Gitsem, türlü tehlikeleri göze almış olacaktım, gitmesem ciddi bir vefasızlık olacaktı.

Geldiğim günden beri bana bir baba gibi sahip çıkmış olan kaymakam sıkıntımı fark etmişti. Meseleyi kendisine açıp kararımı bildirdim. İstanbul'a gidecektim ama nasıl?

"Kolay" dedi, "Topal Osman Ağa'ya söyleriz, bir yolunu bulur."

Topal Osman Ağa'dan yardım alabileceğimiz aklıma gelmemişti. Sürekli karayolu üzerine kafa yormuştum. İzmit'e kadar mesele yoktu ama sonra Yunan işgali ve ardından İngiliz kontrolündeki bölge başlıyordu. Bu

mesafeyi elimi kolumu sallayarak geçmem imkânsızdı ama deniz yolu ihtimalini unutmuştum. Hâlbuki Osman Ağa'nın adamları İstanbul'la sürekli irtibat hâlindeydi. Her hafta İstanbul'dan kaçırılan silahların teknelerle İnebolu'ya, oradan kağnılarla Ankara'ya taşındığını işitmiştim. İşgalden sonra saklanmayı başaran eski meclisin vekilleri de bu güzergâhı kullanarak sağ salim Ankara'ya varmışlardı. Demek ki sağ salim İstanbul'a girilebilirdi de.

Hayalimde, nereyse zahmetsiz bir gezi yolculuğuna indirgediğim bu seyahatin daha başında yanıldığımı anladım. Tekne iki kulaç boyunda dalgaların arasında ceviz kabuğu misali ilerlerken tutunduğum küpeştede istifra etmemek için kendimi zorluyor, yine de başaramıyordum. İnebolu'ya vardığımızda güneş doğmak üzereydi. Yolculuğun selameti için Giresun'dan güneş battıktan sonra hareket etmiş, ben fırtınada batmamak için, tayfalar ise bir İngiliz devriye istimbotuna rastgelmemek için dua ede ede İnebolu'ya varmıştık. Teknenin en kıymetli yükü ne ben ne kaptan ne de tayfalardı. Canları pahasına hem Karadeniz'in azgın dalgalarına hem işgal devletlerin sürek avına direnen bu insanlar, Bolşevik Rusya'dan temin edilen silahlarla, Pontusçu çetelerden ele geçirilen mühimmatı Küre Dağları üzerinden Anadolu'nun kalbine ulaştırmaya çalışıyorlardı. Sahile selametle çıktıkları her seferde başarılarını gözyaşları içinde birbirlerine sarılarak kutluyorlardı. Gelen her tekne bir ışık, bir ümit, Yunan'ı ve diğer işgalcileri bin yıllık Türk yurdundan defedecek bir nişandı. İlk kez orada son aylarda yaşadığım bütün yeislerden arındığımı hissettim. Meğer

beni derbeder eden, olan bitenin farkında olmamakmış. Meğer yeryüzünde sömürgeleştirilmeyen son hür Müslüman toprağı, bir kere daha şahlanıyormuş. Etrafta olan biteni dinledikçe yüreğim heyecandan hızlanıyordu. İstanbul'a gelene kadar sohbet ettiğim bu yiğit insanlardan ayrılırken ne yapıp edip bu mücadeleye katılacağıma ahdettim. Beş gece süren yolculuğumuz Riva deresinin ağzında sona erdi.

Boğaz'ı ilk gördüğümde eski bir dosta kavuşmuşçasına ürperdi içim. Yüzüme gayri ihtiyari bir gülümseme yayıldı. Lakin eskiden sultan kayıklarının, balıkçı teknelerinin, Şirket-i Hayriye vapurlarının süslediği bu mavi sularda bugün, uzun kara gövdeleriyle İtilaf Donanması yatıyordu. Hiçbir mesele yaşamadan konağa vardığımda iki yıl öncesinin hatıraları hafızamda bütün berraklığı ile canlandı. Değişen pek bir şey yoktu. Ağır demir kapının boyası yer yer soyulmuş, konağın selamlık kapısına uzanan yolun her iki yanındaki makiler biraz büyümüş, sol taraftaki meyve ağaçlarının dalları biraz daha uzamıştı. Bahçede, bahar aylarında cuma sabahı kahvaltılarında kullanılan masa ve sandalyeler yerlerinden kıpırdamamış görünüyordu. Yine güllerin o latif kokusu, yaprakların her kımıldayışında, ıhlamur ağaçlarının baygın kokusuna karışıyordu. Yaşlı çınar yine hışırdayan geniş yaprakları ile bahçede koyu gölgeler oluşturuyordu. Kâhya biraz daha yaşlanmış, alnındaki çizgiler biraz daha derinleşmişti. Selamlığa kadar bana yarenlik ettikten sonra hizmetçiye seslendi. Bir taraftan da benim yokluğumda olan biteni anlatıyordu.

"Hayriye evlenip kocası ile Tekfurdağı'na yerleşti. Şimdi, biri hastabakıcı, diğeri mutfak işlerine bakan iki yeni hizmetçi var." Gelen kıza Paşa'ya haber vermesini, beklediği mühim misafirin geldiğini tembihledi. Birkaç saniye sonra hizmetçi kız koşarak geldi ve Paşa'nın bizi beklediğini haber verdi.

Paşa, uzamış saçları, çökmüş yanaklarını gizleyemeyen iyice ağarmış sakalı ile uzun bir hayalet gibi yatıyordu. Gözleri yuvalarında âdeta iki küçük misket tanesi gibi kalmış, gözlerinin altındaki mor torbacıklar iyice şişmiş, en az yirmi kilo zayıflamıştı. Beni görünce yüzüne o eski gülümseme yayıldı. Üzerindeki battaniyeyi güçlükle yatağın kenarına topladı. Doğrulmaya çalışacağını tahmin edip mani oldum, eğilip hürmetle elini öptüm, yatağının yanındaki sandalyeye iliştim. Üzerindeki örtü sıyrılınca Paşa'nın bir deri bir kemik kalmış bacakları ile müthiş bir tezat oluşturan şişmiş karnı ortaya çıkmıştı. Hastabakıcı kızla kâhyaya göz ucuyla çıkmalarını emretti. Baş başa kalınca derin bir iç çekerek; "Hekimler hayatım hususunda ümidi kestiler. Dediklerine göre böbreklerim iflas etmiş. Artık son günlerimi yaşıyorum." diye inledi.

Ne diyeceğimi kestiremedim, bir zamanların dirayetli askeri, binlerce kişiyi bir kelime ile harekete geçiren kumandan acınacak bir hâlde ölüm meleğinin ziyaretini bekliyordu.

"Ömrüm harp meydanlarında geçti, gün oldu aç kaldım, gün oldu içecek su bulamadım. At sırtında binlerce fersah yol teptim. Sıtmalanıp yatağa düştüğüm de oldu ama hep o meydanlarda öleceğim sandım.

Hâlbuki işte burada, bu sıcak yatakta, derbeder can veriyorum. Ne kadar isterdim şehadet mertebesine ulaşmayı."

Gözlerindeki nemlenmeyi fark edince mukabele ettim: "Efendim, ameller niyetlere göredir. Siz bu niyetle bir ömür boyu şehadeti kovalamışsınız. Bu niyet üzere olduktan sonra insan sıcak döşeğinde de ölse şehittir."

Başını menfi manada iki yana salladı. "O kadar kolay değil ama inşallah dediğin gibi olur." dedi. Nefesi sıklaşır gibi oldu, birkaç derin nefes alıp devam etti: "Seni niye çağırttım biliyor musun?" diye sordu. Bakışlarıyla şefkatli bir baba gibi sevgisini ifade ettikten sonra merakımı gidermek için izah etti: "Benim için bu dünya hayatı sona ermek üzere ama arkama baktığımda içim inkisarla doluyor. Kalbi kırık bir eş ve babasız bir kız bırakacağım ardımda. İşgal altında bir memlekette, korumasız iki kadın... Talihsizlikler birbirini kovaladı. Bir kızın başına gelebilecek en üzücü hâdise geldi kızımın başına. Mürüvvetini göremeden nişanlısını bu toprağa armağan ettik. Neyse ki kendisi hakikaten metanetle sabır gösterdi, sanki o yaşadığımız acılı harp yıllarında şahsını düşünmekten kaynaklanacak ayıp bir iş işlermiş gibi korkup bir damla bile gözyaşı dökmedi. Fikret'in şehadetinden sonra eski asker dostlarımdan biri yine genç bir mülazım-ı sani için dünür geldi ama ben bu sefer tercihi kendisine bıraktım. Belki de Fikret'i, beni kırmamak için reddetmemişti, bilemiyorum ama ikinci talipliyi "ikinci kez aynı acıyı yaşamak istemediği, bu nazik zamanda

asker bir koca ile mutlu olamayacağı" gerekçesiyle reddetti. Ağzını aradığımda gönlünün sende olduğunu anladım. İşte bu yüzden çağırttım seni…"

Sesi yine incelmiş, nefesi tıkanmış, göğsü şiddetle inip kalkmaya başlamıştı. Şaşkınlıktan ne diyeceğimi bilemedim, âdeta nefes almayı unutmuş hâlde öylece Paşa'nın dediklerini anlamaya, hazmetmeye uğraşıyordum.

"Kabul edersen, kızımla evlenmeni istiyorum. Bunu, ölmekte olan bir adamın son arzusu olarak da değerlendirebilirsin. Kabul edersen biricik kızımın bahtiyarlığından emin bir şekilde, anasıyla kendisini münasip birisine emanet etmiş olarak öleceğim. Kabul etmezsen ben arayışıma devam edeceğim ve eğer münasip birini bulamadan ölürsem yine ailemi sana emanet ediyorum, bilesin…"

Şaşkınlığımın geçmediğini görünce, endişeyle karışık heyecanlı bir ses tonu ile devam etti: "İstersen hemen cevap verme, ailene haber vermek istiyor da olabilirsin. Zaman, çok nazik bir zaman. Çanakkale'de bir neslimiz heba oldu. Sen o Cehennem'den kurtulan nadide bir askersin. Şerefini ispat ettin. Bu millet de şerefini ispat etti ama bak ne kadar pahalıya mâl oldu. Rezil rüsva ettiğimiz onurlarının hırsını anlaşma masasında çıkarmaya çalışıyorlar ama bu mümkün olmayacak. Anlaşmalar saray odalarında lüks mekânlarda imzalanır ama milletlerin şerefleri harp meydanlarında kazanılır ya da kaybedilir. Bu anlaşmayı hak etmedik. Payitahtımızın işgalini, düşman çizmelerinin sokaklarımızda dolaşmasını da hak etmedik.

Göreceksin bu millet bir destan daha yazacak. Müslüman âleminin şerefini bir kez daha kurtaracak, Çanakkale'de yazdığı tarihin haşiyesini Anadolu'da koyacak..." Sesi boğuklaştı, boğazı düğümlendi, bir çocuk gibi hıçkırıklarla ağlamaya başladı: "Ama ben göremeyeceğim! Ah, ben göremeyeceğim, ne kadar çok isterdim ama göremeyeceğim!"

Kendimi tutamadım, koyuverdim gözyaşlarımı. Bir dönem ailesinin kapısını bana açmış, babalık yapmış, şimdi de akrabalık bağıyla kayımpederim olmak isteyen bu mübarek adamla karşı karşıya, doya doya, uzun uzun ağladım.

Vuslat

İki ayda ikinci kez izdivaç teklifi ile karşı karşıyaydım. Hem de bu ikinci teklif sevdiğim, aklımdan çıkaramadığım, kalbimden atamadığım insanın babası tarafından yapılmıştı. Aileme kısa bir not yazdım, ellerine geçip geçmeyeceğinden emin değildim, zira Yunan orduları İzmir'i işgal ettikten sonra yazdığım bazı mektuplara cevap gelmemişti. Sonra aklıma parlak bir fikir geldi. Mektubu mülkiyeden tanıştığım arkadaşlarımdan birinin Rum komşularına Rumca olarak tekrar yazdırttım. Şifreli olarak, "Paşa, bizden beşibiryerde istiyor, izniniz olursa kabul etmek istiyorum." diye sordum. Cevabın gecikmesi ihtimali içimi burksa da kararımı vermiş olmanın huzuru ile postaladım. Postane çevresindeki İngiliz askerlerinin dikkatini çekmemeye çalışarak Sirkeci Garı'nın önünden Galata'ya yürürken tam dokuz yıl öncesine gittim. Yanımdan gürültü ile geçen İngiliz generallerini taşıyan arabalar sanki asırlar geçmiş düşüncesine sevk etse de topu topu dokuz sene olmuştu. Her gördüğüm İngiliz askeri karşısında bir çılgınlık yapmamak için dudaklarımı ısırıyor, asker, polis ve zabıta olup selam vermek zorunda kalmadığım için hâlime

şükrediyordum. Haliç'in ağzındaki dev siyah silüetler hepimize esir olduğumuzu haykırıyordu. Şu dünya üzerinde tek bir hür Müslüman devlet kalmamıştı.

Paşa'nın durumu, her geçen gün kötüye gidiyordu ama teklifini kabul ettiğim için mesuttu. O akşam kendi ağzından bana vasiyetini yazdırdı.

"Konağı kızımın çeyizi olarak kabul et. Ben öldükten sonra maaşımı hanım almaya devam edecek. Çok bir şey değil ama zor zamanınızda sizi ele âleme muhtaç olmaktan kurtarır." Durakladı, boğazı düğümlendi: "İttihadçılar bazı arkadaşlarımın emekli maaşlarını kestiler, kimilerinin rütbelerini geri aldılar, neden bilmem bana dokunmadılar... Binbaşı olacak yaşta bir insanı bütün orduların başına geçirdiler, Onun Çanakkale'de verdiği yanlış bir hücum kararıyla on bin askerimizi bir gün içinde kaybettik. Hiç kimse bir şey yapamadı. Esat Paşa bile oğlu yaşındaki adamın icraatlarına sessiz kaldı. O da gitti Allahüekber Dağları'nda seksen bin askerimizi daha heba etti. Anadolu'yu da karıştıracaktı ama bereket versin amcası hırsına alet olmadı. Kurmay çadırında, sıcak Yemen kahvesi höpürdeterek değil de, gerçekte yapması gerektiği gibi çıktığı ilk harpte canından oldu. Umalım ki şehadete ermiştir de günahlarını temizlemiştir..."

Söze karıştım: "Efendim, istiklalimizi ne zaman kazanırız acaba?"

"Bizim üstünlüğümüz, canımızı ve namus bildiğimiz vatanımızı müdafaa etmekten geliyor. İngilizler, Fransızlar ve Yunanlılar ise işgal gücü. Antep'te ve Maraş'ta birer adamın ortaya çıkıp kıvılcımı

çakmasıyla nasıl bir iman kuvvetiyle karşı karşıya olduklarını gördüler. Bu memlekette yaşayan her insan canını vermeden bizi müstemleke yapamayacaklar. İşte Fransızlar güney vilayetleri terk ediyor. Ruslar İstanbul'dan ellerine hiçbir şey düşmeyince bize yardım etme kararı aldı. İstanbul'u paylaşmış görünüyorlar ama yutamayacakları kadar büyük lokma payitaht. Her türlü silah ve mühimmatı temin ederek üzerimize saldırttıkları Rumlar ise tarih boyu unutamayacakları bir tokat yiyecekler."

"Nasıl bu kadar emin olabiliyorsunuz?"

"Eminim çünkü azın çoğa nasıl galebe çalacağını gördüm. Asker ve mühimmat her şey demek değildir, o zaman harpler başlamadan neticelenirdi ama tarih boyu bunun aksine neticelenen harplere şahit olduk. Hem askerlerimiz acemi olsa da ordumuzu yöneten komutanlar çok tecrübeli, hepsinin hayatı harp meydanlarında geçti, diyebilirim ki şu anda dünyanın en tecrübeli kumandanları Anadolu'da toplanmış bulunuyor. Üçüncüsü ve en mühimi de bahsettiğim istiklal aşkıdır. Bin yıldır İslâm'ın bayraktarlığını yapmış, tarih boyu esaret görmemiş, bu uğurda daha dün Çanakkale'de üç yüz bin evladını gözünü kırpmadan bağışlamış bu millet Allah'ın izniyle bu belayı da başından savacaktır."

Göğsü yine şiddetle inip kalkmaya başlamıştı, bir fasıla verdikten sonra tok sesiyle emretti:

"Yazmaya devam et... Bursa Demirtaş'ta babamın ölmeden önce kardeşlerimle taksim ettiği bir tarla var, yetmiş dönüm kadar. Onu da kızım Müberra'ya ve sana bırakıyorum. Gürsu nahiyesinde de iki dönüm

bağ var ama bakımsızlıktan harap olmuştur herhalde. İcara verecek kimse de kalmadı. Babamın oturduğu evi de kardeşlerimin payını ödeyerek satın almıştım. Bir de zor zamanda lazım olur diye sakladığım yüz elli hamidiye var. Onu da düğün masraflarınıza kullanırsınız. Eğer Yunanlıları tepeler ve Balkan Harbi öncesi sınırlarımıza kadar geri alabilirsek ailen seni yanlarında isteyecektir. Müberra toprak işi bilmez ama her zaman sadakatle yanında sana destek olacaktır. Belki Serez ya da Demirhisar kaymakamı olursun. Her iki aileyi de mutlu edersin."

Ah, mümkün müydü eski güzel günlere dönmek. Memleketin kaderi kaderimiz olmuştu, o kurtulursa biz de kurtulacaktık. Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti faaliyetlerini derinden derine yürütüyordu, Balkan Dağları her türlü komitacılık ve isyan faaliyetlerine öteden beri teşneydi ama bu sefer düşman boğazımıza çöreklenmişti, onu oradan söküp atmak, sonra da Adriyatik Denizi'ne kadar kovalamak; ah görebilecek miydim bu mesut tabloyu? Paşa'nın boğazını temizlemesi ile hayallerimden sıyrıldım;

"İnancımıza göre bazı şeylerde acele etmek gerekir. Nikâh bunlardan biri... Madem anlaşma tesis edildi, uzatmaya gerek yok. Bu cuma namazından sonra nikâhı kıyalım, akşam konakta misafirlere davet verelim, vatanın kan ve acıyla inlediği, sokağımızda ehl-i salibin volta attığı şu günlerde davul zurna çalacak hâlimiz yok. Maksat akit ilan edilmiş olsun. Anne babanın gelebilme ihtimali yok. Seni temsilen tanıdığın birini buldum, görünce şaşıracaksın."

Doğru söylüyordu, en mutlu günümüz de olsa çalgı çalıp oynama ihtimalimiz yoktu. Ben bu yarım kalmış mutluluğu ablamın düğününden çok iyi biliyordum ama kendi düğünümde bu şekilde olacağı hiç aklıma gelmemişti. Cuma günü evli bir adam olacağımı duymak bir anda dilimi, damağımı kuruttu. Heyecandan ellerim titremeye başladı, sanki hiç gerçekleşmeyecekmiş gibi gelen vuslat saatler sonra gerçekleşecekti.

Nikâh, cemaate ilan edildi. Paşa'nın zengin dostlarından ikisi aşçılarını hazırlık için konağa gönderdiler. Bu hercümerç içinde bana yapacak hiçbir iş düşmemişti ve saatler geçmek bilmiyordu. Perşembe gecesi yatakta bir o yana bir bu yana döndüm ve saatler sonra yorgunluktan uyuyakaldım. Sonunda beklediğim saat gelip çattı. Paşa'nın bahsettiği tanıdık, cuma sabahı konağı teşrif etti. İlk bakışta tanıyamadım ama kırlaşmış sakallarına, derinleşmiş yüz çizgilerine daha dikkatli baktığımda bunun hayatımı değiştiren adamlardan biri, Paşa'yla tanışmama vesile olan, karlı bir kış günü Demirhisar'daki evimize gelen Halit Bey'den başkası olmadığını anladım. Baba oğul gibi kucaklaştık. Bu nazik zamanda yine "nazik" bir işle iştigal ettiğini, düğünden sonra benimle ayrıntılı görüşmek istediğini söyledi. Düğün, daha doğrusu nikâh akdi sıkıntısız, gürültüsüz, patırtısız sona erdi. Paşa mutluluk gözyaşları ile beni kucakladı ve ikinci kat merdiveninin başına kadar refakat etti. Her basamakta konağa ait hatıralarım tekrar canlanıyor, yaşadıklarım gözümün önünden geçiyor, dizlerimin bağı çözülüyor, bu tırmanma bana hiç bitmeyecekmiş gibi geliyordu. Merdivenin başına geldiğimde içimde tuhaf bir rahatlama hissettim. Bir rüyam gerçekleşmiş, bir hayal gerçek olmuştu.

Harbin Sonu

Demirhisar'dan beklediğim cevap iki hafta sonra geldi. Çok kısa fakat bir o kadar sarihti:

"Allah mübarek etsin."

Nikâhın üzerinden sadece üç hafta geçmişti ki Paşa, Hakk'ın rahmetine kavuştu. Ellerinden ben ve Müberra tuttuğumuz hâlde, başucunda kırk yıllık zevcesi gözlerindeki yaşları gizlemeye çalışırken teslim-i ruh etti. Cenazesine katılabilen yakın silah arkadaşlarının tekbirleri ile Eyüp Kabristanı'nın Haliç'e nazır kuytu bir köşesine defnettik merhumu. Başsağlığına gelenler arasında nikâhtan sonra benimle görüşmek isteyen "eski misafir" de vardı. Her zamanki gibi istihbarat işleriyle uğraşıyor, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin nüvesini teşkil ettiği Anadolu'daki ordumuz için silah sevkiyatına nezaret ediyordu. Kendisiyle çalışıp çalışamayacağımı sordu. Memnuniyetle kabul ettim.

"Lakin bilmelisin ki, zabitlerin bile altı ay maaş alamadığı oluyor. Bu devirde silah ve cephane bizim için hava kadar, su kadar elzem. Bütün para bu iş için kullanılıyor." diye ikaz etti. Zaten paraya ihtiyacım olmadığından hiç tereddüt yaşamadım. Meclis-i Mebusan'ın işgal kuvvetlerince dağıtılmasından sonra Osmanlı

hükümetinin Anadolu'yla bağı tamamen kopmuş, memuriyet hayatım bitmişti. Eli kolu bağlı oturmak bir Çanakkale gazisine yakışır mıydı?

Mushaf ve tabanca üzerine yemin ederek teşkilata girdim. Kimi zaman bir gazeteci kimliğiyle bazı şahıslarla görüşmeler yapıyor, kimi zaman tebdil-i kıyafet gözcülük ediyordum. Bazı geceler toplantıları konakta yapıyorduk. Müberra'yı teskin etmek zor olsa da işin ehemmiyetine binaen istihbarat faaliyetlerine devam ediyordum. Dört mevsim, bir kış ve iki bahar böyle geçti, sonra kesin emir geldi, geçebilen herkes Anadolu'ya geçiyordu. Harbin sonu yaklaşıyordu ve sonbahara kalmadan Yunan ordusuna son darbe vurulacaktı. Gazetelere ve İngilizlerin rahatlığına bakılırsa hiçbir şeyden haberleri yoktu ki bu, iyiye işaretti.

Nikâhtan sonra Demirhisar'la irtibatımız tekrar koptu. Anam, babam, kardeşlerim hakkında hiçbir haber alamamak nasıl asap bozucuydu Yarabbi? Hayatta mıydılar, ne yiyor ne içiyorlardı. Rum jandarması onlara nasıl davranıyordu?

Öte yandan Yunan Harbi için de geri sayım başlamıştı. Ağustosun sonuna doğru nefeslerimizi tutmuş bekliyorduk. Her gece ellerimiz, ayaklarımız, alnımız uyuşana kadar dua ediyor, muzafferiyet için Allah'a yalvarıyorduk. Bir sabah ömrüm boyunca aldığım en güzel haber dalga dalga, âdeta dakikalar içinde evden eve, bütün İstanbul'a yayıldı. On yıllık harbi bitirecek son hücum Afyon'da başlamıştı. Bazı minarelerden göklere salalar yükseliyor, kimi mahallelerden havaya ateş ediliyor, kimi çılgınlar gibi oradan oraya koşturuyor, kimi

davul- zurna çalıyor; İngiliz askerleri ve Rum yardakçıları bu coşku selini bastıramıyordu.

Gazeteler baskı üstüne baskı yapıyor, yine de ihtiyaca cevap veremiyorlardı. Dünyanın hangi yerinde netice alınmadan sadece taarruzun başlama haberiyle bir millet böyle delicesine sevinebilirdi ki ama bu iki yüz yıllık bir hasretin taşması idi. Sürekli müdafaa harbi yapa yapa küçülen, küçüldükçe eriyen ve âdeta kaybolan küheylanın tekrar silkinerek şahlanmasıydı. Bu taarruz, tarumar olan koca imparatorluğun küllerinden doğan şanlı Türk ordusunun yıkılmayıp dimdik ayakta olduğunu cihana haykırmasıydı.

Netice aynen, İstanbul halkının beklediği gibi oldu. İngilizlerin en az altı ay süreceğini tahmin ettiği harp altı gün bile sürmedi. Rumlar gömmeye bile fırsat bulamadan arkalarında iki yüz bin ölü bırakarak kaçtılar. Her anı kalp durduracak üç haftalık sürede bütün Anadolu düşmandan temizlendi. "Afyon kurtuldu", "Kütahya kurtuldu", "Uşak kurtuldu", "Aydın kurtuldu", "İzmir kurtuldu"... Her kurtuluş haberiyle şükür secdelerine kapanıyor, sevinçten bağıra bağıra ağlıyorduk. Kaçan asker ve sivil bütün Rumlar, arkasında ne var ne yoksa yakıyor, son kinlerini de taş taş üstünde bırakmayarak sergiliyorlardı. Her Rumelili gibi ben de taarruzun burada bitmemesi için dua ediyor, iki yüz yıldır gerilen yaydan fırlayan ok gibi saldıran ordumuzun Adriyatik'e dek gitmesini istiyordum ama olmadı. Bursa'nın iskelesi olan küçük Mudanya kazasında İngiliz ve Fransızlar ordumuzu mütarekeye razı ettiler. Demek ki bundan sonrası masa başında

kazanılacak ya da kaybedilecekti. Nedense mütareke haberine hiç sevinemedim. Hatırıma gelmesine bile izin vermediğim, âdeta korktuğum o ihtimalin gerçek olması karşısında betim benzim atıyordu. Evet, Anadolu kurtulmuştu ama tepelediğimiz ve ordularının tamamına yakınını yok ettiğimiz Yunanistan'da bir milyon Müslüman yaşıyordu. Anaları anam gibi, babaları babam gibi, bacıları bacım gibi, tam on senedir esaret hayatı yaşayan tam bir milyon insan. Onlar ne olacaktı? Koşup oynadığım meralar, suyunda çimdiğim dereler, bereket pınarı Vardar, evler, tarlalar, kasabalar, atalarımızın ebedi istirahatgâhı mezarlıklar ne olacaktı?

Rumeli'ye Veda

Yunan ordusunun Anadolu'daki harbi kaybettiğini gören Rumlar büyük bir şaşkınlık içinde yüzyıllarca yaşadıkları atayurtlarını can korkusuyla terk ettiler. Her gün yüzlerce yaylı araba ile İzmit üzerinden, onlarca tekne bütün Karadeniz kıyısından kaçan Rumları İstanbul'a taşıdı. Âdeta bir yangın yerinden gecenin köründe apar topar kaçmışa benzeyen bu kalabalığın hâli pek perişandı. İçlerinde hasta olanlar, bu uzun ve meşakkatli yola dayanamayacak kadar yaşlı ve küçük olanlar da eksik olmuyordu. Hastaneler dolup taşıyor, yine de bu zavallı kalabalığın pek azı dertlerine çare bulabiliyordu. Hâlâ işgal altında olan İstanbul ise onlar için sadece geçici bir sığınaktı. Yükte hafif pahada ağır neleri varsa alıp geliyor, şimendiferi kullanmak isteyenler Sirkeci istasyonuna, yaylı at arabaları ya da kağnılarla devam edecekler ise Karaköy ve Balat kıyılarına yığılıyor, küçük tepeleri andıran eşyalarının arasında buz gibi ayazda geceliyor, akrabalarının yanında yer bulabilen kısmetli azınlık ise araba temin edebilmek için sabah erkenden Eminönü'ne geliyor, akşama kadar bekleşip müsait bir yaylı temin etmeye çalışıyordu. Yolu Sirkeci'den, Balat'tan geçen

her kimse öksürükler, ağlayışlar, iniltiler, hıçkırıklar, feryatlar arasında yürek burkan bir manzaraya şahit oluyordu.

Gün hesap günüydü...

Rumlar zamanında Anadolu'da ticaretin tek hâkimiydiler, askerlikten muaftılar, rençperliği biz Türklere bırakmışlar, sanat, zanaat ve ticaretle uğraşarak en zengin tabakayı oluşturmuşlardı. Asırlar boyu neredeyse hiçbir sıkıntı yaşamadan devam edegeldikleri hayatlarının en mühim hatasını, en zor zamanda hiçbir günahı olmayan zavallı Müslüman halkı insafsızca katlederek yapmışlardı. Öldürdüklerini sandıkları efendileri, yaralı bir dev gibi yeniden ayağa kalktığında ise tam bin yılda inşa edilen ama üç yılda yerle bir ettikleri emniyetin, güvenin, onurun, insanlığın altında kalarak çareyi kaçmakta bulmuşlardı.

Korkuyorlardı...

Âdeta kolektif bir çılgınlıkla işledikleri cinayetlerin hesabının sorulacağını, adaletin yerini bulacağını, her şakinin sonuyla aynı sonu paylaşacaklarını hissettiklerinden, korkunç bir kâbustan bir an önce uyanmak istermişçesine hızlı kaçıyorlardı.

Hâlbuki ordumuz atlarını Adriyatik yerine Marmara'ya kadar sürmeyi tercih etmişti. İngiliz generaller silah bırakılacağına ve bundan sonraki sürecin Lozan'da yapılacak anlaşmayla kararlaştırılacağına ait mütareke belgesini İsmet Paşa'ya imzalatmışlardı ama sulh konferansına padişahı davet etmişlerdi. Bu, sonuçları itibariyle bakıldığında diplomatik bir hatadan çok Türkiye'yi nasıl bir idare tarzının beklediği

hususunda kafaların karışık olduğu anlamına geliyordu. Sulh görüşmelerinde kontrol altında tuttukları İstanbul'daki saltanat hükümetinin tek muhatap olacağı yönündeki beyanat Ankara'da büyük bir infiale sebep oldu. Başkumandan kürsüye çıkarak hilafetin saltanattan ayrılmasını ve saltanatın ilgasını talep etti. Aslında on vekilden dokuzunun kafasında altı yüz yıllık geleneği yıkmak gibi bir düşünce mevcut değildi. Grup başkanlarından Rauf Paşa, "Ben ekmeğini yediğim padişah efendime ihanet etmem." diyordu. Onun temsil ettiği büyük bir vekil grubu tamamen meşruti bir monarşiden yanaydı? Başkumandan mecliste hiddet dolu bir ses tonuyla vekilleri âdeta tehdit etti: "Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından ilim icabıdır diye müzakere ile verilemez. Hâkimiyet ve saltanat kuvvetle, zorla alınır. Türk Milleti bu hâkimiyeti kendi eline almıştır. Şimdi bu millete, saltanatı bırakacak mısın, diye sorulmaz. Mesele emrivakidir ve behemehal olacaktır. Burada toplananlar, meclis ve herkes meseleyi böyle tabii görürse muvafık olur. Yoksa hakikat yine usulü dairesince ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir." Vekiller derhâl saltanatın kaldırılmasına hüküm verdiler.

Artık Türkiye için yepyeni bir devir başlıyordu. Harp sırasında düşmana karşı mecburi olarak sıklaştırılan saflar yavaş yavaş çözülüyor, iktidar hırsı bir şehvet gibi yüzünü gösteriyor, kapalı kapılar arkasında türlü hesaplaşmaların safhaları gözden geçiriliyordu. İlk adımı Gazi attı. Muhalefetin en güçlü isimlerinden Kazım Karabekir'e Müdafaa-i Millîye Vekâleti'ni teklif etti. Karabekir Erkân-ı Harbiye Umumi Reisliği'ni

talep etti. Hâlbuki Mustafa Kemal Paşa, bu vazife için ikinci adamlığından asla şüpheye düşmediği Müşir Fevzi Paşa'yı düşünmüştü. Bu sayede ordunun nabız atışlarını saniyesi saniyesine takip edebilecekti. Meclisten, kendilerine "İkinci Grup" adı verilen muhaliflerden bir kanat da Karabekir'i meclis ikinci reisi seçmeyi, bu sayede birinci reisi idare edebilecekleri teklifini götürdüler. Karabekir bu teklifi de reddetti. Hâdiselerin gidişatı heyecanlı bir piyes gibi sürüyor, her gün gazetelere düşen bir havadis akşama kadar dedikodu sebebi oluyor, siyasi hava neredeyse saat başı değişiyordu.

Gazeteler Lozan'da bir sulh konferansı tertip edildiğini, Türkiye'yi temsilen İsmet Paşa'nın vazifelendirildiğini yazdı. Dört gün sonra Yunan ordusu Edirne-Dedeağaç hattının batısına çekilerek bütün Trakya'yı terk etti. Gerçek bütün çıplaklığıyla ortada idi. Meclisin ileri gelenlerinin Osmanlıdan kendisine miras kalan Müslüman-gayrimüslim unsurlarla ilgili çok yeni düşünceleri vardı. Bunlardan biri Anadolu'daki Hıristiyanların Yunanistan'daki Müslüman ahali ile değiştirilmesi fikriydi. Aslında fikir Yunanistan'dan gelmişti. Yunan hükümeti Anadolu'dan göç eden yüz binlerce göçmene başlarını sokacak bir ev, karınlarını doyuracak bir tarla bulmak zorundaydı. Bu ise ancak karşılıklı mübadele ile mümkün görünüyordu. Türk tarafı da Anadolu'da oluşacak azınlıklardan arındırılmış yekpare bir millî devlet heyecanıyla hâdiseye yaklaşıyordu. Ordu daha fazla savaşamazdı. Son barut atılmıştı ve mübadele yoluyla Yunanistan'daki Müslüman Türk ahali kurtarılacaktı!

Bir yandan sulh görüşmeleri, öbür yandan Ankara'daki siyasi gelişmeler tam hızıyla sürüyor, sonunu heyecanla beklediğimiz pehlivan tefrikaları gibi bizi merakta bırakıyordu. Matbuat son dakika havadislerini yazmak için birbiriyle yarışıyordu. Gazi, yanına Karabekir Paşa'yı da alıp memleket seyahatine çıktı. Bu seyahatin sonunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri temel alınarak Halk Fırkası kuruldu ve reisliğine Gazi getirildi. O Ankara dışında iken muhaliflerin önde gelenlerinden Trabzon mebusu Ali Şükrü matbaa makinesi getirtmiş, Tan adında bir gazete çıkararak şiddetli tenkide başlamıştı.

Büyük taarruzdan sonraki dört ay içinde yaylı araba, kağnı, tren ya da gemilerle bir milyona yakın Rum, Türkiye'yi terk etti. Gittikleri yerlerde zorla yerli Müslüman ahalinin evlerine yerleştirildikleri, çıkan tartışmalarda Yunan jandarmalarının güç kullandığı, cinayetlerin ise örtbas edildiği haberleri gazetelerin ilk sayfalarındaki yerini hemen her gün alıyordu. Harp bittikten sonra tekrar normale dönen posta hizmeti sayesinde Demirhisar'dan ilk haberi alabilmiştim. Kısa fakat beni mutlu eden bu satırlarda, yeni gelen Rum göçmen tasallutundan ziyadesiyle muzdarip oldukları anlatılıyordu ama şükür hayattalardı, babamın ayakları tamamen iyileşmişti, dedemin zaman zaman dizlerinde ağrılar oluyordu ama bütün sıkıntıları kelebek kanadındaki toz kadar hafiflemişti. Değil mi ki Rum orduları tepelenmişti, değil mi ki bütün dünya gücümüzü görmüştü, ağrının, sızının, tasallutun ne ehemmiyeti vardı. Muzaffer ordumuz onları da bu esaretten inşallah kurtaracaktı.

Zor bir kıştı. Esaretteki akrabalarım için zordu, harbi kaybeden ve ata toprağımıza musallat olan Rumlar için daha da zordu. Mektuptan birkaç hafta sonra Vatan gazetesi karlı bir ocak günü imzalanan "Türk – Yunan Nüfus Mübadelesiyle Alakalı Akit"in tam metnini ilk sayfasından duyurdu. Haber, en az dışarıdaki hava kadar dondurucuydu. 1 Mayıs 1923'ten başlayarak Batı Trakya dışındaki Yunanistan topraklarında yerleşmiş Müslümanlar ile İstanbul dışında Türkiye'de yerleşmiş bulunan Ortodoks Hristiyanların mübadelesi yapılacaktı.

Artık her şey bitmişti.

Bir rüya bitmişti.

Hayal sükût etmişti.

Kocaman bir gözyaşı damlası mübadeleye ilişkin metnin üzerine düştü. Sonra bir tane daha, bir tane daha… Bakışlarım buğulandı, hıçkırıklarımı tutamadım. Dışarıda uçuşan buz parçacıklarına inat, korlaşmış taneler yüzümü yakarak süzülüyordu. Ağlayışımı duyan Müberra telaşla odaya girdi. Elimde yafta gibi duran gazetenin başlığına göz atmasıyla derdimi anladı. Bir annenin ateşler içindeki bebeğine sarılması gibi başımı göğsüne bastırdı. Şefkatinde bulduğum teselli ile kendime geldiğimde her şey gözüme dışarıdaki bulutlar kadar karanlık göründü.

Nisanın başında sulh görüşmelerinin inkıtaa uğradığı, İsmet Paşa'nın Ankara'ya döndüğü haberi geldi. Bozkırın ortasındaki kavga da her gün kızışıyordu. Muhaliflerden Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in Topal Osman Ağa tarafından boğularak öldürüldüğü

haberi ile şaşkınlığım son raddesine vardı. Mecliste tekrar bir infial uyanmıştı. Binlerce Karadeniz insanının hayatını borçlu olduğu, Rum çetelerin korkulu rüyası olmuş bu adamın cesedinin meclis bahçesinde darağacına çekilerek teşhir edilmesi, siyasete olan itimadımı bozarak beni haftalar boyu sürecek derin mütalaalara sevk edecekti.

Ben bu hâdiseden sonra hiçbir şeyin beni şaşırtamayacağına hükmettim. İktidarın yolu ihtiras, sabır, zekâ, zamanında hareket etme kabiliyeti ve talihten geçiyordu.

Ben istikbale ait şahsî hayatım adına mühim kararlar alırken temmuz sonunda Lozan'da sulh akdinin imzalandığı haberi geldi. Artık mübadele için geri dönüş söz konusu değildi.

Mübadele

Mübadele. Değiş tokuş... Kaçak Rumlara ev ve arazi tahsisi için Lozan'da bulunan çözüm... Acaba Ankara'da neler oluyordu. Her şeye yeni payitaht –artık taht da kalmadığından daha doğru bir ifade ile başşehir– adayı bu küçük Anadolu kasabasında karar veriliyordu. Olan biteni yakından izlemek için benim de orada olmam gerekiyordu. Konağı kâhyaya emanet edip kayınvalideyle vedalaştıktan sonra Müberra'yı da alarak Haydarpaşa'ya geçtim. Tren ertesi akşam beyaz bir örtü altında ebedi bir uykuya dalmış görünen "Ankara" yazılı istasyonda durduğunda şaşkınlığım daha da arttı. Ankara başşehir olmuştu ama Giresun'a giderken gördüğüm köy şimdi karlar altında daha da pejmürde ve zavallı görünüyordu. Hacıbayram'dan Samanpazarı'na çıkan yokuşta bir eve yerleştik.

Ertesi günü Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey'i makamında ziyaret ettim. Rumların terk ettiği taşınır ve taşınmaz bütün mallar kendisinin başında olduğu, Emval-i Metruke Komisyonu tarafından kayıt altına alınmıştı. Yine de hayıflanmadan edemiyordu.

"Azizim, insan denen mahlûk bir garip. Üç yıl esaret

yaşadıktan, ırz namus payimal olduktan sonra, bakıyorsun bir kısım ahlâksız fuzuli işgale yelteniyor. Rum'dan kalan ne varsa; ev, araba, kapı, masa, sandalye ganimet bellemiş, sahipleniyor. Ordunun hemen arkasından bizim de malları kayıt altına almak için bölgeye girmemiz gerekiyordu. İyi de bir gecede terk edilen binlerce demirbaşı ben nasıl kayıt altına alayım. On bin memurla bile altından kalkamam bu işin. Zaten insafsız gâvur götüremediği pek çok şeyi yaktı. Yanan köylerde kasabalarda bizim insanımızın memaliki de var. Şimdi bu harikzedeler var, yurtlarına dönen şark muhacirleri var, bir de Doğu Trakya'dan ve Yunanistan'ın diğer yerlerinden yarım milyon muhacir gelecek, kimi nereye yerleştireceğim, kime ne vereceğim bilmiyorum. Adama soruyorsun bu tarla kimin? Benim, diyor. Çıkar tapusunu diyorsun, tapu yok. Rum'dan icar almış. Rum kaçınca sahiplenmiş. Baktık olmuyor, sağlam kalmış taşınır malların kimini depolara kaldırdık, kimini toptan sattık. Tabi Sükna Kanunu gereği bir kısmını da subay ve memurlara kiraya verdik."

"Elinizde bütün malları muhafaza edecek depo var mı?"

"Emin olunuz, bunca malla başa çıkmaya gücümüz yetmiyor. Bari satıp hazineye devredelim düşüncesiyle müzayede açıyoruz. Zavallı Türk ahalide para ne gezer. Tasfiye Komisyonu gazeteye ilan veriyor. Bir iki Ermeni ya da Yahudi ya müracaat ediyor ya da etmiyor. Satılanlar da yok pahasına gidiyor."

"Satmayıp muhafaza etsek. Neticede bu mallar mübadele ile gelecek insanların hakkı değil mi?"

“Ah, azizim ne mümkün. Zaten bu iş bizim asli vazifemiz değil. Bu hengâmede üstümüze kaldı. Şimdi durumun ciddiyeti ve nezaketi anlaşıldı. En mühimi muhacirlerin başlarını sokacakları bir ev bulmak. Bu yüzden de vazife İmar ve İskân Vekâleti’ne havale edildi. Yarın Mübadele ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey hâdiseyi teferruatı ile azalara izah edecek. Senin de bulunmanı isterim.”

Vaziyet feci idi ama henüz durumun vahametini tam anlamamıştım. Ertesi gün meclis kürsüsüne gelip gözlüğünü kalın kemikli burnuna yerleştiren çiçeği burnunda Mübadele ve İskân Vekili Necati Bey konuşmasına başlamadan, yüzünün aldığı acıklı tavırdan, bir ölüm haberi vermek zorundaymış gibi sürekli boğazını temizlemesinden çok daha menfi şeyler dinleyeceğimi sezmiştim.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kıymetli azaları, müsaadenizle mübadele öncesi memleketimizdeki nihai vaziyeti arz etmek istiyorum. Harpten sonra bütün Anadolu’da Rumlardan terk edilmiş ev sayısı yüz binin üzerindedir. Maateessüf bunların sadece dörtte biri hükümetimizin elindedir. Kalanı işgal altındadır. Mahalli idareciler ve gazetelerin kendi yörelerinde terk edilmiş malların sayısının az olduğunu ifade eden yayınlar yaptıkları ve işgallere kısmen göz yumdukları anlaşılmaktadır. En çok terk, on bin iki yüz ev ile İzmir vilayetinde olmuştur. Bu evlerden dört bini büyük yangında evlerini kaybeden harikzedelere tahsis edilmiştir. Yine İzmir vilayetinde Rumlardan iki bin mağaza, seksen fabrika, bir hastane kaldığı tespit

edilmiştir. Ermeni ve Yahudilerden de iki bin sekiz yüz mağaza, doksan fabrika kalmıştır. Aydın vilayetinde Rumlardan kalan arazi miktarı yaklaşık iki buçuk milyon dönümdür. Maalesef bu arazilerin de bir kısmı fuzuli işgal altındadır. İşgalin izan ve insaftan yoksun bir surette tamamen kin duygusu ile yapıldığı anlaşılmıştır. Ömründe üzüm hasadı yapmamış bir kısım halkımız bağa yerleşmiştir, zeytini gördüğünde "Bu acı şey yenir mi?" diyen bazıları, "ağaçları keser, yulaf ekeriz" düşüncesiyle zeytinliğe yerleşmiştir ve hakeza. Rumların ekserisinin şehirlerde yaşayan zanaat sahibi sanatkâr veyahut tüccarlar olması hasebi ile terk ettikleri mühim miktarda araç gereç ve atölye de ehil olmayan kimselerin eline geçmiştir. Halkımız harp yıllarında kaybettiklerine mukabil Rumlardan kalan malları kendi hakları gibi görmektedir. Muhakkak ki kaybettikleri şeyler, hâlen elde ettiklerinin çok fevkindedir. Ancak yaklaşan mübadele meselesi ve muhacirleri iskân mecburiyeti, hükümetimizi acilen tedbir almaya mecbur bırakmaktadır. Bu minvalde işgallere katiyen izin verilmeyecek..."

Daha fazla dinleyemedim. Hâdise apaçık ortadaydı. İki milyon insan mecburen yer değiştirecekti. Bunlardan bir milyonu çoktan yer değiştirmişti bile ve onların mallarının çoğu haksız yere gasbedilmişti. Neredeyse bütün varlıklarını Yunanistan'da bırakarak Anadolu'ya geçecek olan muhacirleri nelerin beklediği meçhuldü. Dönüş yolunda neden daha evvel davranmayıp bu mühim işi kışa girmekte olduğumuz şu günlere bıraktığım hususunda kendimi suçlayıp durdum. Olan bitenden haberleri olmayan aileme

durumu haber vermek için kısa bir mektup yazdım. Yükte hafif pahada ağır her şeyi alıp gelmelerini söyledim. Tarlaları, eşyaları, evi, çiftliği derhâl satıp altın liraya çevirmeliydiler. Aksi hâlde burada bizi zor günler bekliyordu.

Cevap, şaşkınlığımı bir kat daha arttırdı. Kasabanın yarısına Rum mülteciler yerleştirilmişti ve artık hiçbir şey satmak mümkün değildi. Artık iyice yaşlanmış olan dedem bu yaşından sonra muhacirlik yaşamak istemiyordu. Bazı köylerde Rum mültecilerle Müslüman halk arasında çatışmalar çıktığını öğrenmişlerdi. Anadolu'da nereye yerleşecekler, ne yiyip ne içeceklerdi… Onları bu müşkül durumda bırakamazdım. Önce Paşa'ya babasından kalan evi ve araziyi görmek için Bursa'ya gittim. Bakımsızlıktan içine girilmeyecek hâlde olsa da toprağın bereketli ve verimli olduğu, ovanın görünüşünden belliydi. Artık yapacak tek iş kalmıştı, ilkbaharda ailemi sağ salim bu mübarek vatan toprağına getirebilmek.

Ailemin mübadele yolculuğuna refakat etmek üzere hazırlandığım sırada Gazi'nin beklenen, hücumu geldi. Muhaliflerin halifeyi paravan yapıp Halk Fırkasına ve icraatlarına saldırdığını görüyor, halifeyi açıktan sıkıştırıyordu. Abdülmecit Efendi'nin halife seçilmesinden sonra yapılan töreni kısa kestirmiş, gazetelere "Halifenin makam ve yetkisi yoktur, mevkiine sadece ismen sahiptir." şeklinde beyanatlar vermişti. Halkın onda dokuzunun olan bitenden haberi yoktu, olsa da halk karın doyurmak derdine düşmüştü. İktidar satrancı eski İttihadçılar ve nüfuzlu

paşalar arasında cereyan ediyordu. Muhaliflerin en önemli eksiği tek başlı olamamaları, kimi zaman Rauf Bey'in yanında yer almaları, kimi zaman Kazım Karabekir'den medet ummalarıydı. Gazi'nin aksine, neyin nasıl yapılacağı hususunda kafaları berrak değildi. Âdeta bir gayri memnunlar güruhu olarak bir araya geliyorlardı. Şikâyetin had safhaya çıktığı anları tespit eden Gazi, beklenmedik hamlelerle üst üste rakiplerini bozuyordu.

İngiliz himayesindeki Ağa Han, Hindistan Müslümanları adına halifenin haklarının gözetilmesini isteyen bir protesto mektubu yollamıştı. Bu, Gazi için bulunmaz fırsattı. Normal şartlarda, muhalif sayısını önemli ölçüde azalttığı ikinci meclisten bile vereceği teklifi geçirmesi zorken İngilizlerin halifenin yanında görünmesi; hilafeti, halifeyi ve elbette hilafet yanlılarını Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile dava edebilmesi demekti.

Soğuk bir mart sabahı, hilafet ve Şeriye Vekâleti ilga edildi. Osmanlı hanedanının Türkiye haricine sürülmesi ve tevhid-i tedrisat hakkında kanun kabul edildi. Türkiye, diğer Müslüman milletler üzerinde var olan hamilik unvanını reddettiği gibi muasır medeniyet yolunda en büyük mani olarak gördüğü geleneksel kurumlarla da hesaplaşmaya gidiyordu.

Hazırlıklar

Tan yeri ağarırken rıhtım yavaş yavaş hareketleniyor, uzaklardan dumanını savurarak gelen bir vapur limana yanaşmaya hazırlanıyordu. Gazetede Gazi'nin beyanatını okuyordum: "Eğer diğer Müslümanlar bize yardım ettiyse bunun sebebi hilafet makamına sahip olmamız değil güçlü olmamızdır." Gazi, harbiye yıllarından beri hayalini kurduğu Fransız tipi cumhuriyeti bütün kurumları ile kopya ederken rakiplerini bir kez daha yenilgiye uğratıyordu.

Liman, daha çok bir toplama kampını andırıyordu. Gidecek olanlar yüzlerce yıldır yaşadıkları topraklara veda ediyor olmanın hissiyatıyla nemli gözlerle son kez arkalarına bakıp hatıralarını gözlerinin önüne getiriyor, bir kısmı hıçkırıklarını tutamayıp ağlıyordu. Birazdan rıhtıma ayak basacak olanlar ise yanlarında getirdikleri birkaç parça eşya ile yeni yurtlarına merhaba diyeceklerdi. "Gülnihal" onları esaretten almış, hürriyete getirmişti. Limandakiler rıhtımda demirlemiş olan gemiye içleri burkularak bakıyor, kendileriyle aynı kaderi paylaşan bu insanlara merhamet etmekten kendilerini alamıyorlardı. Bakışlarda ise sanki hiç geçmeyecek bir derin sancının acı veren ızdırabı,

o yaman çelişkinin izleri saklıydı. Kıyısına yanaştıkları, toprağını öpüp kokladıkları bu yeni vatan sahiden sahil-i selamet miydi yoksa yeni ve değişik bir esarete mi atılmışlardı? Vatan neresiydi? Bugüne kadar "vatan" dedikleri topraklar ne olacaktı? Yıllardır küçülen imparatorluk ölmüştü ama doğumuna sebep olduğu genç devlet, "vatan" dedikleri toprakları reddetmişti. Ah ne olurdu orduları Anadolu'nun bağrında perişan edilen, son kalıntıları da İzmir'de denize dökülen Rumların üzerine biraz daha gidilse idi. Zafer kazanmış ve şimşek hızıyla iki günde İzmir'den Mudanya'ya intikal eden bu kahraman orduyu kim durdurabilirdi ki... Acaba bu da bir İngiliz oyunu muydu? Mudanya'da mütarekeye zorlanmak başka nasıl açıklanabilirdi ki... Neticesi merakla beklenen Lozan Anlaşması da umulduğu gibi çıkmamış, Trakya ve Makedonya bir yana, Misak-ı Millî sınırları içindeki Musul ve Kerkük'ün durumu bile sonraya bırakılmıştı. Masada kaybetmek zafiyetinden iki yüz yıldır kurtulamamıştık demek. Vatanlarının muhafazası bir yana, topraklarını ilelebet terk etmeleri emredilmişti. Ne büyük hüsran, ne derin keder.

Yükleriyle ağır ağır gemiden inen bu insanların bitkinliği her hâllerinden belliydi. Bebek ağlamalarının geldiği çadırların arasından geçerek güverteye doğru yürüdüm. Yaklaşınca iki tam teçhizatlı nöbetçi asker de bana doğru yürüdü. Kıdemli olan, sağ işaret parmağı boynuna astığı tüfeğin tetiğinde, sol elini havaya kaldırarak "dur" işareti yaptı. Cebimden millî evrakı çıkartarak; "Mehmet Cemil, kaptanla görüşmek istiyorum." diye mukabele ettim.

"Emredersiniz efendim." Göz ucuyla evrakı incelerken esas duruşa geçti. Arkadaşını bana refakatçi tayin etti. Kaptanın kamarasına çıktık. Kahvaltısını bitirmiş, kokusundan keyfiyetini belli eden kahvesini yudumluyordu.

Asker kendini arz edip benim adıma görüşme izni istedi. Belki yalnızlıktan bunalan kaptan, sabahın erken saatlerinde hasbihâl edebileceği bir muhatap bulduğundan olacak, tebessümle bir kahve de bana hazırlamalarını emretti. Bir dokun, bin ah işit deyişini doğrularcasına başladı dertlerini anlatmaya.

"Çok zorlanıyoruz. Sekiz aydır, on beş vapur Anadolu'ya insan taşıyoruz, daha yarısını bitiremedik. Limandaki arkadaşların tahminlerine göre daha bir sene sürecek. Her gün onlarca kafile geliyor, yüzlerce insan yığılıyor limana. Sevk amirlerinin sayısı kâfi değil. Gecelerini gündüzlerine katsalar da yetişemiyorlar. Hangi köyün ahalisinin nereye sevk edileceği, hangi vapura bindirileceğini tespit etmek bile günler alıyor. En çok mesaiyi çalan da aynı yere gitmek isteyen komşu köylüler ya da akrabalar."

"Rumlar mesele çıkarıyor mu?"

"Hayır hayır. Dumlupınar'da yedikleri tokat onlara hadlerini bildirmiş görünüyor. Kanaatimce içlerindeki Türkleri Anadolu'ya gönderdiklerine seviniyorlar bile ama Teselya'ya ve Makedonya'ya akın eden yüz binlerce Anadolu Rum'unu da unutmamak lazım. Bu, onlar için Megalo Idea'nın da sonu oldu. Artık Anadolu'da çok az Rum kalacak. Yani Anadolu'yu kaybettiler."

"Biz de Rumeli'yi kaybetmiş olmuyor muyuz?"

"Haklısın," dedi içini çekerek, "Bizim için Rumeli artık bir hatıra."

Sohbet bu kasvetli cümlelerle bıçak gibi kesildi. Havayı dağıtmak için kaptanın davetiyle köprü üstüne çıktık. Manzara buradan daha da korkunç görünüyordu. Yüzlerce çadır, binlerce insan, yanlarında getirdikleri derme çatma eşyaların oluşturduğu yığınlar, at- öküz arabaları.

Köprü üstünde duran aşağı yukarı iki yüz okkalık kaya parçaları dikkatimi çekti.

"Şu kenarda duran kayaları ne yapıyorsunuz?"

Kaptanın yüzüne acı bir tebessüm oturdu. "Denizin kendine ait kanunları vardır. Denizde ölen denize aittir. Tahmin edersiniz ki bu bazı talihsizler için çıktıkları son yolculuk olabiliyor. Hususen yaşlı hastalar takatlerinin son damlalarını tüketmiş hâlde sanki gemiye binince koyuveriyorlar kendilerini. Selanik limanından Adana neredeyse bir hafta, Girit üç gün sürüyor. Bu sıcakta ceset bir gün içinde kokmaya başlar. Hastalık kaynağı olması itibariyle de çok tehlikelidir. Bu yüzden en kısa zamanda merhumu kefenleyip, namazını kılıp kayalarla denize atıyoruz. O artık denize aittir ve bir şehittir." Boğazım düğümlendi, daha fazla konuşamadan kamarama çekildim.

Gülnihal, üç bin tonluk Seyr-i Sefain vapurlarından biriydi. Aslında ilk taşıma ihalesini İtalyan Tristino şirketi kazanmıştı. Ancak Türk Vapurcular Birliği Reisi Suudi Bey karara itiraz etmiş, ucuz olduğu bahanesiyle İtalyanlara verilen ihale neticesinde fakir

memleketimizin parasının ecnebilere gideceğini, bu durumun kabul edilemez olduğunu, izin verilmesi hâlinde Seyr-i Sefain vapurlarının en ucuz fiyatla taşımayı gerçekleştireceğini belirterek, İskân Vekâleti'ne yeni bir teklif vermişti. Teklifi hararetle destekleyen Vekil Mustafa Necati Bey mecliste yaptığı heyecanlı konuşma sayesinde teklifin kabulünü sağlamıştı. Ancak vapurların bu iş için uygun olduğuna dair İstanbul Sevkiyat Müdürlüğünden ehliyet alınacak, vapurlara kâfi miktarda tatlı su deposu konacak, hastalar, yaşlı ve çocuklar için ayrı kamaralar inşa edilecekti. Yine gidilecek istikamete göre muhacirlerden kişi başı ücret alınacak, belli sayıda koyun, keçi, sığır, dana ve öküz ücret mukabili taşınacaktı. Sekiz yaşından aşağı çocuklardan ücret talep edilmeyecekti. Seyr-i Sefain, hâsılatın beşte birini Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne vermeyi de kabul etmişti. Zavallı yüreği yaralı muhacirler, en azından ay yıldızlı bayrağımızın dalgalandığı vapurlarda, kendi dilini konuşan ve kendi dininden memurlarla muhatap olarak taşınacaklardı.

O gün okuduğum gazetede Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin efrad-ı milletin hamiyet ve fedakârlığına müracaat ettiği yazıyordu. Mübadele için bütün vatan sathında hummalı bir faaliyet başlamıştı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti bu nazik durumda üzerine düşeni yapmayı taahhüt ediyordu. Selanik başta olmak üzere büyük limanlara iaşe merkezleri kurulmuş ve buralarda muhacirlere bedava yemek temin edilmişti. Zorla yurtlarından atılan bu zavallı insanların en zengini bile bir gecede fakirleşmiş ve otuz kuruşluk iaşe yemeğine muhtaç hâle gelmişti.

Demirhisar'a vardığımda mekânı değil ama insanları çok değişmiş buldum. Bulgarların hepsi hürriyetini kazanan şimaldeki yeni devletlerine iltica etmişler, Bulgaristan Krallığı sınırlarında kalan kasabalarda yaşayan az sayıdaki Rum ise güneye inmişti. Müslüman Türk ahali ise on yıldır tabir yerindeyse parya hayatı yaşıyordu. Doğduğum topraklardan ayrıldığımda çocukluktan yeni çıkmış bir delikanlıydım. Doğumum bir harbin ortasında olmuş, çocukluğum harp hatıraları ile şekillenmiş, gençliğe bütün hayatımı etkileyecek bir harbin içinden geçerek girmiştim. Delikanlılık çağına bile gelmeden doğduğum topraklarda esareti yaşamış, yirmisine varmadan dünya harbini görmüştüm. Sonra memleketim için boğuşmuş, yaralanmıştım. Her şeyin bittiğini düşünürken yine bir harbin ortasında bulmuştum kendimi. Benim için hayatımın özeti, bir harpler tarihiydi sanki. Bu sürede esir durumuna düşmüş ailemin, akrabalarımın neler yaşadığını sadece sınırlı sayıdaki mektuptan öğrenebilmiştim. Hâlleri, hatırları, sıhhatleri… O kadar. Bunca yıl ne yiyip ne içmişler, kara kışta neler yapmışlar, gündelik hayatlarında nelerle karşılaşmışlardı? Elbette beni genç yaşta ihtiyarlatan seneler, onlar için de çetin geçmişti. En son ablamın düğününde –bu gizli törene de düğün denirse– bulunmuş ve içinde bulundukları ahvali yakından görmüştüm. Şimdi bütün bu dertlerin bitmesi için onları alıp sahil-i selamete çıkarma maksadıyla yanlarındaydım…

"Küçükken de zaman zaman böyle ufka dalardı bakışların. Bu pencereden ovayı, dağları, bulutları seyrederdin. Kışın lapa lapa yağan kar; baharda sicim

gibi gökten boşanan yağmur, camdan aşağı süzülen damlalar; sonbaharda rüzgârla salına salına toprağa karışan yapraklar oyuncağın olurdu âdeta. Hiç konuşmadan hayranlıkla seyrederdin manzarayı. Bazen arkadaşların oyun oynamaya çağırırlardı da duymazlıktan gelir, ısrar ederlerse reddederdin."

Babamın odaya gelişiyle sıyrıldım aklıma düşen derin düşüncelerden. O mesut çocukluk günlerimi hatırladım. Ömrümün Cennet'te gibi akıp giden o uzun senelerini... "Evet, hatırlıyorum. Şimdi daha iyi ayırt edebiliyorum. Babaannemin anlattığı masalların etkisiyle, olan biteni seyre dalardım. Dokurcun'un zirvesinde oynaşan bulutlar, ovada at arabalarına saman dolduranlar, rüzgârda eğilip kırılacakmış gibi sallanan kavaklar, bazen yağmurdan sonra çıkıveren gökkuşağı masallardan fırlamış kahramanlar gibi görünürdü bana. Hele gökkuşağı çıktığında içim içime sığmaz, çocuksu heyecanımla bu sihirli renkleri göstermek için ağabeyime koşardım. Rahmetli ağabeyim de işini gücünü bırakır, mutluluğuma ortak olurdu. Bir keresinde kâhyayla eşeğe elma yüklüyorlardı. Ben yine olan gücümle "gökkuşağı" diye bağırınca ağabeyimin dikkati dağılmış, tutması gereken yüklü tarafı bırakınca bütün elmalar yere dökülmüştü. Kâhya yükleme işini berbat eden ağabeyime çok kızmış ama yine de bir şey dememişti. Bizse katıla katıla gülmüştük elmaları yerden toplarken."

Hüzünle mutluluk arası karmakarışık duygular gelip toslamıştı yüreğime. Hatıralarımın kuytu köşesinden apansız geliveren o an ile gülümsüyor, artık hayatta

olmayan iki insanın hayaliyle de hüzne gark oluyordum. Göz pınarlarım dolarken babamın asılan yüzü gözlerimde bulanıklaştı.

"Hey gidi günler. Çok güzel günlerdi o günler" diye mırıldandı. "ama şimdi bizi bu topraklardan zorla söküp atmak istiyorlar. Hatıralarımızı, sevincimizi, hüznümüzü, kederimizi paylaştığımız bu mübarek yerden koparıyorlar. Bilmediğimiz, tanımadığımız, yabancısı olduğumuz bir meçhule sürüklüyorlar." Ses tonu gayri ihtiyari boğuklaştı, bir üst perdeden devam etmeye başlayınca annemle dedem telaşlanıp odaya koştular.

"Ne oldu, neden bağırıyorsun?" diye telaşla sordu annem. Yüzündeki ifade onu daha da korkutmuştu. Araya girme mecburiyetini hissettim "Mühim bir şey yok anne. Konuşuyorduk, birden eski hatıralar canlandı gözümüzde, babam da hissiyatına gem vuramadı o kadar."

"Ah oğul, bilmem mi?" diye sızlandı annem, "Ahir ömrümüzde bir de bu muhacirlik çıktı. Esir olmak ölümden beter ama bu muhacirlik de ölüme denk. Yaşamadık mı biz bunları 93 Harbi'nde, kolay mı muhacirlik. Aha işte Hacı Lütfü Efendi, alışamadı gitti adamcağız buraya 'Saraybosnam, Saraybosnam' diye diye gitti adamcağız, karısı da acısına dayanamadı, o da ölüverdi ardından. Artık geleni gideni, mezarına su dökeni de olmaz, başında Yasin okuyanı da... İki yıla kalmaz mezarı da unutulur. Ah ne büyük bahtiyarlıkmış meğer doğduğun yerde evlatlarının arasında ölmek."

“Rica ederim anne, kendinize böyle eziyet etmeyin. Anlayın. Bu toprakları artık kaybettik. Geri dönüş imkânı yok. Gelmezseniz Rum dipçiği altında ilelebet esir olarak yaşayacaksınız. Dilimiz, dinimiz, töremiz onlarınkinden farklı. Hep hakir görüleceksiniz, parya gibi yaşayacaksınız. Son on senede yaşadığınız hayat çok mu güzel, çok mu huzurlu. Hâlbuki öte yanda hür devletimiz kollarını açmış sizi bekliyor. Bu zor zamanda bütün imkânlarını sizin için seferber etmiş. Vapurlar kimsenin burnu bile kanamadan geçirecek bizi hür vatana. İstediğiniz kadar toprak, bağ bostan verecekler, buradakine mukabil başını sokacak bir eviniz olacak. Burası artık bizim için yurt değil ancak şanlı bir mazinin yazıldığı ve maalesef Osmanlı güneşinin gurub ettiği topraklar.”

Lafın burasında sesim titredi ama ailemi bu zorlu yolculuğa razı etme mecburiyeti tekrar toparlanmamı sağladı.

“Orada hür bir millet var, yedi düveli yenen, Türk’ün asla esir olmayacağını dünyaya gösteren şanlı bir millet. Bu insanlar sizi bekliyor bağırlarına basmak için. Korkmadan, sakınmadan sokağa çıkacaksınız, düğün dernek kuracaksınız, bayramda kucaklaşacaksınız. Müezzin sesini kısmayacak, bağıra bağıra var gücüyle okuyacak ezanı… Aç kalmayacaksınız, kimse mahsulünüzü gasbetmeyecek, tarlanıza el koymayacak. İnsan başka ne ister, bundan büyük saadet mi olur?”

Söylediklerime kendim de inanmaya başlamıştım. Bu sancılı yolculuk gözümde bir kır gezintisi hâlini almış, muhacirlik düşüncesi yeni bir atılım için

yapılacak bir tebdil-i mekân arzusu hâlini almıştı ama karışımda duran herkesin yüzü asık, gözleri boşluğa takılı vaziyetteydi.

Annem ağır ağır konuştu: "Evladım biz burada kalalım, Rum eşkıyasının tahakkümünde zir u zeber olalım demiyoruz. Her Allah'ın günü ırz, namus, can kaygısıyla yaşayalım da demiyoruz. Dediğimiz, bu muhacirlik imtihanına neden duçar olduğumuz. Bu imtihana nasıl tahammül edeceğimiz. Keşke buradan ayrılmaya mecbur bırakılmasaydık diyoruz. Hem mesele öyle senin bahsettiğin gibi kolaycıcık oluverecek bir şey değil. Sen çocuk yaşında koptun baba ocağından. Gurbetle, sılayla büyüdün, harp gördün ama benim diyeceğim muhacirlik zor şey. 'Allah düşmanıma yazmasın.' derdi rahmetli anam. Şimdi başımıza geldi. Kolay mı öyle yollara düşüp yeni yurt aramak, kolay mı yeniden havasını, suyunu seveceğin bir yer bulmak. Toprak, hayvan gibidir. Huyunu bileceksin, neyi sever neyi sevmez bileceksin, ona göre muamele edeceksin, yoksa ellerin böğründe kalır."

Dedem söze karıştı: "Bırakın yahu şimdi bunları. Ne keşkeden fayda var ne ağlayıp sızlamaktan. Benim her zaman şiarım şudur; kâfir çizmesi altında ovada yaşamaktansa, hür olarak dağda yaşamak yeğdir. Balkan Harbi'nden beri kâfir tasallutu altındayız. Şimdi bize bir fırsat verdi Allah. Bunu böyle bilmek lazım. Cemil haklı. Aydın'dan kaçan bir sürü gâvur komşumuz oldu. Bunlar bizi rahat koymazlar artık. Nasılsa iki devlet anlaşmış, Müslümanlar Türkiye'ye, Rumlar Yunan'a. Gayri yapılacak bir şey yok. Tez elden nemiz

var nemiz yok satalım. Bari varlıklarımızı hibe etmeyelim bunlara."

"İyi diyorsun da baba, kim alır bu saatten sonra elimizdekileri. Yok pahasına gider şimdi. Cemil'in mektubu geldiğinde yapsaydık olurdu da şimdi nasıl olsa bize kalacak buralar diye ağızlarının suyunu akıtanlar neden sarı liralarını versinler."

"Sarı liralarını verirler, çünkü ağızlarının suyunu akıttıkları yerler Anadolu'dan kaçanlar arasında pay edilecek. Hâlbuki ben onları eskiden de burada oturan komşulara biraz daha düşük fiyattan vereceğim. Nasıl olsa kendilerinin olmayacak. Bunu biliyorlar. Ben razı ederim onları."

Dedem doğru düşünüyordu. Buraların değerini en iyi eski komşularımız bilirdi, ümit ediyordum ki yeni komşularımıza bırakmamak için kesenin ağzını açacaklardı ama öyle olmadı. Dedemin birkaç gün boyunca eski komşularıyla yaptığı pazarlıklar netice vermedi. "Deyyuslar" diyordu dedem. "Küstahlar, verdiğim fiyatın yarısına razı edeceklermiş yeni gelenleri. Buna mecbur kalacaklarmış, yiyecek ekmek bulmak için arazilerini mecburen ellerinden çıkaracaklarmış. Bak şu deyyuslara, birbirlerine bile merhameti yok bunların! ..."

Dedem haklıydı, yeni gelen Rumlar ne bize ne eski komşularımıza yaranabiliyordu. Arazi dardı. Hükümet gerekirse Rumların da mallarına el koyabileceğini ilan etmişti. Harbi kaybeden Rumlar, suçu yeni gelen zavallılara atıyor, aynı dinden ve milletten olmalarına bakmadan çoğu kez onlara düşmanca davranıyordu.

"Üzülme, dede" dedim, "tapuları nasıl olsa Millî Emlak'a arz edeceğiz. Vereceğimiz tapuların karşılığında aynı evsafta ve ebatta toprak tahsis edilecek. Burada yüz dönüm tarlası olanın orada da en az yüz dönüm arazisi olacak. Bağı olana bağ verilecek, konağı olana konak tahsis edilecek. Satamadım diye üzülme." Dedem içini çekerek mukabele etti: "Sen haklıydın, zor zamanda mangırdan iyisi olmaz, gider beğendiğin yeri istediğin fiyattan alırsın, şimdi karnımızı doyuracak para bile bulacağımız meçhul. Ya aynı şey Anadolu'da bizim başımıza gelirse diye düşünmeden edemiyorum ama Müslüman Müslüman'a bunu yapmaz diye avunuyorum."

"Müslüman'ı bırak, insan insana bunu yapmaz dede. Biz vaktinde Boşnakları bağrımıza basmadık mı, Pomaklara kol kanat germedik mi? "

"Benim insanî bir muamele göreceğimizden yana bir şüphem yok." diye söze karıştı babam; "Benim endişem yeni yerleşeceğimiz yere alışıp alışamayacağımız. İklimini, havasını, suyunu sevip sevemeyeceğimiz. Burası gibi güzel bir yer zor bulunur dünyada!"

"Bir de komşularımız var." dedi annem, "Atalarımız ev alma komşu al demişler. Acaba bütün komşularımızla aynı yere yerleşmemize izin verirler mi? Bir de kızım var. Şimdi iyi kötü senede iki üç kere görüşebiliyoruz ama bakalım onları nereye yerleştirecekler. Halam, teyzem, yeğenlerim, eltilerim..."

Bu, mühim bir meseleydi. Günlerdir kafamı kurcalıyordu ama bir cevap bulamamanın ezikliği ile bu bahis hakkında konuşmaktan korkuyordum âdeta.

Sessizliği iki el silah sesi bozdu. Bir alt sokaktan gelmişti. Hava kararmıştı, ne olduğunu merak etsek de dışarı çıkmayı göze alamadık. Pencereyi açtığımda bir kadın haykırışı duydum. Yürek paralayan sesiyle "Babam, babacığım" diye ağlıyordu. Biraz sonra ağlamalara Rumca emirler ve küfürler eklendi. Kapılar sertçe kapandı ve sokak derin bir sessizliğe gömüldü.

Sabah şafak söktüğünde vukuat, kulaktan kulağa yayılmaya başladı. İki katlı evinin alt katı Yunan jandarması tarafından zorla Anadolu'dan kaçan bir Rum aileye verilen Arif Efendi, davetsiz komşusu tarafından katledilmişti. Jandarma, olaya el koymuş ancak Yorgi, Arif Efendi'nin kendisine hakaret ettiğini söyleyip çıkan arbedede onu yanlışlıkla vurduğunu ifade edince serbest bırakılmıştı. Hâlbuki işin aslı böyle değildi. Yorgi o gece fena hâlde içip sarhoş bir şekilde eve gelmiş, Arif Efendi'yi evinden kovmaya kalkmış, yetmezmiş gibi kızını taciz etmiş, direnen zavallı adamı çoluk çocuğunun gözü önünde öldürmüştü.

Ateş her yana sıçramıştı. Esarete, cinayete maruz kalma ihtimali eklenmişti. Jandarma, polis ve adlî makamlar açıkça taraf tutuyordu. Adaletin kalmadığı yerde kan ve gözyaşının sel olup akması kaçınılmazdı. Cenaze, acılı ailenin evinden alınırken Demirhisar'ın bütün ahalisi oradaydı. Artık başları eğik yürümek mecburiyetinde hissetmiyordu kimse kendini. Tâbi oldukları millet bir sene önce en güzel cevabı vermişti Yunan'a. Yine de yüzler asıktı, endişe kesif bir sis gibi çökmüştü içlerine. Ezanlar, tekbirler gürül gürül seslendirilemiyordu, haklar helal

edilirken yer zangırdamıyordu. Başlar dik, gözler kısık ama ağızlar suskundu. Sessiz bir çığlıktı mezarlığa doğru akıp giden.

Arif Efendi, bir milletin topyekûn ölen ümitlerini temsil edercesine toprağa verildi. Dönüş yolunda "Artık buralarda durulmaz." lafları, "Bir an önce gitsek hayırlısıyla Türkiye'ye." temennileri, "Göçtü gitti koca Devlet-i Âliye." serzenişleri işitiliyordu. Bugüne kadar dillendirilmeyen ayrılık mecburiyetinin öfkesi deşilmiş bir çıbanın irini gibiydi.

Ahalinin öfkesi üst makamlara iletilmiş olacaktı ki ertesi gün jandarma tarafından bir hafta içinde nakil işlemlerinin yapılması gerektiği halka tebliğ edildi. Her Müslüman aile bir çift öküzün çektiği kağnı ya da bir çift atın çektiği yaylı araba ile yola çıkacaktı. Kişi başına yüz okkadan fazlası iki kat paraya taşınacaktı. Bu yüzden yükte hafif, pahada ağır malların taşınmasının önemli olduğu belirtiliyor, aksi hâlde muhacirlerin mağdur olacağı vurgulanıyordu. Bunun dışında kalan her türlü taşınır ya da taşınmaz eşya, hayvan, tarla, ev komisyona bildirilerek tescil edilecekti. Hiç duymak istemediğim bu bildiri aslında beklediğim bir haberdi. Müberra'yı çok özlemiştim. Hasretimi ifade eden kısa bir mektupla en geç bir ay içinde kavuşacağımız müjdesini kendisine bildirdim.

Temmuzun en sıcak günleriydi. Yolculuk muhakkak ki çocuk ve yaşlılar için çok çetrefilli geçecekti. Sıhhatli görünüyordu ama dedemin bu meşakkate nasıl dayanacağını merak ediyordum. Öte yandan verilen bu ani kararla ablama ve akrabalarına ulaşma imkânı

da kalmamıştı. Ailemi bu kısacık hazırlanma diliminde yalnız bırakmam mümkün değildi. Serez'e gidip gelmek ise en az üç günümü alacaktı. Ümidimi koruyarak durumu bir mektupla bildirdim. Serez daha doğuda olduğundan tehcirin daha geç yapılacağını tahmin ediyordum. Eniştem iki ay önce babamı ve annemi ziyarete gelmişti. Bu civardan gelen herhangi bir boşaltma haberine şahit olmamıştık. Öyleyse mektup onlara ulaştığında çok büyük bir ihtimalle henüz evlerinde olacaklar ve bu ani gelişmeden haberleri olacaktı. Türkiye'de nereye yerleşeceğimiz belli değildi ama Bursa ve çevresinde bir yer olması için elimden geleni yapacaktım. Ablamların da aynı şekilde hareket etmesini telkin ettikten sonra gelişmeleri bildirmesi için Bursa'daki konağın adresini verdim.

"Bari bir koyun kesip etini kavuralım, yollarda ne yer ne içeriz?"

Annem endişesinde haklıydı. Bu sıcakta, taze eti ne bulmak ne de muhafaza etmek mümkündü. Et bir yana sebze bile bulmak zor olacaktı. Yol azığı olarak ayırdığımız koçtan sonra kalan hayvanları saydık. Tam yüz elli dokuz küçükbaş ve otuz büyükbaş hayvan mevcuttu. İki yüz dönüm tarla tapusu ve iki katlı bir ev... Babam iki besili atın çekeceği yaylıya son bir bakım yaptırmayı ihmal etmemişti. Tekerleklerin eskiyen çelik kuşakları değiştirildi, dingiller iyice yağlandı. Ayrıca böyle bir işte hiç kullanılmadığı için güneşliği olmayan arabaya, aba kumaşından sağlam bir örtü ve bunların asılacağı kirişler de hazırlattı.

"Hadi bizim hâli vaktimiz yerinde. Ya fakirler,

düşkünler ne yapacak, hiç aklım kesmiyor. Allah cümlemizin yardımcısı olsun."

Babam haklıydı. Herkesin bu buhranlı dönemi fırsat bilen Usta Yanni'ye ödeyecek parası yoktu. Aslında yaylı sahibi olanlar parmakla gösterilecek kadar azdı. Ekseriyet bu çileli yolculuğa kağnılarla çıkacaktı. Taşıtı olmayanlar trenle gidecek, eşyalarını da akrabalarının kağnılarına yükleyeceklerdi.

"Şunların yaptığına bak." dedi dedem bir akşam serzenişle; "Karar değişmiş, tapuları almadılar, sadece hayvanların sayısını tespit ettikleri bir tutanağı verdiler. Gitti Sarıkız, gitti ahu gözlüm." Sarıkız, sürünün en büyük, en yaşlı ineğiydi. Kim bilir kaç yıldır ailemize hizmet ediyordu. Büyükbaş olsun küçükbaş olsun hayvancılık buradaki Müslüman halk için geçimin belkemiğiydi. Tarım, hayvancılıktan bağımsız düşünülemezdi. Toprak insanıydı bu kişiler. İçlerinde ticaretle uğraşanı pek azdı. Bu yüzden de sadece Sarıkız'dan değil, bütün sürüden ayrılmak zor geliyordu dedeme. "Üzülme," dedim, "Gittiğimiz yerde ne Sarıkızlar bekliyor bizi."

"Haklısın," dedi, içini çekip, "Yerine koyabileceklerimize üzülüyoruz, bir de yerine koyamayacaklarımıza ne demeli. Koyunlara, danalara üzülüyoruz. Ya evimize, ocağımıza, toprağımıza ne demeli. Diyeceksin ki buradakine mukabil toprak orada da verilecek ama aynı olacak mı? Senelerdir sürüp giden bir harbin ortasında kalmış toprak ne kadar verimli olabilir? Her sene sürülen, bakımı yapılan bahçeyle, yıllardır yüzüne bakılamamış arazi hiç bir olur mu? Dönüm

hesabına istedikleri kadar dikkat etsinler, aynı olmaz, olmayacak, ev de aynı olmayacak, tarla da. Bağ bırakıp, dağ alacağız. Konak terk edip harabeye razı olacağız. Lakin ne yaparsın, muhacirlik!" Tek kelime ile feraset sahibi bir bilge yaşlının bu sözlerine verecek hiçbir cevap bulamadım. O da zaten cevap beklemiyor, sanki bizi bekleyen o çetin günleri tasvir ediyordu. "Biz" dedi, "kaybettik. İşin hülasası budur. Yoksa bu öyle basit bir değiş tokuş değil. Yeni bir dünya kuruluyor. Yeni bir çağ açılıyor. Osmanlı bitti. Artık bu gerçeği kabul etmekten başka çare yok. Burada ne bırakırsam orada onu vereceklermiş, kaybettiğim huzurun karşılığını neyle ölçecekler, kaybettiğim şerefi kim geri verecek? Nereye gidersem gideyim adım "macır" olacak. Yenilip kaybeden insanlar gibi sığınacağız Anadolu'ya, bir garez görmeyeceğiz belki ama şeref misafiri de sayılmayacağız. Keşke seni dinleyip satsaydık elimizdeki her şeyi ama bilemedik işte. Kabul etmek istemediğimiz bu gerçeği yok saydık. O da bizi böyle ansızın yakalayıverdi." Boğazı düğümlendi; "Kırkıncı kuşaktan evlad-ı fatihan olan benim ne işim var suyun öte yakasında. Bizim vatanımız Rumeli. Ben buraya aidim. Bütün hatıralarım, bütün hafızam buraya ait. Ölüm istenmez ama bazen keşke göçüp gitsem de şu zilleti yaşamasam diyorum." Göz pınarları dolmuştu. Boynuna sarıldım. Bu durumdaki bir insana ne söylenebilirdi ki. Teselli imkânsızdı. Üzüntüsünü paylaşıyor olmam belki bir nebze yaşadığı acıyı azaltabilirdi.

"Ne oluyor yahu?"

Annem elinde kuskus torbasıyla odaya girmiş ve bizi dedemle sarmaş dolaş bulunca şaşırmıştı. "Konuşuyorduk anne." dedim, "Biraz hüzünlendik işte."

"Canım bırakın şimdi, hüznü müznü. Ben de üzülüyorum, canım çıkacak gibi oluyor ama hazırlığımızı bir an önce tamamlamazsak aç kalacağız yollarda." Elindeki torbayı yol azığı için ayırdığı malzemelerin olduğu köşeye koydu.

"Mevsim de tam zamanıydı. Birkaç hafta daha müsaade etseler taze yufka kesip kuskus kurutacaktım. Neyse artık, geçen seneden kalanla idare edeceğiz. Sen de git babana yardım et, atların yemlerini torbalara dolduruyor. Baba sen de benimle gel ocakta bir acı kahve yapayım."

Annem böyleydi işte, karar verene kadar ağlar, sızlar, ama sonra harp meydanındaki bir kumandan gibi yorulmak bilmeden her işi çekip çevirirdi. O gün için planladığı işler bitmeden de gözüne uyku girmezdi. Dedem işaret parmağıyla göz pınarlarını kurularken ben de ambarın yolunu tuttum. Babam atlar için torbalara arpa dolduruyordu. Selam verip daha rahat doldurması için torbayı iki ağzından tutup genişlettim. Terden sırılsıklam olmuş alnını silerken, "İki at günde ikişer okka arpa yese bir ayda yüz yirmi okka yapar. Demek ki on iki torba hazırlamamız gerek, bu daha dördüncü."

"Bu kadar yükü atlarımız çekebilecek mi, baba?"

"At başına en fazla üç yüz okka hesap ediyorum. Fazlası tehlikeli olur. Bunun yokuşu var, bayırı var. Kendi ağırlıklarımızı ve arpayı çıkarsak üç yüz yirmi

okka eder. Yüz okka yiyecek alsak kalan eşya için iki yüz okka kalır. Bu da bize yeter. Yeter ki yolda temiz su bulalım."

Babamın hesabı aklıma yatmıştı ama iki yüz okkalık eşya ne demekti. Sadece annemin sandığı elli okka gelirdi. Yorganı, döşeği, kap kacağı hesap etsek başka hiçbir şey götürmememiz gerekiyordu. Ata yadigârı kasabanın en güzel konağını boşalttığımız yetmezmiş gibi, bir de içini dayalı döşeli bırakacaktık. Babam sanki aklımdan geçenleri okumuştu; "Bu ev artık bizim değil." dedi, "Biz burada misafiriz ve misafir gibi ayrılacağız. Aksine hareket etmemiz zaten mümkün değil. Yarın götüreceklerimizi iyice tasnif edelim de arabaya yükleyelim, öbür gün yolculuk var!"

Kopuş

Artık her şey hazırdı. Bir hafta süren hummalı hazırlık tamamlanmış, bütün kasaba halkı Rumeli'de yapacakları son yolculuğa çıkmak üzereydi. Kapı çalındı. Babamın kapıyı açmaya giderken yüzüne yerleşen endişe, döndüğünde yerini hüzne bırakmıştı.

"Muharrem, annesini götürüp götüremeyeceğimi sordu. Kabul ettim."

Muharrem amca kasabanın en fakirlerinden biriydi. Annesi Şerife Hanım geçen yıl yatalak kalmıştı. Kendisi iki oğluyla birlikte yolculuğu yaya olarak yapacaktı, hanımını ve birkaç giyecek eşyayı komşusunun kağnısıyla taşıyacaklardı ama annesi için taşıt bulamamıştı. Bu sebeple hâli vakti yerinde olan babamdan ricaya gelmişti. Babam bakışlarını, minnet ifade edercesine yumuşatıp anneme döndü: "Hanım senin sandığı alamayacağız!"

Annem bu son dakika gelişmesiyle şaşkın vaziyette; "Onlar benim çeyizim, gömleklerim, geceliklerim, işlemelerim, namusum... Annemin, ninemin bile göz nuru olan dokumalar var orada." diye kekeledi. Vaziyetin nezaketini anlayıp hemen atıldım: "Baba ben yayan giderim. Sandık kalsın!"

Babamın yüzüne gayri ihtiyari bir tebessüm yayıldı: "Durun yahu, sandık dediysem, sandığın kendisini kastettim, içindekileri değil." Anneme dönerek devam etti: "Hanım, çeyizinin namusun olduğunu biliyorum. O hazineyi yaban ellere bırakır mıyım sanıyorsun. Bir çarşafa neyin var neyin yok istif edelim, sağlam bir bohça yapalım. Sanduka en kaliteli ceviz ağacından imal edilmiş, en az otuz okka çeker. Eh, Muharrem'in anası da en fazla otuz okka gelir zaten."

Mesele hallolmuştu. Naftalin kokulu gecelikler, el işlemeli yazmalar, kırlentler, oyalı elbezleri masif cevizden sandukadan çıkartılıp bohça yapıldı. Boş sandık her zamanki yerine, yatak odasının en mahrem köşesine bir ölüyü mezara yerleştirir gibi özenle yerleştirildi. Perdeler sıkı sıkı kapandı. Yatağın örtüsü üzerinde kırışık kalmamacasına düzeltildi. Her odadaki eşya yerli yerine bırakıldı. Sedef kakmalı sehpalar, sedirin başköşesine birazdan bir misafir gelecekmiş de izzet ikram başlayacakmışçasına ihtimamla dizildi. Leğenler, güğümler, tencereler ve toprak kaplar dolaplara kaldırıldı. Gözler nemli idi, her odanın kokusu ciğerlere son kez çekilip kapılar kapatıldı. Dış kapı o bildik gürültüsüyle son kez kapandı. Anahtar kilit yuvasında iki kez döndü ve selamlık penceresinin pervazına bırakıldı. Araba bahçede bekliyordu. Arpa dolu on iki torba bir yana sıra sıra dizilmişti. Bunların üzerine uzatılan kalas oturak görevi görecekti. Öbür tarafa yorganlar, battaniyeler, giysi dolu çuvallar, sınırlı sayıda kap kacak, kavurma dolu iki küp, erişte, kuskus torbaları, su dolu güğümler istif edilmişti. Atlar da koşulmuştu. Vaziyeti anlamış gibi

huysuzlanıyorlar, güneşin altında parlayan sağrılarına her sinek konuşunda kuyruklarını bir o yana bir bu yana sallıyorlar, ön ayaklarını öfkelendiklerinde yaptıkları gibi toprağa sertçe vuruyorlar, ince ince kişniyorlardı. Önce dedem bindi arabaya. Mushaf-ı Şerif'i mavzer fişekliği gibi boynuna çapraz asmış, dudakları duada gözleri yarı kapalı en öne yerleşti. Bir deri bir kemik kalmış Şerife teyzeyi rahat bir bohçanın üzerine yatırdık. Babam hareket etmeden önce çifteyi nereye sakladığını gösterdi. Silah taşımak yasaktı ama herkes yükte hafif pahada ağır nesi var nesi yoksa almıştı ve elbette sahip olduğu altın ya da gümüş bütün paraları ve değerli takıları da beraberinde götürüyordu. Bu durum ruhları gayz ve kinle bilenmiş Rumlar tarafından da biliniyordu. Hiç şüphesiz bu yolculukta her türlü saldırıya maruz kalabilirdik. Lozan Anlaşması gereği muhacirlerin can ve mal güvenliğinden Yunan jandarması sorumluydu ama bu vazifenin nasıl yerine getirileceği meçhuldü. Aslında Müslümanların ekserisi silahsızdı. Balkan Savaşı'ndan sonra neredeyse ateşli silahların tamamına el konmuştu. Geçen zaman zarfında da değişen bir şey olmamıştı. Ben her ihtimale karşı balta, tırpan ve orağı da almıştım. Sorulacak olursa balta, yakacak odun kesmek, tırpan ve orak ise arabaları çeken hayvanlara ot biçmek içindi ama aslında bunlar aynı zamanda kendimizi müdafaa etmek için en münasip yere yerleştirdiğimiz, hatta biraz da tehdit unsuru olsun diye görünür yerlere astığımız silahlarımızdı.

Babamın dehlemesiyle araba sarsıldı. Araba tamamen dolu görünmesine rağmen, atlar hiçbir zorlanma

emaresi göstermeden arabayı kolayca çekiyorlardı. Yeni yağlanmış tekerleklerden hiçbir ses çıkmıyordu, çukurlara girdiğimizde de çelik makasların ve yayların emmesi ile sarsıntıyı çok az hissediyorduk.

Kasaba meydanı kalabalıktı. Müslüman ahalinin ekserisi kağnılarla, kimi yaya olarak pek azı da yaylılarla yolculuğa hazır bekliyordu. İki adet jandarma süvarisinin bir sonraki konağa kadar kervana nezaret etmesine karar verilmişti. Muharrem amca bizi görünce koşarak gelip tekrar teşekkürlerini ve minnetini dile getirdi.

Sonunda yaşlısı genciyle, kağnısı yaylısıyla yürüyüş başladı. Rum misafirlerimiz de bizleri uğurlamaya gelmişti. Geçtiğimiz yolun iki yanına dizilmişler, Yunan jandarmasının gayretine rağmen son tacizlerine devam ediyorlardı. Yuhlamalar, küfürler arasında ağır ağır ilerleyen kervanın kimi üyelerine nereden geldiği belli olmayan çürük meyveler, bayat yumurtalar isabet ediyordu. Gençler, yaşlı ve çocukları bu çirkin tecavüzden korumak için vücutlarını siper ediyorlar ama dört yönden gelen saldırılar karşısında nadiren muvaffak olabiliyorlardı. Nümayişçilerin ekserisi mecburi muhacir Anadolu kaçkını Rumlar olsa da asırlardır komşularımız olan bir kısım çorbacının da aralarında olması bizi hiç şaşırtmadı ama yüreğimize çöreklenen hüznü katmerleştirdi. Niçindi? Bu nefreti kusmaları için ne yapmıştık onlara? Hâl hatır sormuş, dar zamanlarında yardım etmiş, müşkül durumda imdatlarına yetişmiş, varsa meselelerini çözmek için teşebbüste bulunmuştuk. En geniş manasıyla insanca

davranmıştık ama işte şimdi bu eski komşuların insanlığı sukut etmiş olmalıydı ki, hâdiselere mani olmaya çalışacakları yerde, yaşanan ahlâksız tacizde en önde koşuyorlardı. "Yuh Kemal Pasa, zito Venizelos" sesleri meydanı inletiyordu. Kemal Paşa onların gözünde "Büyük Yunanistan" hayalini söndüren nefret sembolü başdüşmandı. Yaşanan son olaylardan sonra Türk tarafı Yunan makamlarına, "tek Müslüman'ın burnu kanamadan mübadelenin bitirilmesi gerektiği, aksi hâlde Anadolu'da ve İstanbul'da uyanacak bir infialin önünün alınamayacağı" ültimatomunu vermişti. Yenik Yunan ordusuna tokat gibi inen bu tehditten sonra jandarmanın işi sıkı tuttuğu her hâllerinden belliydi. Yumurta, domates, çürük elma sağanağını engelleyemeseler de hâdiselerin büyümemesi için eller tetikte bekliyorlardı.

Korktuğum olmadı. Rum tarafından patlayacak bir silah çok cüz'î bir mukavemete sahip olan Müslümanların sonu demekti. Katliama değil bu jandarma, iki süvari taburu bile mani olamazdı. Müslümanlar da yapılan her harekete tahammül göstermiş, Rumların bu son tahriklerine kapılmamış ve feraseti elden bırakmamışlardı. Ancak yolun başında yaşanan bu hâdiseler vaziyetin nezaketini tam manası ile göstermiş ve bundan sonra olabilecekler hakkında endişeleri kat kat artırmıştı.

Demirhisar terk edilen bir sevgili silüeti gibi yavaş yavaş gerilerde kalırken, hava kararmaya yüz tutmuştu. Kervan, güneşin kızıl bir top olup dalga dalga tepelerin ardından batmaya hazırlandığı güzel bir yaz

akşamında sulak bir arazide mola verdi. Aslında en az iki saat daha yolculuk yapılabilecek kadar ışık olacaktı ama yaya gidenler hesap edildiğinde bu mesafe ilk gün için çok zorlayıcı olurdu. Babamın, namaz sonrası ellerini göğe kaldırmış, bu yolculuğun ailemiz için emniyetli geçmesi için ihlas ve samimiyetle yalvardığını gördüm. Dedem zaten boynuna astığı Kur'ân'ı okumayı yolculuk esnasında bile terk etmemişti. Gerçekten de bu göç yolunda en çok ihtiyacımız olan şey emniyetti ve mü'minin en güçlü silahı olan duaya sarılmaktan başka elimizden hiçbir şey gelmiyordu. Akşam namazını erkekler cemaatle eda etti. Aramızda kervanı koruyacak güçlü kuvvetli olanlar onarlı gruplar hâlinde dönüşümlü olarak kervanı koruyacaktı. İlk gece babamla ben nöbete kaldık. İki komşumuz daha çiftesini saklamayı başarmıştı. Bine yakın insanı üç av tüfeğiyle koruyacaktık! Elbette balta, tırpan gibi kesici aletleri saymazsak... Nöbette en büyük yardımcımız, gündüz en büyük meşakkati çeken fedakâr atlarımız olacaktı. Bir at kulaklarını havaya dikmiş, ön ayağını yere vuruyor ve huzursuzca kişniyorsa davetsiz misafirlerimiz çevrede kolaçan ediyor demekti. Hem dinlenmeleri, hem de muhtemel saldırı noktalarına hızlı intikal için koşumlarını çözdüğümüz atlarımızın sakin bir gece geçirmesi için dua edip yalvardım. Kervandakiler gurubdan sonra gökyüzünün aldığı soğuk mavi ışık altında karınlarını doyurdular.

"Tahmin ettiğimden daha çok su tüketiyoruz." diye serzenişte bulundu babam: "Keşke büyük bakır güğümleri bırakmasaydık."

"Alsaydık da kullanamazdık onları, kalaylanması lazımdı. Apar topar hazırlanırken de kalaycıyı nereden bulacaktık."

"İçme ve yemek suyu haricinde kullanabilirdik. Asıl bu işler için çok fazla su tüketiyoruz." Babam haklıydı ama beni asıl sıkıntıya sokan şey taharet meselesiydi.

"Su dökmek için de dört tane sırık kesmeli. Gündüz konu komşuya dört yandan çarşaf tutturarak idare ettik, ama en azından konakladığımız yerlerde sırıkları ve çarşafları kullanarak geçici helâlar kazmalıyız."

Babam teklifimi beğendi. "Yarın ağaçlıktan dört sırık keserim."

"Allah'tan yaz mevsimine geldi mübadele, ya karda kışta zorlasalardı ne yapardık?"

"Kışın bu yolculuğu yapacaklar da olacak biliyor musun baba?"

"Biliyorum. Düşünsene aylardan ocak olduğunu. Dize kadar kar yapar buralar. Hele gece ayaz olursa ne eder çoluk çocuk? Şimdi dedeni battaniye ile arabaya yatırdık, mışıl mışıl uyuyor. Kış olsa, iki yün yorgan atsan fayda etmezdi."

"Korkarım ki çok telefat olacak. Belki o zamana kadar muvakkat hanlar yaparlar diyeceğim ama o insaf nerede bu gâvurda? Türkiye'ye vardığımızda derhâl rapor etmeliyim durumu."

"Tanıdıkların var mı?"

"Mübadele ve İskân Vekili'yle tanıştık. Herhalde birinci ağızdan yapılacak uyarıya kayıtsız kalmaz."

Uzun bir sessizlik oldu. Babam derin bir nefes aldı:

"Allah cümle muhacirinin yardımcısı olsun. Kazasız belasız kurtarsın hepimizi bu mezelletten." Bakışları gecenin zifiri karanlığında asılı kaldı, yutkundu: "İnşallah ablanlar da kışa kalmadan çıkarlar yola."

"İnşallah"larımız gecenin karanlığında göklere yükseldi. Hayalen o soğuk günlere gittim. Gökten dökülen beyaz tanelerin altında bata çıka ilerlemeye çalışan insanlar, kara saplanan kağnılar, güçlerinin son kırıntılarını tükettiklerini acı acı inleyerek ilan eden aç ve cılız hayvanlar, soğuktan morarmakta olan bebeklerini ısıtmaya çalışan çaresiz ve gözü yaşlı analar, ellerinden hiçbir şey gelmeyen âciz babalar... İçim ürperdi. Demek insanın aleyhine ne çok düşman ittifak edebiliyordu. Açlık, soğuk, hastalık, yorgunluk, ırz düşmanı çeteler ve daha neler neler... Demek muhacirlik buydu, mübadele böyle bir şeydi. Harpte ölmediysen, sulhta memleket değiştirmek mecburiyetinde kalmanın bedeli de buydu.

Gün ışımadan tekrar yollara düştü kervan. Uzak köylerden köpek havlamalarının sesleri işitiliyordu. Sabah serininde ne kadar yol gidilebilirse o kadar iyi idi. Sıcak bastırdıktan sonra yolculuk hem yaşlı insanlar ve çocuklar için hem de hayvanlar için zorlaşıyordu. Sıcak ekmeğin içine gömülmüş tereyağı ile yaptığımız nefis kahvaltıları sadece hayal ederek, kurumaya başlamış ekmeklerle henüz ekşimemiş lor peynirini katık ederek, lokmalarımızı birer yudum suyla yumuşatıp doyurduk karınlarımızı. Balkan Savaşı sırasında açlık sebebiyle kimi yerlerde kavak ağaçlarının kabuğunu yemek zorunda kalan bir halk

için bu lüks bile sayılırdı ama işte her mecburiyet gibi bu da batıyordu insana.

Kervan her yaştan, yüzlerce insandan müteşekkil olduğundan ve ayrıca binek olarak kullanılan hayvanların aralarında herhangi bir uyum olmadığından arada kopmalar olabiliyordu. Elbette en arkada yaya yürümek zorunda kalan nispeten yaşlılarla, bebeklerini sırtlarında taşımak zorunda kalan analar geliyordu. Muharrem amca bu durumu gördükçe anasını sırtında taşımak zorunda kalmadığına şükrediyor, minnetini anasının durumunu kontrol etmek bahanesi ile saat başı yanımıza gelerek ifade ediyordu. Bizim aile sıhhat ve rahatlık bakımından kervanın en iyileri arasında idi.

Öğle sıcağı bastırınca mecburen ağaçlık bir arazide mola verdik. Şansımıza parmak kalınlığında suyu olan bir çeşme de mevcuttu. Gölge, yorgun bedenlerimize ilaç gibi geldi. Anam çevreden çalı çırpı toplayıp tencereyi ateşe koydu. Babam helâ için sırık aramaya gitti. Ben de çevrenin emniyetini sağlamak için yüksekçe bir tepeye tırmandım. Yunan jandarmaları arkada kalan büyük gruba refakat ediyordu. Bir saat içinde kervanın tamamı mola yerinde toplandı. Gelenlerle birlikte büyük bir toz bulutu da ortalığa yayıldı, güneş de tesirini göstermeye başlamış, yüzler yanmıştı. Suyu bitenler tencere, kova, bakraç ve güğümlerle çeşmenin başına üşüştüler. Bazıları da çeşmenin kortasında hayvanlarını sulama telaşına girmişti.

Öğleden sonra yine yolculuk başladı. Bu kesimde rakım gittikçe artıyor, kışın yağan kar ve yağmur

nedeniyle yolda oluşan derin çukurlar arabaların ilerlemesini zorlaştırıyordu. Şimdiye kadar kır gezintisi şeklinde geçen seyahatimiz bir eziyet hâlini almaya başlamıştı. Babamın teklifi gecikmedi: "Hayvanlar çok zorlanıyor, bu kesimi yaya yürümek mecburiyetindeyiz."

Hastalar haricindeki herkes aşağı indi. Hayvanlar nispeten rahatlamış gibiydi. Zorlandıkları çukurlarda arkadan iterek onlara yardımcı oluyorduk. Dedemin koluna girip destek oldum, uzaklardan yanık bir türkü sesi geldi.

Bir saat kadar devam eden ses giderek zayıfladı ve sonra kayboldu. Gün biterken muhacirler de bitmişti. Bebeler analarının kucaklarında uyuyakalmış, hayvanların susuzluktan dilleri sarkmış, dudakları kuruyan yaşlılar yemek bile yiyecek takatleri olmadığından bir köşede sızmışlardı. Hâlbuki yolun üçte biri bile bitmemişti. Gece iki el silah sesiyle uyandık. Sonumuz geldi diye düşünürken acı bir hayvan çığlığıyla irkildim. Nöbetçilerden biri duyduğu hışırtılardan huylanarak kervanın baskına uğradığını düşünüp silahını ateşlemişti. Sesin sahibi çıka çıka bir çakal yavrusu çıkmıştı. Sinirlerimize hâkim olmamız gerekiyordu. Muhafız jandarmaların arama yapıp tüfeklerimize el koyacağını düşündüm ama beklediğim olmadı. Belki silahımızın olmasından korkmuşlardı, artık kaybedecekleri pek bir şey kalmamış bu insanlarla gecenin bir yarısı dalaşmak başa bela almak demekti. Ya da tüfeğimizin olmasının işlerini kolaylaştıracağı düşüncesiyle hâdiseye göz yummuşlardı. Sebep ne olursa

olsun sıkıntılı bir geceydi ve bu düşüncelerle döndüğüm battaniyemin altında bir daha uyuyamadım.

Tan yeri ağarmaya dururken uzaktan mahmur bir müezzin sesi namazın uykudan hayırlı olduğunu ilan ediyordu. Kervandakiler bir yandan telaşla abdest almaya koşarken bir yandan da şaşkınlıklarını üzerlerinden atmaya çalışıyorlardı. Belki on senedir açıktan gür sesle okunan hele de sabah namazı vaktinde okunan ezan duymamışlardı. Kimi yaşlıların gözlerinden süzülen yaş damlaları alaca karanlıkta pırlanta gibi parlıyordu, birkaçı hıçkırıklarını tutamadı. Kervanda bir heyecan dalgası hâsıl oldu. Yatsı ve akşam namazlarının ezanlarını duyamamıştık. Acaba yakınlarda bir yerlerde başka bir kervan olabilir miydi? Ne olursa olsun müthiş bir duyguydu. Üzerinden şaşkınlığını atan, imam İzzet Efendi oldu. O da davudi sesiyle ezan okudu. Şaşırma sırası Yunan jandarmalarına gelmişti ama bir şey yapmadılar. Cemaat, namazı da ayrı bir heyecanla eda etti. Yakında namazlarını Müslüman bir memlekette gürül gürül okunan ezanlardan sonra eda edecek olmaları düşüncesi yorgun bedenlere ayrı bir dirilik vermiş; yeis, yerini ümide bırakmıştı ki şu anda cemaatin en çok ihtiyacı olan şey buydu.

Güneş yükselmeye başlarken kervan da yollara düştü. Kuşluk vaktine kadar hiçbir mesele yaşanmadan şevkle yüründü. Ne toprak yoldan kalkan tozun gözlerin içine girmesi moralleri bozuyordu ne de guruldayan karınlar ve iki gecedir yumuşak yatağı terk etmekten kaynaklanan sırt ağrıları. Kafalarda tek bir

düşünce vardı, o da bir an önce asıl vatana ricat. Maalesef bu düşünceler acı bir hâdise ile akamete uğradı. Kervan öğle yaklaşırken bütün hızıyla küçük bir kasabanın yanında geçiyordu ki patlayan bir silahla en önde giden Şamlı Hüseyin atından yuvarlandı. Birkaç el daha ateş edildi ama jandarmalar eller tetikte sesin geldiği yöne doğru gidince sesler kesildi. Askerliğini Şam'da yaptığı için adı "Şamlı Hüseyin" kalan komşumuz, bacağından yaralanmıştı. Yarası derindi ve kan kaybediyordu. Derhâl kanayan yerin bir karış yukarısından urganla bağladım. Askerliğini sıhhiye olarak yapan Halil Efendi de nefes nefese yaralının yanına ulaştığında vaziyeti görünce yaptığım iş için beni tebrik etti. Sonra da, "Tehlikeli bir yara değil ama mermiyi çıkarıp kanamayı durdurmalıyız; yoksa kan kaybından ölür." demeyi ihmal etmedi. Şamlı'yı hemen yere yatırdı. Kaynamış su dolu bir tas, temiz bir tülbent, bir çakı ve berber Ahmet'in kerpetenini istedi. Yarayı temizleyince Şamlı'nın sol bacağında dizinin bir karış üzerindeki mermi giriş yeri ortaya çıktı.

"Ya domuz kurşunu, ya mavzer mermisi." dedi. Önce, dört kuvvetli kişinin Şamlı'yı omuzlarından ve bacaklarından yere doğru sıkıca bastırmalarını istedi. "Kasıkta olsa çıkaramazdım ama bu civarda hayati damar ya da sinir yok. Alırız evelallah kurşunu," dedi.

"Ahmet sen de kerpeteni hazırla." diye emretti. Çakının ucu kara delikten içeri girerken ölü gibi yatan Şamlı acıyla sarsıldı ve böğürmeye başladı. Deliği genişleten Halil Efendi kerpetenle yakaladığı kurşunu

yavaş hareketlerle çıkardı: "Mavzermiş, mel'unlar!" diyerek sıktı dişlerini. Alnında biriken terleri silerken, "Bizde domuz kurşunu bile yok, saçmalı fişekle kendimizi korumaya çalışıyoruz. Gâvur üzerimize mavzer boşaltıyor. Can yerine gelseydi mevtaydı şimdi zavallı. Allah bebelerine bağışlamış." diye ekledi. Yarayı silip kapatırken de tedaviyi özetledi: "Her gün pansuman yapılacak ve on gün yatak istirahatinde kalacak!"

Oğlunun öldüğünü sanan yaşlı babadaydı sevinme sırası, "Allah senden razı olsun be Halil. Sıhhiye der geçerdik. Cerrah olmuşsun yahu askerde. Bilememişiz kıymetini."

Halil'in dudakların da belli belirsiz bir tebessüm oluştu, yüzü aydınlandı, teşekküre bir kelimeyle mukabele etti. Cemaat gizli bir kişiden emir almış gibi ani ve hızlı bir hareketle Hüseyin'i bir kağnının nasılsa bir adam yatacak kadar boş kalmış düz bir kısmına yatırdı. Babası gözyaşlarını gizlemeye çalışarak ardından refakat ediyordu. Yaralıya yardım için duran kafile süratini artırarak öndeki gruba yetişti. Yunan süvarileri de yaşanan hâdiseden etkilenmiş görünüyor, bir baştan öbür başa atlarını dörtnala koşturup duruyorlardı ama suikast teşebbüsü netice vermiş, emniyet hissinin yerine kervanı korku sarmıştı. Daha da mühimi su sıkıntısı baş göstermişti. Hiç kimse haklı olarak tanımadıkları bu kasabaların içine girmeye cesaret edemiyordu. Tek su kaynağı ise vadideki dere idi. Kervanın ileri gelenleri hem mola vermek hem de su kaplarını doldurmak için dere kenarındaki birkaç söğüdün altını tespit etti. Birkaç delikanlıyla

birlikte işaret edilen yere gittim. Müsait görünüyordu, hatta insanın yüzünü okşayan hafif meltem insana inşirah veriyordu. Hani normal bir zamanda olsa gidip ziyafet çekilecek bir yerdi.

Atların koşumları çözüldü, kağnıların öküzleri serbest bırakıldı, yük denklerinden bazıları indirildi. Artık neyi ne zaman nasıl yapacağını öğrenen kervandakiler kırk yıllık göçerler gibi ivedilikle işlerini hallediyorlardı. Tam bir düzen içinde boş bakraçlar, güğümler dere kenarına dizildi. Sersemleten sıcağın altında boğazlarını şişirerek vıraklayan şımarık kurbağaları yok sayarak ağzına kadar doldurulan kaplar aynı intizamla arabalara taşındı. Bazı kadınlar tülbentlerinden kopardıkları parçaları süzgeç gibi kullanarak testilere doldurdukları suyu temizliyor, susayan kimileri de bu sudan kana kana içiyordu. Artık iyice yorucu olmaya başlayan bu yolculuktan en çok etkilenenler gözlerindeki parıltının yerini fersiz bir bakış alan yaşlılardı. Yürümek zorunda kalmasalar bile bu sıcakta yarı aç yarı tok seyahat etmeye takatleri kalmamış gibiydi. Bunları düşünürken ensesi susuz kalmış, toprak gibi çatlamış yüzü güneş yanığı bir yaşlı hıçkırıklarla ağlamaya başladı. İster istemez herkesin içini titreten bu manzaraya rağmen çok az kişi bakışlarını o tarafa çevirmeye cesaret etti. Ömürlerini bu topraklarda tamamlamaktan başka hiçbir arzusu kalmamış bu pir-i faniler içinde hâlâ dinç görünen dedem nadiren bozduğu suskunluğu ile muhatabına destek olmayı denedi: "Bu kâfirlerle elbette ahirette hesaplaşacağız. Bugünün bir de yarını var."

“Neden başımıza geldi bu musibetler? Nerede hata yaptık acaba?” diye söze karıştı bir başkası. Dedemin derhâl gerilen yüzü, çatılan kaşlarıyla daha da korkunç bir hâl aldı; “Kader” dedi “adalet eder. Isırdığında dişini kıran şu zeytin çekirdeğinden çıkardığı ipek gibi köklerle kayaları parçalatan Allah’a isyan sayılır bu sözlerin. Umumi harpte ölen bir milyon şehit sıcak döşeklerinde ölselerdi, o makama erebilecekler miydi? Burası bir misafirhane. Nasıl olsa muvakkaten buradayız. Az dişimizi sıkalım. Unutma bir gün zaten öleceğiz ama bu yolculukta ölürsek Allahuâlem şehit sevabı kazanırız.” Bu sözler orada bulunan herkesin yüreğine işledi. Acılarını, ızdıraplarını, sıkıntılarını bir kere daha şeker şerbet içmiş gibi sinelerine çektiler. Dedem ağır ağır devam etti: “Hem burada kâfire bir mühlet veriliyor ama bu yaptıkları yanlarına kâr kalır mı sanıyorsun. Elbette boynuzsuz koçun hakkını boynuzludan alacak olan güzel Allah’ım, benim hakkımı bu kâfirlerden alacak. Şimdi ben iki kere kârdayım. Bu meşakkate katlanarak günahlarıma kefaret ödüyorum, hem de intikamımı hâl dilimle intikam alıcıların en büyüğüne havale ediyorum!”

“Ya Hakk!” İzzet Efendi kendinden geçmiş gibi bağırmıştı. Kimi ihtiyarların ürperti ile titredikleri görüldü. Dedeme göre vatan toprağını terk etmiyor da sanki evlad-ı fatihan gibi gazaya çıkıyorduk. Bütün kervan yeni bir maneviyatla gerildi, ölseler de, kalsalar da kazanacaklarına olan imanla tekrar düştüler tozlu yollara.

O gün kervan mola vermeden en uzun mesafeyi katetti. Akşam serinliği kendini hissettirirken yepyeni bir düşmanla karşı karşıya kaldık. Kulaklarımızın dibinde vızıldayan ve karınlarını doyurmadan asla inatlarından vazgeçmeyecek binlerce sivrisineğin hücumuna uğradık. Bu mevsimde, bu rakımda sivrisinek sıtma, sıtma yarı yarıya ölüm demekti. Artık Vardar Ovası'nın düzlüklerine ulaşmıştık ve limana kadar sıtma kapmamak için dua etmekten başka çaremiz yoktu.

Akşam yemeğinde bütün bir öğleden sonrasını tefekkürle geçiren dedem tekrar bir bahis açtı; "Biz" dedi "bu insanlarla dört yüz sene birlikte yaşadık ama kendi güzelliklerimizi onlara yeterince anlatamadık. Constantinapolis de bir zamanlar Rum başşehriydi ama bugün adı İstanbul. Selanik de İşkodra da, Yanya da İstanbul gibi olmalıydı. Yapamadık. Dedelerimiz o ilk heyecanla ne güzel anlatmış ki, şimdi Boşnaklar, Pomaklar bizimle birlikte mübadeleye tâbi tutuluyor. Hâlbuki Boşnak, Sırp'la akrabadır; Pomak, Bulgar'ın kan kardeşidir. Arnavut apayrı bir millettir."

Aklıma Amasya'da gördüğüm tehcir manzarası geldi. Osman Ağa'nın mücadelesini ve Pontuslarla olan intikam şeklini hatırladım. Dedemin bile artık kabul ettiği bu milliyetçilik unsuru üzerine konuşacaktım ama nedense boğazım düğümlendi. Birden eşimi hatırladım. Boğazımın susuzluktan yandığı yetmez gibi göğsümde de bir yanma başladı. Ne yapıyordu acaba? Bu ölüm kalım yolculuğunda apansızın geliveren bu hasret dalgası beni alıp İstanbul'a, konağa götürdü.

Babam dedemle mevzu üzerine hararetli bir münazaraya girişmişti. Dudakları açılıp kapanıyor, el ve kollarının hareket edişini görüyor ama ne dediklerini anlamıyordum.

Ne kadar süre geçtiğini kestiremeden yüksek bir sesle irkildim; yatsı ezanı okuyordu.

Sabah, tan yeri ağarmadan acı haykırışlarla uyandım. Babam acı haberi verdi: "Mürsel amcanın kayınvalidesini kaybettik." Günler ve bu ızdıraplı yolculuk uzadıkça kayıplarımız da artacak gibiydi. Kışın soğuktan ölmek, yazın sıtmadan ya da koleradan ölmek, temiz su bulamamaktan telef olmak, açlıktan ölmek, bitkinlikten ölmek, yapraklar sararırken düşmek toprağa ya da yeşerirken son nefesini vermek, herhangi bir mevsimde, herhangi bir günde teslim-i ruh etmek. Yürümek, yürümek, ölesiye yürümek, bu yorgunluktan kurtulmak için ölümü dilemek, bir sabah uyanamamayı dilemek, bir sevgili gibi ölümün kollarında kalmayı dilemek. Bu acıya son vermek için ölümü tercih etmek. Ölmek, muhacirin en kesin kaderi, ölmek, yollarda ölmek. Gecenin serini, güneşin harareti, sürekli iklim değişikliği, sürekli rakım değişikliği, uzayıp giden yollar, dönülen her dönemeçten sonra bir başkası, hiç bitmeyecekmiş hissi veren zorlu yollar, yarı aç yarı tok geçiştirilen öğünler, dinlenmeye asla fırsat bulamayan bedenlerin en zayıfları ölüme teslim olmaya başlamıştı.

Güneşin ilk ışıkları taze kazılmış mezarın serin ıslak toprağına temas edince bir buğu ağır ağır, ölenin sonsuza yelken açan ruhunu andırırcasına yükseldi.

Cemaat merhumeye haklarını helal ederken, bir köşede gelinleri ve kızları sessizce gözyaşı döktü. Merhumenin ölümüne değil, bir daha asla mezarının başına gelemeyeceklerine, bu söğüdün altında bir yasin okuyamayacaklarına ağladılar.

Yola koyulmuştuk. İki delikanlıyla birlikte gündüz nöbetini devraldık. Mola yerinde tam hissedilmeyen o yorgunluğu gözlerimle gördüm. Patlamış çarıklarıyla yürümeye çalışanlar, ayaklarına aba bezinden sargı sarmış çarığı bile olmayanlar, uykusuzluktan şişmiş gözler, yağlanmış saçlar, uzamış sakallar, kirli elbiseler, âdeta sürüklenen ayaklar, perişan bedenler... Manda derisinden yapılmış çizmelerime bakarak utandım. Aşağı mahalleden yüzünü hatırladığım ancak ismini çıkartamadığım yaşlıca bir amcanın parçalanmış çarıklarını görünce; "Kağnıda yer var, neden yürüyorsun." diye sordum.

"Onların da canı var." dedi bezgin bir sesle. Çizmelerimi almasını teklif ettim. "Sen ne yapacaksın?" der gibi yüzüme baktı. "Yedeği var." diye ekledim. "Bak bakalım benden kötü durumda olan var mı?" diye sordu.

"Hayır" dedim. "İki saattir her kafileyi kolaçan ettim." Yedek potinleri getirdim. Bayramlık pabuçlarıyla uyuyan çocuklar gibi sevindi. Nasırlı ve şişmiş ayaklarını yeni pabuçlarına geçirirken zorlandı. Nasıl teşekkür edeceğini bilemediğinden minnetini tam ifade edememenin utancıyla gözlerini yere indiriyor ama acısı sona eren hastaların rahatlamış yüz ifadesiyle gülümsüyordu.

Öğle sıcağında verilen molada yeni bir acı tabloyla karşılaştık. Birkaç ailenin çocukları ateşler içinde kıvranıyor, bazıları bu sıcakta titreme nöbetleriyle sayıklıyordu. Doktor yoktu, ilaç yoktu, ölüm kapıdaydı. Babam, ailelerin ileri gelenleriyle konuşup teklifini bütün kervana tekrarladı. Çocukları bir an önce Selanik'e ulaştırmak gerekiyordu. Bizim besili atlarımızın çektiği yaylı bu iş için müsaitti. Sadece birkaç yüz okkalık yükümüz diğer arabalara paylaştırılmalı idi. Yola dedem dâhil yaya devam edecektik. Dedem tereddütsüz kabul etti. Babama fikri için iltifat etmeyi de ihmal etmedi. Tam hızla molasız gidilirse yarın öğlen Selanik'te olurlardı. Gece yol tehlikeli olacaktı kuşkusuz ama kaybedecek ne vardı ki? Yunan süvarileri ne yapsak karışmayacaklarını söylediler.

Anaların yüreği son bir ümitle doldu. Yüzlerine bu ümidin ışıltısı sindi. Kocaları ve yakınlarıyla helalleştiler. Babama sarılan dedemin gözlerinin dolduğunu fark ettim. Hasta bebekleri kucaklarında analar sağlı sollu yaylıya dizildiler. Kalan boşluğa artık takati iyice tükenmiş iki ihtiyar ilişti. Kırbacın güneşin parlattığı sağrıda şaklamasıyla araba ardında toz duman bırakarak gözden kayboldu. Ne bir el sallandı ne gülen ne de ağlayan oldu. Dudaklar duaya kilitlenmişti.

Birkaç saatlik yürüyüş sonrasında bu yolculuğu yaya yapmak mecburiyetinde kalmış olanların neler çektiğini çok daha iyi anlamış olarak dedemin koluna girme ihtiyacı hissettim.

"Bana" dedi "artık ölüm gelirse, hoş gelir sefa gelir. Ölüm istenmez ama işte böyle durumlarda ölüm

nimettir. Gelirse öpüp başına koyarsın!" Yorgunluğu her hâlinden, tıkanan nefesinden, sürüklenen ayaklarından, giderek daha fazla bana dayanmasından belliydi. Akşam molası için hazırlanırken kötü bir haber daha geldi.

Ramazan Efendi'nin kağnısının tekerleği bir çukurdan geçerken kırılmıştı. Bir kağnılık malzemenin ve yükün diğer arabalara paylaştırılması yorgun hayvanları iyice zorlayacaktı. Konaklamak için hiç de münasip olmayan bu yol kenarında mecburen mola verdik. Bu tip işlerde Demirhisar'ın en beceriklisi bir Rum'du. Zaten duvar ustalığı, dülgerlik, sarraflık, nalburluk, terzilik hepsi Rumların elindeydi. Bakır, demir, altın, ağaç her şeyi işleyen Rum; bu aletlerle toprağı işleyen ise Türk'tü. Türk, toprağın sahibiydi, ağaydı, ticaret ve zanaatla uğraşmasına lüzum yoktu. Yalnız son on senede bu düşünce değişmiş, Rumların eski ağalarına tepeden bakar tutum takınmalarıyla bu zanaatları öğrenmek lüzumu hâsıl olmuştu. Bazı insaflı komşuların yanına çırak olarak verilen delikanlılar mesleklerinin birtakım esaslarını öğrenmişlerdi. Bunlardan biri de Recep'ti.

"Allah'tan çember kırılmamış." dedi. Çember dediği, tekerliğin en dış yüzünü koruyan üç parmak kalınlığında demir kaplamaydı. "Testere, çekiç, çivi hepsi var. Tahtayı kasadan kesmek zorundayım." dedi. Kısmetimize çıkan dolunayın yardımı ve yaktığımız harlı ateşin şavkında gece geç saatlere kadar ölçen, biçen, kesen, yontan ve çakan Recep, tekerleği onarmaya muvaffak oldu. Bu sefer iltifatlar Recep'e gitti.

Yaşlılar sakallarını sıvazlayıp başlarını sallayarak ne kadar becerikli olduğunda birleştiler.

Yolculuğun son günlerinde kafiledeki hastaların sayısı arttı. Kimi dereden içmek zorunda kaldıkları pis suyu suçladı, kimi de sıtma taşıyan sivrisinekleri. Yüzlerce kervan artık Balkan yarımadasının Akdeniz'e doğru hafif bir meyille uzandığı platoda kâh yayvan tepelerin arasından kâh küçük göllerin kâh Vardar'ın kollarını oluşturan derelerin kıyısından Selanik'e doğru akıyordu. Bir saat kadar gitmemiştik ki bir yol çatında kendinden geçmiş hâlde ağlaşan üç kadına rastladık. Kadınlardan biri gözlerini açmadan için için ağlıyor, biri diz çökmüş hâlde yanında, öbürü ayakta gözyaşlarını tutamadan onu teselli etmeye çalışıyordu. Kadının arkasında üstü başı derbeder, yüzü gözü yara bere içinde iki çocuk, elleri ağızlarında olan biteni anlamaya çalışır gibi ağlamaklı gözlerle hadiseye şahitlik ediyordu. Kamburu çıkmış yaşlı bir adam da olduğu yere çökmüş hareketsiz bekliyordu. Recep'in yeğeni olan delikanlılardan biriyle derhal yanlarına intikal ettik. Yaklaştıkça kadının göğsünü döverken, "Yapamam, onlar olmadan gidemem" dediğini işitebiliyordum.

Selam verip bu durumun sebebini sordum. Yaşlı adam bir solukta anlattı. Göğsünü döven geliniydi, diğer ikisi kızı, çocuklar ve torunlarıydı. Oğlu geçen kış aniden zatürreye yakalanınca neleri var neleri yoksa satmışlardı. Zavallı adam da ölmüştü. Gelin emzikliydi. Kağnı tutacak paraları olmadığından birer bohça denk yapıp düşmüşlerdi yola. Yaşlı adam

gençlere ayak uyduramadığından yemek yemeden, mola vermeden yürümelerine rağmen öndeki kafileden kopmuşlar, hem bohçayı hem kucağındaki bebeği taşımaktan bitap düşen kadın Selanik'e az kaldığı için bebeği daha sonra geri gelip almak üzere bir gölgede bırakmış. Yaz sıcağında bacaklarıma doğru inen bir ürperme hissettim. Bunun adı delilikti. Zavallı insanlar düpedüz akıllarını kaybetmişlerdi. Kendinden geçmiş hâldeki kadın annelik saikiyle yapılan yanlışı anlamış, şimdi ne yapacağını bilemez hâlde dövünüyordu. Yaşlı adamın adını öğrenip gözlerinin içine bakarak, torununu getireceğimi ama bana yardım etmesi gerektiğini anlattım.

"Nerede bıraktığınızı hatırlıyor musunuz?"

Zavallı adamın eli ayağına dolaştı, gözleri boşluğa takıldı; "Çok uzakta değildi." diye kekeledi. Rasim'den en besili atı hazırlamasını söyledim. Kafilenin en önündekilere meseleyi kısaca izah ettikten sonra açlıktan çıldırmış bu insanların karınlarının doyurulmasını, bu sürede bizim çocuğu arayacağımızı söyledim. Rasim tahminimden daha kısa sürede Hacı Refik Efendi'nin kır atını hazırlamıştı. Onun da yardımıyla Rıza dedeyi sağrıya oturttuk. Kervandakiler onlarla alâkadar olurken ayrıldım. Mümkün olduğunca süratli bir şekilde dedenin işaret ettiği yönde at sürüyor, bir yandan da çocuğun kurda kuşa yem olmamış olması için dua ediyordum. Dedeye sorular soruyor, doğru yeri hatırlamasını ümit ediyordum. Torununun adı İlyas'tı. Bir buçuk yaşındaydı ve hâlâ yürüyemiyordu. Bir çeyrek saat tırıs gittikten sonra Rıza dede

bir çınarı işaret etti. Heyecandan ellerimin titrediğini fark ettim. Koca çınarın altında bir sepet öylece duruyordu. Aman Allah'ım yoksa çocuk ölmüş müydü? Öldüyse anasına ne diyecek, zavallı kadını nasıl avutacaktık? Sepeti açtığımda gözleri mahmur dünya güzeli bir bebekle göz göze geldim. Belli ki yeni uyanmıştı. Göz pınarlarım doldu. Hıçkırıklarımı tutamadım. Neden sonra Rıza dedeyi sağrıda unuttuğumu fark ettim. Cılız sesiyle ne olduğunu soruyordu.

"Dede torunun yaşıyor, ölmemiş, bak hayatta!"

İlyas bebek mahmurluğu üzerinden atmış, açlığın ve yabancı bir adamın kollarında olmanın verdiği endişe ile yaygarayı basmıştı. Kervanın yanına nasıl vardık hatırlamıyorum. Hele anne çocuğun kavuşması gözümün önünden hiç gitmiyor. Ağlamayı kesen zavallı kadın bir gülümsüyor bir ağlamaklı oluyor, besbelli yaşadıklarına hâlâ inanamıyordu. En sonunda bağrına bastığı İlyas'ını sevinç gözyaşlarıyla yıkadı.

Mahşer

Makedonya'nın bütün yolları Beyaz Kale'de sona eriyordu. Uzaktan bakıldığında ak kanatlı bir güvercin gibi kafileleri karşılayan bu ortaçağ burcu, limanın; liman, meşakkatli yolculuğun bittiğinin nişanıydı. Beyaz Kale, geçici de olsa bir rahatlama demekti, Anadolu'ya çıkışın kapısı demekti. Beyaz Kale demek çekilen ızdırabın sona ermesi demekti. Tatlı bir uyku demekti, içine girebileceğin bir çadır, bir tas sıcak çorba, temiz su demekti. Kimileri için yol kıyılarından toplanan ısırgan ya da labadalarla yapılan üstünkörü öğünlerin sonu demekti, fırın demekti, sıcacık mis kokulu bir somun demekti, ilaç ve elbette doktor demekti.

Rum jandarmalarının ilk kontrolünden sonra karantina sahasına alındık. Bizi muayene etmeye gelen hekimden ilk müjdeyi aldım. Çocuklar kurtulmuştu, iyileşeceklerdi. Sayıca yetersiz kalmasına rağmen canla başla çalıştıkları her hâllerinden belli olan iki doktor kafileden tifüs düşündükleri bir yaşlıyla kolera olduklarına kanaat getirdikleri iki kişiyi sahra hastanesine göndermek üzere ayırdılar. Kalanlar inzibatların gösterdikleri çadırlara yerleştiler.

Hayvanlar için de büyük bir ahır inşa edilmişti. Onlar olmadan bu yolculuğu tamamlamak çoğu kişi için imkânsızdı. Hakiki bir iş başarmışlar ve dinlenmeyi hak etmişlerdi.

Anne ve dedemi çadıra yerleştirince vakit kaybetmeden babamı aramak için etrafı kolaçan etmeye çıktım. Kafileler, geldikleri bölgelere göre yerleştirildiklerinden bulmam zor olmadı.

"Selamün aleyküm, nihayet buldum sizi." Hararetli bir sohbete daldıkları her hâllerinden belli olan grup merakla bana baktı Babamla birbirimize sarıldık. Dün gece tanıştığı çadır arkadaşlarıyla tanıştırdı beni. Sonra ekledi: "Bizim aygırlar iyi iş becerdi, onca yolu dörtnala teptiler de bana mısın demediler, bıraksam İstanbul'da alacaklardı soluğu!" Azı dişleri görünecek hâlde geniş bir gülümseme yayıldı yüzüne. Keyfi yerindeydi. Çocuklar kurtulmuştu, çileli yolculuk bitmişti. Bundan sonra ne de olsa vapurda keyifli keyifli gidecektik. Eh, koca Devlet-i Âliye de kendilerini yerleştirirdi güzel bir kasabaya. Devlet-i Âliye'nin artık yerinde yeller estiğini söyleyerek keyfini bozmak istemedim. Bu tabiri kullanmasını, dilinin alışkanlığına verdim. Çadır ahbapları da neşesini paylaşıyor, yaşanan onca sıkıntı buhar olup kaybolmuş görünüyordu. Anamı, dedemi sordu. Arkadaşlarından müsaade istedik.

Oraya buraya denk edilmiş yüklerin ve bezleri tozlandığından rengi iyice atmış çadırların arasından yürürken konuşmasını keyifle sürdürdü: "Gelir gelmez, sıhhi imdat heyeti bizimle alâkadar oldu. Aman

o ne ihtimam, ne hoş muamele! Çocukları iyice muayene ettiler. Önce tifo zannettiler, endişelendiler. İyice tetkik edince basit ishal çıktı. Sevindik tabi. Siz ne yaptınız?"

"Bizi de iyi karşıladılar, temizlenip paklandık, muayeneden geçtik."

Aklına gelen bir mevzu sebebiyle araya girdi: "Biz yine şükredelim hâlimize. Az bir can kaybıyla vardık bindirme iskelesine. Kayalar'dan, Kozana'dan gelenlerle alâkalı neler anlattılar bir bilsen?"

"Çok mu kötü?"

"Çok", dedi içini çekerek. "Anadolu'dan kaçan Rumlar zorla evlerine girip dışarı atmışlar zavallıları. Öyle mühlet falan olmamış, her Allah'ın günü bir sürü Rum gelmiş kasabalarına. Yunan jandarması da göz yummuş tabi ki. Bu kadar insanı ben nereye yerleştireyim diyormuş hükümet. Müslüman'ın malı ganimet ya! Kabul etmeyeni, direneni öldürmüşler. Çok zayiat olmuş. Daha mübadele resmiyete dökülmeden atmışlar bunları evlerinden. Sefil olmuşlar anlayacağın. Yolda da türlü türlü eşkıyaya rastgelmişler. Kimi soyulmuş kimi öldürülmüş. Karaferye'ye gelene kadar ne çektiğimizi Allah bilir diyor, iki gözü iki çeşme ağlıyorlar."

"Resmî makamlar bir şey yapamamış mı?"

"Dediklerine göre anlaşma olmadan asıl vurgunu yapmış gâvur. Bunlar harbi kaybetti ya, o kinle bu tarafa kaçan, dediklerine göre yedi yüz bin Rum, saldırmışlar zavallılara. Anlaşmadan sonra bizim hükümet ilk o yöredekilerin imdadına koşmuş. Hilal-i Ahmer

gelmiş. Misafirhane, aşevi, sahra dispanseri yapılmış, o da ne güçlüklerle. Azgın gâvur resmî makamlara da her türlü müşkülatı çıkartmaktan geri durmamış."

"Tam kışın ortasında can pazarı yaşanmış yani."

"Sorma, çok ölen olmuş, bir dam altı bile bulamamışlar. Ayazda yatmışlar kaç gece."

Çadırımızın yanına gelmiştik. Annem, öteberiyi düzenliyordu. Dedem, abdest almak için paçalarını sıvamış, kollarını çemriyordu. Babamı görünce yüzü aydınlandı. Musafahalaştılar. Babam iç cebinden köstekli saatini çıkarıp bir göz attıktan sonra dedeme "Abdestini al da hep beraber aşevine gidelim." dedi "on dakika daha bekleşirsek kuyrukta yarım saat bekleriz."

Babamın iskeleye erken gelmesi bu karışıklıkta işe yaramıştı. Misafirhane, aşevi, hela, banyo, mescit nerede, işler nasıl yürüyor öğrendiği gibi, kısa sürede edindiği dostlardan epey malûmat toplamıştı.

"Kişi başı yirmi kuruş, Türk parası elbette, biraz pahalı ama fakirlere bedava çıkıyor. Bu hengâmede kim fakir kim zengin belli değil ya, vicdanı olan parasıyla içiyor çorbasını."

"Drahmi geçmiyor mu?" diye sordum. Menfi manada kafasını yukarı kaldırdı: "Para bozdurmak için komisyon kurmuşlar. Bizim para karşıda nasıl olsa geçmeyecek. Hepsini bozdurdum ama bir kere daha anlaşıldı ki, karışık zamanlarda altın en muteberi."

Yemeklerimizi alıp masaya oturduk. Babam mübadele iktisadını da kavramış görünüyordu, biraz erken

davranabilmiş olsaydı elimizdeki bütün gayrimenkulü altına çevirebilirdi ama geç kalmıştı. Annem davetli olduğu düğünlerle mevlitleri saymazsak, hayatında belki de ilk kez hazır yemek yiyordu. Babam bir yandan iştahla yemeğini yiyor, bir yandan da malûmat veriyordu.

"Yarın bizim mıntıkada aşılama yapacaklar. Çocukları getirdiğim zaman Sertabip Kemal Bey söyledi. Galiba çiçek ve veba aşısı yapacaklar."

Dedem yaşlı insanların o vakarlı tevekkülüyle yüzünü buruşturdu: "Ben aşı olmam."

Babam fırsatı kaçırmadı: "Neden baba, yoksa korkuyor musun?" ardından küçük bir kahkaha koyuverdi. Bu takılmanın altında kalmaya hiç niyeti olmayan dedem taşı gediğine koydu: "Ben Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmam. Aşı siz gençler için. Bizim aşı olacak zamanımız geçti. Altmış yaşında ağaca aşı vursan tutar mı?"

İki aşı türü arasında isim benzerliği dışında pek bir alâka yoktu ama dedem bir söz oyunuyla galip gelmişti. Babam da üstelemeyip mevzuyu değiştirdi: "İki mühim işimiz var. Birincisi İskân Vekâleti mümessilini Bursa'ya gidebilmemiz için ikna etmek." Yüzüme derin ve manalı bir bakış fırlattı: "Gelinin haberi var değil mi? Sonra paşa kızı bizi istemezse müşkülat yaşamayalım." Cevabımı beklemeden de devam etti: "İkincisi de ablanın izini bulmak. Bu işle senin alâkadar olmanı istiyorum. Ne de olsa Dâhiliye Vekâleti'nin emrinde çalışmış adamsın!"

Babamdaki bu neşe ve enerjiye anlam veremiyordum.

Sanki ömründe bu mecburi muhacirliği bekliyormuşçasına, tek hayali Anadolu'ya varmak olan bir adam gibi giderek içi içine sığmaz oluyordu.

Akşamla yatsı arasını diğer komşularla hasbihâl ederek geçirdik. Bunlar arasında yolculuğu yaya olarak yol kıyısındaki ısırgan, labada gibi otları yiyerek tamamlamış gerçekten fakir olanlar, aşevlerinde karşılıksız içtikleri bir kap sıcak çorba karşısında hissettikleri medyuniyeti anlata anlata bitiremiyorlardı. Hele geceyi sıcacık battaniyelerin altında, kapalı çadırlarda, rahat döşeklerde korku duymadan geçirecek olmalarını hiçbir şeyle kıyaslanamaz bir nimet olarak görüyorlardı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ne büyük bir sevaba nail olduğunu düşündüm. Aklıma her nedense kuyudan ayakkabısıyla su çekerek bir köpeğin susuzluğunu gideren o kadın geldi. Yaşadıkları bu ağır imtihanla imanları bilenmiş yüzlerce Müslüman, müezzinin uhrevi sesiyle şükür ifadelerinin zirvesini yaşamak üzere mescide akın etti.

Seyr-i Sefain

İskân Vekâleti'nin ilk raporunda Demirhisar, Gevgeli ve Karacaabat havalisinde üç bin tütüncü, on beş bin zeytinci ve yirmi beş bin de çiftçi ve bağcı olmak üzere kırk üç bin Müslüman ahalinin benzer iklim şartları olduğu gerekçesiyle Amasya, Tokat ve Sivas'a yerleştirilmesi karara bağlanmıştı. Amasya, zihnimde tehcire hazırlanan Ermeni kafileleriyle canlandı. Şehre ait diğer detayları hatırıma taşımaya çalışırken iskân memuru elindeki resmî mevzuatı uzatarak elinden bir şey gelmeyeceğini ancak ailenin parçalanmaması için meseleyi mıntıka müdürüne arz edebileceğini samimi bir hâl diliyle söylüyordu.

"Parçalanma konusunda çok titiz davranıyoruz. Zaten zavallı insanları mecburi hicrete tâbi tutmakla çok ağır bir sefaletin içine itiyoruz. Bir de aileler parçalanınca iş çığırından çıkıyor. Aileler birbirlerini bulmak için tekrar yollara düşüyor. Ayrı bir sefalet. Hükümetimiz de bu ailelerin bir an önce iskânını ve istihsale kazandırılmasını arzu ediyor. Bir taşla iki kuş vurulacak; hem bu insanlar toprağı ekip dikerek karınlarını doyuracak, böylece de iaşe masrafları devletin sırtına yük olmaktan çıkacak."

Sivas, Anadolu bozkırının ortasında bir şehirdi, Tokat hakkında hiçbir fikrim yoktu ama Karadeniz Dağları'nın güneyinde yer aldığına göre rakımı ve iklimi alıştığımızdan çok farklı olması muhtemeldi. Dalgın gözlerle memuru dinliyordum; o ise belli ki uzun zamandır yaşadığı dertleri hiç kimseye anlatamamış bir adamın tavrıyla mevzuya devam etti: "Elimizden gelen bütün tedbiri alıyoruz ama nafile. En çok vapurların yetersiz istiap haddi bizi müşkül durumda bırakıyor. Kasaba ve köyler ekseriyetle iki ayrı vapura bölünüyor. Eh artık, varış zamanları farklı olunca köyler, mahalleler kendiliğinden birbirlerinden kopmuş oluyor. Hamdolsun memleketimizde arazi müsait, herkese yetecek toprak var. Hem bir milyon gayrimüslimin boşalttığı yere altı yüz bin Müslüman'ı yerleştirmek neden zor olsun?"

Aslında çok zordu. Memurun görmezlikten geldiği bir gerçek vardı o da Rumların ekserisinin şehirli olup ticaretle uğraştığıydı. Rum'un kahir ekseriyeti ekip dikmekle uğraşmazdı. Bir kısmı zevk için bağ yetiştirirdi o kadar. Rum'dan kalması icap eden şey topraktan ziyade ev, eşya, alet edevattı. Bunların mühim bir kısmı ise çoktan fuzuli olarak işgal edilmişti. Arta kalan bir kısım mülk de "depo yokluğu" bahane edilerek icara verilmiş ya da açık artırma ile satılmıştı. Memurun, onayladığım tek doğru cümlesi Anadolu'nun geniş bir coğrafya olduğu teziydi ama belki yüzlerce yıldır işlenmemiş toprakları tekrar ziraata açmak için müthiş bir çaba lazımdı."

Memur hiç beklemediği bu malûmat karşısında kısa bir duraklama yaşadı, yutkundu ve aynı üslupla başka bir mevzuya girdi: "Dostum, bizim cemaat-i İslâmiye biraz inatçı. Adam bin rakımlı yayladan iniyor, bildiği şey arpa, yulaf rençberliği, tütün ziraati; kalkıyor methini çok duyduğu İzmir vapuruna biniyor. Eh zeytini görünce, 'Bu acı şeyi kim yiyor.' diye yüzünü buruşturuyor, pamuk desen hiç anlamaz, üç ay sonra ateşler içinde kıvranıyor, dalağı göbeğini geçiyor! Çoluğu çocuğu zayi, kendisi perişan oluyor. Biraz laf dinleseler, bizi dinleseler, mevzuata uysalar ne güzel olacak. İnsan bu türlü misallere şahit oldukça üzülüyor ama giden gelmiyor."

Bu sefer şaşırma sırası bendeydi. Zavallı muhacirler, mecburen çıkartıldıkları bu yolda daha iyi bir istikbal için cahilce yaptıkları bir hatanın karşılığını hayatlarıyla ödüyorlardı. Şaşkınlığımı üzerimden atıp müdüre çıkmak için müsaade istedim.

Müdür kırk yaşlarındaydı. Şakaklarına düşen aklarla bedeninin dinç görünümü insanda bir tezat duygusu hâsıl ediyordu. Mülkiyeli olduğumu öğrenince hayat hikâyemi daha dikkatle dinlemeye koyuldu. "Sizin gibi gençlere" yutkundu; "bilseniz burada ne kadar ihtiyaç var." Bakışlarını göz kamaştırıcı bir aydınlığın geldiği pencerelere çevirdi, gözlerini kıstı; "ama anlıyorum. Vatana borcunuzu fazlasıyla ödemişsiniz. Evin tek erkeği olarak şimdi ailenizle alâkadar olmak hakkınız."

Kısa bir "Estağfurullah" çekmek mecburiyetinde kaldım. Yüzünü odaya döndü, alnını kısa hareketlerle

kaşıdı, sümenin altından çıkardığı bir kâğıda bir şeyler karalamaya başladı: "Dilerseniz İzmir yazayım." dedi; "En kıymetli araziler orada; Rumlar kaçarken geride bıraktıkları şeyler işe yaramasın diye her şeyi yaktıklarından sağlam ev kalmış olacağına ihtimal vermem ama İskân Vekâleti yakılan köylerin inşası için bir buçuk milyon lira ayırmış. İhale de açmışlar. Metrekare başına 5 lira teklif veren Fransız şirketi ihaleyi kazanmış. Kışa kalmadan başınızı sokacak bir eviniz olur ümidindeyim. O zamana kadar Bursa'da ya da İstanbul'da idare edersiniz." Samimi teklifi karşısında duygulandığımı izhar ederek teşekkür ettim. Ancak Bursa'da zaten bir evimiz vardı. Bu şartlar altında üçüncü bir ev için müracaatta bulunmak gerçek ihtiyaç sahiplerinin hakkını gasp olurdu.

Birbirimize ısınmıştık. Ben canla başla çalışan bu adamı takdir etmiştim, o da ihtimal on yıl esaret yaşadıktan sonra bu kadar meşakkate katlanmak mecburiyetinde kalıp da Anadolu'nun en bereketli ovasından pay alma teklifini haksızlık bahanesiyle reddetmemden etkilenmişti.

Beni pencereye davet etti. Aşağıda iskeleye kadar uzanan çadır, insan, hayvan, araba, eşya selini gösterdi. Manzara birkaç ay önce gördüğümün en az beş misliydi. "Kırk bin insan saydığımız günleri hatırlıyorum. İlk geldiğimiz günlerdi. Düşünebiliyor musun? Tam kırk bin insan. Aç, sefil, yorgun, hasta. Biz de acemiyiz. Ne yapacağımızı bilemiyoruz. Tahsis edilen bütçe kifayet etmez, ödenek isteriz, zamanında gelmez. Aşevinden başladık, misafirhaneyi, çadırları

hallettik. Kasaba ve şehirden gelen küçük bir grup, şimendiferden bir valizle iniyor; ama ahalinin ekserisi rençper. Toprağın sahibiyiz ya! Zavallı cahil köylüler kağnılarına yüklerini denk etmişler, kimisi merkebini, kimisi sabanını getirir. Soruyorum; "Amca bu ne?", "Sabanım olmazsa ben aç kalırım." diyor. Eh, hayvanlar için barınak lazım, ölenler için mezarlık ihtiyacı hâsıl oldu. Baktık, en çok kayıp yollarda yaşanıyor. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni de işin içine dâhil edip Sıhhi İmdat Heyetleri tanzim ettik. Buraya da bir riyaset kurduk. Haftalık raporlarla neler olup bittiğini, ahalinin sıhhat durumunu öğrendik. Uzak yerlerden gelenler için ara istasyonların lüzumunu görünce tespit ettiğimiz mıntıkalara misafirhaneler kurdurduk. Şimdi burası panayır yeri gibi görünüyor ama bir sürü sıkıntısı var. Temiz su, iaşe, mıntıka temizliği, karantina hep bir düzen ister. Her gün bir şeyler aksar. Bazen aksaklıklar için maaşımdan verdiğim oldu." Lafın burasında sevabını açığa vurduğunu hissedip arkadaşıyla mahrem bir sırrını paylaşan genç bir kız gibi utançla gözlerini yere indirdi. Kısa bir fasıladan sonra yazdığı pusulayı uzatıp "Sizi sıktıysam özür dilerim, bu kâğıdı sevkiyat ve nakliyat memuruna verin, mesele hallolacaktır." diye ekledi.

Babamı bir sürü evrakla boğuşurken buldum. Yüzü, düne göre asıktı. "İş çok ciddi, sevkiyat ve nakliyat heyeti nereye karar verirse o vapura binilecek. Yalan beyanda bulunanlar cezalandırılacakmış. Hoş, biz yalan nedir bilmeyiz ya. Birileri denemiş demek. Gidilecek yerin gelinen yer ve uğraşılan ekim dikim türüne göre yapıldığı artık cümlenin malûmu. Kendini

tüccar, zanaatkâr, eşraftan diye tanıtan bir kısım tütüncü, gerçek ortaya çıkınca jandarma nezaretinde indikleri İstanbul'dan doğruca Samsun'a yollanmış. Bir de saflar var, 'Sizi istediğiniz yere iskân ettireceğiz.' diyen dolandırıcılara paralarını kaptırmışlar."

Endişelenmeye mahal olmadığını, sevk işini hallettiğimi söyleyince kulaklarına inanamadı. Müdürün sevk memuruna hitaben yazdığı "Mudanya vapuruna bindirilmesi" pusulasını gösterdim. Bütün sıkıntısı derhâl kaybolup gittiği gibi o çocukça neşesi aynıyla geri geldi; "Yahu şunlara bir el atıver, bitirmek için kâtip olmak lazım." deyip gevrek bir kahkaha koyuverdi. Evraklar, her muhacir ailesinde bulunması gereken mühim vesikalardı ve Anadolu'ya ayak basıldığında tek tek incelenecekti. İlk belge hüviyet vesikasıydı; muhacirin Yunanistan'dan ayrıldığı memleketi, bindirme iskelesinin ve aile reisinin adını, ailenin nüfusunu, yolculuğun ücretli olup olmadığını belirtiyor, Mübadele Komisyonu'nun resmî tarih ve mührünü taşıyordu.

"Kaç lira ödeyeceğiz?" diye sordum.

"Bir şey değil. Mudanya için kişi başı dört lira, atlar için de on lira, yekûnu yirmi altı lira. Para gâvura gitse çok üzülecektim ama Seyr-i Sefain vapuruna binecekmişiz. Helalühoş olsun."

Diğer vesikalar aşı belgesi, müsadere tutanağı ve tasfiye talepnamesiydi. Sonuncusu, terk ettiğimiz bütün gayrimenkulun ev, tarla, bağ ne varsa ayrıntılı kaydı idi. Kasaba ihtiyar heyeti ve komisyon heyeti tarafından onaylanacak, bu kayda göre de iskân edileceğimiz

bölgede benzer nitelikte mal tahsis edilecekti. Bu işin evvelce Takdiri Kıymet Komisyonu'nca yerinde yapılması düşünülmüş ama mütehassıs ve para eksikliği sebebiyle on sene süreceği hesaplanıp terk edilmişti. Muhacir, mal beyannamesini doldururken vicdanı ile baş başa bırakılmıştı. Hoş, bizi ne tür bir metrukenin beklediğini bilmiyorduk. Yazdıklarımız tamamen havada da kalabilirdi. Terk ettiklerimize aynıyla kavuşmak hiçbir zaman mümkün olmayacaktı.

Evrakları tasdike götürdüğümde aklıma gelen parlak bir fikirle memura Serez ahalisine ait kayıtlara göz atıp atamayacağımı sordum. İşkillenmesine fırsat vermeden bunun bir parçalanmış aile meselesiyle alakalı olduğunu ekleyince yardımcı oldu. Lambanın ölgün şavkı altında altı cilt defteri Kamil Efendi'nin ismine rastlama ümidiyle incelemeye başladım. Beşinci ciltte aradığımı bulunca nefesim kesildi. Neredeyse iki hafta önce Mersin limanı için Selanik'ten ayrılmışlardı. Müjdeyi vermek için çadırımıza doğru koşarken vakit gece yarısını bulmuştu.

Kızılırmak Vapuru

İki gün sonra şafak kızıla boyanırken Kızılırmak Vapuru'nun güvertesindeydik. Kadınlar, yaşlılar, çocuklar ve hastalar cüz'i sayıdaki kamaralarda seyahat edecekler, bunun dışında herkes yolculuğu hangarda tamamlayacaktı. Hayvanlar için hangarda bir bölme ayrılmıştı. Yükleme işlemi öğlene kadar sürdü. Kapaklar kapandığında Kızılırmak bin beş yüz seksen yolcusuyla Mudanya İskelesi'ne doğru yolculuğa hazırdı. Annemle dedemi kamaralarına yerleştirip küpeşteden manzarayı seyre daldım. Hayret, kaç gündür memleketi terk ediyor olmamıza rağmen, sanki çalan düdük ve ani homurtularla sarsılan küpeştenin etkisiyle derin bir uykudan uyanmışım gibi "ayrılığı" ilk kez bu kadar çıplak, bu kadar yakıcı, bu kadar acıtıcı hissetmiştim. Bir çığlık olup bu kâbusu parçalamak istiyordum. Limanda bir telaştır gidiyor, binlerce insan bizimle aynı akıbeti paylaşacaklarından habersiz koşturmacalarına devam ediyordu. Bağırmak, her şeyi durdurmak, herkesi uykusundan uyandırmak istiyor ama başaramıyordum. Elimi uzattığım memleket, doğduğum ama ölemediğim topraklar sonsuza kadar uzaklaşıyordu benden. Vapurun arkada bıraktığı

köpükten iz gibi hayal oluyordu. Geri dönüş yoktu. Hiç böyle olacağı aklıma gelmemişti. Göğsüm mengeneye kıstırılmış gibi sıkılıyor, boğazım kocaman bir ayva parçası takılmış gibi düğümleniyordu. Sendelememek için sıkı sıkıya tutunduğum küpeştede avazım çıktığı kadar bağırarak ağlamaya başladım. Merzifonlu Mustafa Paşa'nın Viyana önünden başlattığı ricat, iki yüz kırk sene sonra bizim için de mukadderat olmuştu. Çocukluğum buğulu gözlerimin önünden geçti. Saklambaç oynadığımız mısır tarlaları, güneşin batışını seyrettiğimiz tepe, okumayı sıralarında söktüğüm mektep, susayınca kana kana su içtiğimiz çeşme, meydandaki çınar, uhrevi serinliğiyle imanımızı kavileştiren mescit, ovamıza bereket taşıyan dere, evimiz, ocağımız, çatıyla duvarın birleştiği yerdeki serçe yuvası, ölülerimizi emanet ettiğimiz mezarlık, börtü böcek, ot, çimen, kum, çakıl, çamur. Her şey kayboluyordu. Kimi manzarayı tahmin etmiş olacak ki güverteye bile çıkmamış, kimi metanetini muhafaza etmeye çalışıyor ama başaramayıp sessiz gözyaşları döküyor, kimi de benim gibi açıktan ağlıyor. Bu garip orkestra, Selanik ufuktan tamamen silinip gidene kadar devam etti. Sonra herkes, her şey sustu. Vapur körfezden çıktı. Güneş Olimpus Dağı'nın çıplak başının arkasından guruba hazırlanırken yüzümüzü Doğu'ya, Anadolu'ya çevirdik. Ufuk; mor, lacivert, sarı halelerle bezenirken serin bir meltem yüzlerimizi okşamaya başladı. Dedemle annemin keyifleri yerindeydi. Babamla indiğimiz hangar ise felaket yeri gibiydi. Kesif bir kusmuk ve hayvan terki kokusu derhâl burnumuza çarptı. Boğulacak gibi oldum. Havadaki

asit kesafeti göz yaşartacak derecedeydi. Tavandan sarkan lambanın zayıf ışığı altında bir köşeye kıvrılıp uyumaya çalışanların karaltıları seçiliyor, her sallantıda bulantılarını bastırmaya çalışanların garip sesleri duyuluyordu. Paravanın arkasından zaman zaman at kişnemelerine ve sığır böğürtülerine, kuzu melemeleri karışıyordu. Üşütme pahasına güvertede yatma kararı aldım. Babam benim kadar etkilenmiş görünmüyordu. En sıcak günlerde bile sırtından eksik etmediği ince dokumadan yazlık ceketini çıkarıp verdi.

Martı çığlıklarıyla uyandığımda güneş doğmak üzereydi. Limni yakınlarından geçiyorduk, solda denizin içinden mızrak gibi fırlamış Semadirek Adası'nın mor silüeti görünüyordu. Çok az konuşarak, çokça düşünerek akşamı ettik. Alaca karanlıkta Boğaz'a girmiştik. İster istemez hatıralarım canlandı. O Cehennem'i andıran tepeler şimdi yeşillikleriyle asude bir yazı resmediyordu. Kim derdi bu kekik kokan yamaçlarda yarım milyon can toprağa karıştı diye? İyi ama bu kadar insan neden ölmüştü? Biz belki İslâm'ın son hür kalesini müdafaa etmenin bilinciyle harp etmiştik. Ya onlar? O korkunç savaşta ölmüş olabileceğim düşüncesi ve karmakarışık duygularla boğuşurken sızmışım. Üçüncü günün sabahı şafak sökerken Kızılırmak, Mudanya İskelesi'ne yanaştı. Yükün boşaltılması üç saat sürdü. Selanik'te yaşanan hercümerce kıyasla Mudanya çok sakin ve düzenli sayılırdı. Fakirleri taşımak için iki kamyon hazırda bekliyordu. Tahaffuzhanelerde sağlık muayenesi ve aşı denetiminden geçtikten sonra komisyonun verdiği belgeleri teslim ettik. Temizlik sonrası muhacirler misafirhaneye,

beraberinde getirdikleri hayvanları da ahırlara alındı. İaşe olarak ücretsiz sabah çayı, akşam çorbası ve yarım okka ekmek veriliyordu. Burada çok fazla kalmanın manası yoktu. Dağıtım yerinin mümkün olduğunca merkeze yakın olmasını ümit ederek işlemleri çabuklaştırmak için mıntıka müdürüne çıktım. İki ihtimal vardı. Bursa Ovası'nın kuzeyinde kalan Demirtaş nahiyesi ve İnegöl kazası... Demirtaş İstanbul'a giden karayoluna yakın şirin bir yerdi. Tereddütsüz kabul ettim. Yaylıyı hazırlamak, yola çıkmak ve çiftliğe varmak dört saatimizi aldı. Mübadele yolculuğu sona ermişti. En azından ailem için.

Yeni Bir Hayat

Müberra ile anne ve babam hemen kaynaştı. Onlar da ilk kez görüp tanıştıkları gelinlerini bağırlarına bastılar. Kayınvalidem de eşinin ölümünden beri sanki ilk kez gülüyordu. Sanki hiç gelmeyecekmiş gibi duran o mutluluk esintileriyle hayatımız birden renklenmişti. Sadece dedem içine kapanmıştı, çok az konuşuyor, sorulunca söylüyor, kalan zamanda gözlerini kapatıyor, kıpırdayan dudaklarından evraduezkâr okuduğu anlaşılıyordu.

İki gün sonra evraklarımızı toplayıp babamla arazi taksimine gittik. Taksim için aile reislerinin yazılı olduğu kâğıtlar hazırlanmıştı. İskân heyetinin huzurunda bu kâğıtlar katlanıp bir keseye atıldı. Kalabalıktan beş altı yaşlarındaki bir çocuğun keseden çektiği kâğıtlardaki isimler okunuyor, pay edilmiş arazi adı geçene tapulanıyordu. Arazi dörde ayrılmış. Vasıfsız boş tarlalar kıymetlerine göre âlâ, evsat ve edna olarak ayrılmış. Âlâ arazi düşerse elli, evsat düşerse yüz, edna çıkarsa yüz kırk dönüme hak kazanılıyordu. Ayrıca beş-on dönüm arası sebze bahçesi, altı-sekiz dönüm bağ ve yüz ila yüz yirmi kök zeytinlik dağıtımı yapılacaktı. Ev taksiminde beyannamedeki kıymet esas alınacaktı. Hissemize her

nasılsa yanmadan ele geçirilmiş iyi durumda sayılabilecek beş dönüm dutluk içinde iki katlı bir evle yekûnda altmış beş dönümlük arazi düştü. Üstelik tarlanın biri Nilüfer çayının kıyısında âlâ tabir edilen cinstendi. Bakımsızlıktan içinde zor yürümemize rağmen babamın yüzünün ışıldadığını gördüm.

"Çok güzel evlat, çok güzel." dedi, eğilip bir avuç toprak alırken; "şu mübareğe bak, et gibi, ne diksen yetişir burada, bire kırk verir bu toprak." Diz boyu dikenli otları yara yara ilerlerken, "Dahası su da var. Su hayattır evlat. Suyu verdin mi bereketi gör sen. Daha ne ister insan hayatta." Bu toprak adamını, hayatını ziraata adamış çiftçiyi bu hâliyle görmek bana da tesir etti.

Bir buçuk saat süren dönüş yolunda geleceğe ait hayaller kurduk, kahkahalar attık. Şehre bu kadar yakın olması ayrı bir güzellikti. Postane yokuşunda aklıma parlak bir fikir geldi. Arabayı durdurup Mersin İhraç İskelesi'ne telgraf çektim: "İskelenizde evveli hafta ihraç muamelesi yapılan Serez ahalisinden Kamil Efendi ve ailesinin iskân muhitinin tarafımıza bildirilmesi."

Eğer savsaklanmazsa ablamın yerleştirildiği bölgeyi öğrenmem mümkün olacaktı. Dönüşte taksim konuşuldu. Haberi duyan annemin canı sıkkındı.

"Üç yüz dönüm araziyi bıraktık. Topu topu yetmiş dönüm arazi verildi, bu nasıl adalet?" diyordu. Uzun uzun izahat vermek mecburiyetinde kaldım. Anadolu'dan Yunanistan'a kaçan Rum nüfus gelen Müslümanlardan iki kat fazla olmasına rağmen, bıraktıkları arazi çok daha azdı. Çünkü ekseriyeti tüccar

ya da zanaatkârdı. Çiftçi olan azdı. Zevk için bağ bostan dikerlerdi, geçim için değil. Mesela İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerdeki zengin Rumların pek çoğunun Niğde'de, Karaman'da yazlık evleri vardı ama hiç arazileri yoktu. İzmir, Aydın, Manisa gibi vilayetlerdeki metrukenin neredeyse tamamı yanmıştı. Yanmayanların mühim bir kısmı ganimet sayılarak harpten hemen sonra yağmalanmıştı. Üst mevkideki memurların bir kısmının aileleri ve akrabaları için Rumlardan kalan konak ve köşkleri üzerlerine geçirdiklerini unutmamak lazımdı. Mübadele eşit şartlarda yapılmamıştı. Buradan kaçan Rumlara yer bulamayan Yunanistan hükümetinin ısrarı ve Düvel-i Muazzama'nın bastırmasıyla teklif edilmiş, azınlık meselesinin devleti nasıl müşkül duruma düşürdüğünü yaşayarak öğrenmiş Osmanlı generalleri de kafalarındaki milliyetçilik prensibine müsait bir ülke hayalini gerçekleştirebilmek için teklifi hemen kabul etmişlerdi. Bu kadar menfi şartlar içinde bu kabil hâdiselerin ehemmiyeti yoktu. Başımıza bir iş gelmeden kazasız belasız hürriyete kavuşmuştuk, şükür aç değildik, malımız mülkümüz de kâfi idi. Devam edip etmemekte bir an kararsız kalıp konuşmamı sürdürdüm. Tabi, elimizdekileri zamanında paraya tahvil edebilseydik farklı olabilirdi. Hayatta, her şeyde müessir şey para. Parası olan muhacir için yaşananlar fırsat bile olabiliyor. Mesela iskân mıntıkası isterse Diyarbakır çölünde olsun, istediği vilayetin faraza İzmir vilayetinin iskân memuruna gider, "Ben hükümetten bir şey istemiyorum, yalnız evleri harap olan falan köyde bana arazi veriniz. Hane inşası vesair her husus bana ait." der,

istediği yerde hayatına devam eder. Beyanname ile gelirsen "İskân mıntıkanız burasıdır, bir yere kıpırdayamazsınız, memaliğiniz de şunlar şunlardır." denir. Tabi, tavfiz ve tasfiye memurlarını sahte evrak ya da rüşvetle kandırıp zimmetine haksız yere ev, dükkân geçiren soysuzları da unutmayalım.

Annem rahatlayacak yerde iyice sıkılmıştı. "Bütün malımız sana kalacak oğlum, ben biraz da senin için dertlenmiştim."

Babam ağırlaşan havayı dağıtmak için araya girmek mecburiyetinde kaldı: "Yahu mis gibi toprağımız oldu. Hâlâ niye taksim takazası yapıyorsunuz anlamıyorum. Bülbülü altın kafese koymuşlar, vatanım diye diye ölmüş. Devlet-i Âliye sağ salim bizi kâfirin tasallutundan çekip çıkarmış, siz daha dönüm hesabı yapıyorsunuz."

Dedem ne hikmetse çok sevdiği mevzulardan biri açılmış olmasına rağmen sessiz kalmayı yeğledi. Konu da kapanmış oldu. Anne ve babama "keşke" dedirtecek hiçbir hâdiseyi hatırlatmamaya ahd ü peyman ettim.

Birkaç gün içinde annemle Müberra yeni evi paklayıp oturulabilecek hâle getirdi. Babam da yaz sıcakları sona ermeden tarlayı ekilebilir duruma getirmek için canla başla çalışıyordu. Evin bahçesindeki dut ağaçları ise mesele olmuştu.

"Bursa ipek merkezi ya" diyordu babam "buranın ahalisi de kozacılık yapıyormuş. İpek böceği dut yaprağı ile beslenirmiş, baharda tırtıllar iyice büyüdükten sonra koza hâline gelirmiş. Kelebek kozadan çıkmadan kaynar suda haşlanıp ipek ayrılıyormuş. Hatta

bu iş için bir atölye yapmış gâvur. Kazanları görsen korkarsın. Hafazanallah içine düşen boğulur gider. Münir Efendi'nin Drama'da değirmeni varmış. Ona karşılık bu atölyeyi vermişler. Ben ne yaparım bunu, nasıl işletirim deyip dertleniyor."

Kasabaya Drama'dan gelen çoğu çiftçi, bağcı, bir kısmı tütüncü olan muhacirler iskân edilmişti. Tütünü toplamak, kıymak, asıp kurutmak, bağa göztaşı atmak bunlar için çocuk oyuncağıydı, buğdayı gözleri kapalı biçebilirlerdi ama binlerce tırtılı haşlayabilecek bir Allah'ın kulu içlerinde yoktu.

"İpek iyi para eder. İşi bilen Ermenilerle Rumların hemen hepsi kaçtı. Şimdi istihsalde azalacağından fiyatlar artacaktır. Bu işi bilen birini bulup bahara kadar öğrenelim."

Ne dedem ne de babam bu teklifime sıcak baktı.

"Para için o kadar cana kıyılmaz." diye kestirip attı dedem. "Hem de bu bizim hiç bilmediğimiz bir iş." Babam gülümseyerek araya girdi: "Yahu zaten buna ihtiyacımız kalmayacak. Tarla hazır. Ekimde bir tarafa domates biber, bir tarafa buğday ekeriz. Bağa da göz attım. Durum çok kötü değil. Bir köşesinde yirmi kök elma var. Fazlasını pazarda satarız. Dutlara gelince iki kök bırakır, gerisini keseriz. Hem bahçe ferahlar, hem sinekten kurtuluruz. Kışlık odunumuz da hazır olur."

Bir hafta sonra evin dört yönü de onar kulaç açılmıştı. Denizden yeni çıkmış palamutlar gibi yatan dut gövdeleri en az üç kışlık odun ihtiyacını rahatça karşılayacak miktardaydı.

"Diyorum ki, hazır kereste varken ahırı biraz genişletelim. İki inek alırız, sütümüz, yağımız çıkar." Babam Demirtaş'ı iyice Demirhisar'a benzetmek niyetindeydi. "Duydun mu dedi Münir Efendi atölyeyi satıyormuş. Altıparmak'tan bir Yahudi'yle anlaşmışlar."

"Kaç lira vermiş?"

"İki bin lira diye bir laf dolaşıyor ağızlarda. Bu Dramalılar tuhaf insanlar. Konuşmaları da garip. Geçen gün biri bana yeşil hıyar veriyorsun, daha olmamış bu diye pazarcıya çıkıştı." Babamın bahsettiği Pomaklardı. Drama'nın dağlık kesiminden gelen Bulgar Müslümanlar. Türkçeleri de tabi olarak bozuktu.

Yahudi tüccar atölyedeki kazanları ve makinaları söktürüp götürdü. Yaşanan dut katliamından sonra burada iş yapamayacağını biliyordu. Binayı da ufak bir tadilattan sonra ahır olarak senelik iki yüz liradan kiraya verdi.

Eve döndüğümde Müberra'yı heyecanla kapıda beklerken buldum; "Ablanlardan haber var." dedi, "Adana'nın Yenice kazasına iskân edilmişler."

"Nihayet bir ipucu bulduk. Derhâl bir mektup yazmalıyım."

Önce hâllerini hatırlarını soran, sonra bizim yaşadığımız yolculuğu özetleyen bir mektup kaleme aldım. En kısa zamanda cevap yazması lüzumunu da ekleyip zarfı kapadım. Müberra da bundan sonraki hayatımızla ilgili bir merak içindeydi.

"Ablanları da getirtecek misin?"

“Şart değil, keyifleri yerindeyse lüzum olmaz.”

“Peki sen ne yapacaksın, vekâletten yeni bir memuriyet mi talep edeceksin?” Durakladığımı görünce devam etti: “Ben çok istesem de toprak işi yapamam. İstanbul’a dönmemiz pek mümkün görünmüyor, bari konağı kiraya verelim. Bu dar zamanda ciddi bir gelir kapısı olur.” Birkaç gündür kafamı kurcalayan bütün soruları sanki görmüşçesine bana yöneltiyordu. Ömrü boyunca bir orak, yaba ya da tırpan sapına değmemiş ellerini tutarak; “Elbette toprak işiyle uğraşmayacaksın, bunlar sana göre değil.” dedim. Konak içinse acele etmek istemiyordum.

Tarlaların hazırlanması, bağın elden geçirilmesi, evin badanası, kırık kiremitlerin onarımı, ahırın genişletilmesi tam bir ayımızı aldı. Yorucu ama neşe içinde geçen bir ay. Aylardan ağustos olduğunda ise ablamdan hâlâ bir cevap alamamış olmanın huzursuzluğu iyice katmerlendi. Bütün aile bireyleri ile istişare edip Yenice’ye gitme kararı aldım. Bilecik’ten demiryolu ile Ankara’ya oradan da Adana’ya gidecektim.

Ankara geçen sene gördüğüm gibiydi. Vekâleti Mahmut Celal Bey’e bırakmış olan yeni Adliye Vekili Mustafa Necati’yi makamında ziyaret ettim. Beni görünce tevazu ile ayağa kalktı: “Hoş geldiniz Cemil Bey.”

İsmimi unutmamış olmasına şaşırdım. Ailemle de alâkalı sorular sormayı ihmal etmedi. Sohbet uzayınca ne maksatla Ankara’ya geldiğimi sordu. Ablamlardan haber alamadığımı, endişemi gidermek için Adana’ya gittiğimi söyleyince çekmecesinden eski tarihli bir gazeteyi çıkarıp uzattı. İzmir menşe’li Ahenk

gazetesiydi. Müellif Mehmet Şevki'nin yazısının kırmızı kalemle altı çizili olan kısımlarını okumamı rica etti. Makalede uzak yakın tanıdıklar arasında cereyan eden mektuplaşmalarda büyük vilayetlerdeki akrabaların diğerlerini tereddüde mahal olmadan daveti mevzu ediliyor, daha büyük bir şehirde daha iyi imkânlar elde etmek ümidiyle mıntıkasını terk eden ailelerin düştüğü acınacak durum tasvir ediliyordu.

Mübadele ve İskân Vekili, "Daha da kötüsü geri de dönemiyorlar, beş parasız sefil oluyorlar. Tekrar iskân haklarından da mahrum kalıyorlar." diye ekledi. Ne kastettiğini anlamıştım. "Bakalım, göreceğiz." demekle yetindim ama ciddi manada moralim bozulmuştu. Hem havayı dağıtmak, hem mevzuyu değiştirmek için istikbale ait endişelerimi dile getirdim. Yeni hükümetin Dâhiliye Vekâleti acaba kamu idaresi hususunda nasıl bir inkılap düşünüyordu?

"Sizi temin ederim, fevkalade istihdam açığı mevcut. Talep etmeniz hâlinde zat-ı şahanenize münasip bir vazife elbette tevdi edilir. Siz bakmayın birtakım askerî erkânın bazı valiliklere getirildiğine. Dilerseniz mevzuu hemen Dâhiliye Vekâleti'ne yazayım."

"Minnettar kalırım, efendim."

Dâhiliye Vekâleti hususi kalemine vermem için derhâl bir pusula yazıp verdi, kapıya kadar nezaret ederken ablamı ve ailesini sağ salim bulmamı dileğini ifade etmeyi ihmal etmedi.

Pusulayı bugünün bir hatırası olarak cüzdanıma yerleştirip istasyona giden yokuştan aşağı yürümeye başladım. Bir buçuk sene önce bu bahçede cesedi

darağacına çekilen Osman Ağa olayında memuriyete dönmeme kararı almıştım.

Saatler süren yeknesak bozkır manzarasından sonra, tren Toros Dağları'nın muhteşem vadilerinde kıvrılmaya başladı. İklim değişti. İnsanlar değişti. Akşam karanlığında Yenice'ye vardım. Otuzuna varmadığı çocuksu yüzünden belli olan nahiye müdürünü bir kahvede dumanlı bir masada kâğıt oynarken buldum. Bu geç vakitte kendisini rahatsız etme sebebini izah ettim. Yüzü asıldı. Defterlere bakmak lüzumundan bahsetti. Bu gece halkevinin misafirhanesinde istirahat etmemi, yarın sabah makamına gelmemi rica etti.

Havanın nemli, yapışkan, boğucu bir hâli vardı. Daldığımda vakit gece yarısını geçmişti. Sabah yakınlardaki bir evden gelen horoz sesleri ile uyandım. Namazdan sonra yüreğimi Rabbime açarak ablamı bulmam için dua dua yalvardım.

Nahiye müdürü düne nispeten daha güler bir yüzle, defterleri tetkik ettiğini ve ablamların yerleştirildiği yeri bulduğunu söyledi. Hademeyi çağırarak beni götürmesini emretti. Hademe adresi öğrendiğinde, "Yakın" dedi, "beş dakika içinde orada oluruz."

Her sokağı geçişte heyecanım artıyordu. Serez'le uzaktan yakından bir benzerliği olmayan bu yere alışabilmişler miydi acaba?

"Yirmi yedi, burası." dedi hademe, beyaz badanalı, çatısında birkaç kiremidi eksik, dökülen bir evin önünde durarak. Kapıyı üç kere tıklattım. Ses seda yoktu. Kayınpederin, eniştenin, ablamın adlarını defalarca çağırdımsa da bir cevap alamadım. "Tarlaya

çalışmaya mı gittiler yoksa" diye düşünürken, komşu evin penceresi aralandı.

"Onlar gittiler. Bir aydan fazla oluyor. Siz kimsiniz?" diye sordu bir ses Rumeli şivesiyle.

"Ben kardeşiyim. Nereye gittiklerini biliyor musunuz?"

"Sizden bahsettiydi, kaymakamdınız değil mi?"

"Olacağım inşallah!"

"Buyurun içeri, ayakta kalmayın."

Hademeye refakat ettiği için teşekkür edip gönderdim. Kapıyı on yaşlarında bir oğlan çocuğu açtı; kadın selamlıktaki bir sandalyeyi işaret ederek, "Buyurun bir soluklanın, ben bir acı kahve yapayım, sonra konuşuruz." dedi. Sesinin kimyasından çok da endişelenecek bir durum olmadığı neticesini çıkardım.

"Biz aynı mahalledeniz. Kayınpederin uzaktan akrabamız olur. Biz aynı vapurla geldik Mersin'e." diye söze girdi kahveyi takdim ederken. "Buralara alışamadık, kızanım. Bizim oralar gibi değil buralar. Havası değişik, suyu değişik. Bir de sıtma sardı etrafı. Pek bir adam kırıldı hep. Kayınpederin, ablan hasta oldular. Yeğenin hasta olmadan 'Kaçalım bari.' dedi enişten."

"Yeğenim?"

"Aa, sen bilmiyor musun? Tosun gibi bir yeğenin oldu maşallah, Serez'de doğdu. Şimdi yaşını doldurmuştur."

Gözlerim boşluğa takıldı; bir yeğenim olmuştu. Belki de ablam sıtmadan ölmüştü, benim haberim yoktu. "Uzakta değiller, Karaisalımıymış, neymiş, sıtma

daha azmış ama bir aydır haber almadık."

Kahve için teşekkür edip müsaade istedim. "Allah yolunu açık etsin, inşallah sağ salim kavuşursunuz." diye dua ederken bıraktım teyzeyi arkamda.

Karaisalı'nın pazarıydı. Sokaklar panayır yeriydi. Kaymakam yüzünü olabildiğince acıklı bir hâle sokmaya çalışıp söze girdi: "Buranın insanı, nasıl desem, pek geçinemedi gelenlerle. Topraklarını gasbetmeye geldiklerini düşündüler herhâlde. Zaten arazi de az. Biraz kötü muamele, karşılıklı hırgür oldu. Sonra muhacirler Karaman'da mebzul miktarda arazi ve ev olduğunu işittiler ve hemen gittiler."

Karaman trenine kıl payı yetiştim. Karaman'ın mübadeleye tâbi tutulan Hristiyanlar tarafından boşaltılan mahallelerine henüz kimse yerleştirilmemişti. Evler mamur görünmesine rağmen ölü yüzlerini andırıyordu. İstasyondaki memura Mübadele ve İskân Müdürlüğü'nü sordum. İskân müdürü, Kamil Bey ve ailesini hatırlamakta zorluk yaşadı. Sonunda hatırladı. "Evet, evet Serez mübadili. Onların beyannameleri Yenice için düzenlenmişti. Kendilerine arazi veremeyeceğimizi ama elimizde fazladan bulunan evlerden bazılarını kura usulü ile dağıtacağımızı söyleyince, teklifi reddettiler. Senin kayınpederin Manisa'ya ya da Akhisar'a gitti. Zaten hep öyle oluyor, bir kere yerini terk eden kolay kolay yerleşemiyor. Bana verilen yerleri burası için mi bıraktım diye memnuniyetsizliği devam ediyor. Bıraktığı yerden daha güzelini bulana kadar oradan oraya geziyor. Allah yardımcınız olsun!"

İnanmakta güçlük çekiyordum. Ablamlar muhacirliği de bırakmış, göçebeler gibi oradan oraya sürükleniyordu. Önce Serez'e gidip onları almadığıma pişman oldum. İzmir trenine yer ayırtırken "Bari Akhisar'da bulayım." diye içimden dua ediyordum.

Yunan mezaliminin izlerini, yanmış mahalleleri ile hâlâ üzerinde taşıyan Afyon ve Uşak'tan geçerek Manisa'ya vardım. Manisa'nın durumu hepsinden beterdi. İstasyonda Balıkesir trenine geçerek Akhisar'a vardım. Bereketli bir ovanın ortasında kurulu hoş bir kasaba idi. Mevsim yerini güze bırakırken, ovada hummalı bir faaliyet göze çarpıyordu. Rumeli'nin çalışkan insanı şimdiden kollarını sıvamış, ekime hazırlanıyor, kâh çalı çırpı temizliyor kâh sabanıyla toprağı kabartıyordu. Birden içim huzurla doldu; daha önce hiç tecrübe etmediğim, ablamları burada bulacağıma dair güçlü bir his yaşadım.

Mübadele Mıntıka Şefi güleç yüzlü, işinin ehli bir adamdı. Kayınpederi hemen hatırladı. "İskânı Yenice'ye yapıldığından sadece arazi tahsisi yaptık. Ev hakkından feragat ettiler, muavenetten de istihkak alamayacaklar." Şefin söylediklerini duymuyordum bile. Bir an önce akrabalarıma kavuşmak için sabırsızlanıyordum. Bahçe kapısından içeri girdiğimde ablamı sırtı bana dönük şekilde etrafı süpürürken gördüm.

"Ablacığım nerelerdeydiniz?"

Bir çığlık koptu. Sarmaş dolaş olduk. Bu "yaşananlara inanamamazlık hâli" beş dakika kadar devam etti. Ablamı ve eniştemi doğan çocukları için tebrik ettim.

Adını Abdullah koymuşlardı. Kamil Efendi de hayatından memnun görünüyordu. "Burası Cennet gibi." diyordu, "yaşadığımız onca sıkıntıdan sonra."

Onların mübadele yolculuğu biraz daha meşakkatli geçmişti. "Daha vapurdayken terslikler başladı." diye izah etti. On gün süren yolculukta, iki yaşlı ölmüş, bazı muhacirlerin ateşlenmesi üzerine vapurun seyyar tabibi karantina talep etmişti. Bir hafta boyunca Mersin İndirme İskelesi'nde mahsur kalmışlar, salgın hastalık tehlikesi olmadığı anlaşıldıktan sonra iskân işlerine devam edilmişti. Bu uzun yolculuk ve bekleme döneminde iyice zayıf düşen vücutları Çukurova'nın sıtması karşısında direnemememiş, uğursuz saydıkları bu yerden daha yükseklere kaçmışlardı. "Karaisalı'da yaşadıklarımız sıtmadan da beter." diyordu enişte. "En hafif hakaret 'pis macır'dı." Onlar da birkaç hısım akraba ile birlikte Karaman'a kapağı atmışlardı. "Kardeşim" diyordu, "ben böyle bir çöl görmedim, tamam ağaç az olabilir ama bir gölgelik de mi olmaz be yahu?" Sevmedikleri, zaten toprağın da kıt olduğu bu yerden de ayrılmak mecburiyetinde kalmışlardı. Akhisar'ı ise görür görmez sevmişlerdi. Havası, suyu, toprağı Serez'e benziyordu. Ellerindeki paranın bir kısmıyla işte bu fakirhaneyi almışlardı. Hükümet de sağ olsun toprak vermişti. Toprak zaten ucuzdu burada, daha almayı düşünüyorlardı. Konu komşu ile de hâdise yaşamamışlardı. Zaten bu yörede muhacir çoktu. Yerliler de, Yunan mezalimini tatmışlardı, kendilerinin mecburen buralara sürüldüğünü anlıyor, acılarını paylaşıyorlardı. Daha ne olsundu, geçinip giderlerdi bundan böyle.

Ablamları da bulmuş ve onları böyle mutlu görmekten müsterih olarak döndüm Bursa'ya. Olan biteni anlattığımda annem ve babam çok duygulandı. Annem işleri yoluna koyar koymaz torununu görmek istediğini söylerken sevinçten havalara uçuyordu. Dedemin bile aylardır süren hüznü hafiflemiş gibiydi. Ben ablamları ararken babam da evin bütün eksiklerini halletmiş, tarlalara yeni fidanlar dikmiş, sebze ve tahıl tohumlarını ekmişti. Yakında günler kısalacak, kış gelecek, her çiftçi ailesinin tatili başlayacaktı. Böylece büyük bir meseleyi, mecburi muhacirliği kazasız belasız atlatmıştık.

"Baba" dedim bir akşamüstü "müsaadeniz olursa İstanbul'a dönmek istiyorum, fırsat buldukça ziyaretinize gelirim." Memuriyetten nasıl ve niçin soğuduğumu, İstanbul'un matbuat çevresinde kurduğum dostluklar sayesinde, gazetelerden birinde muharrir olarak çalışmaya karar verdiğimi söyledim. Teklifime pek sevinmedi ama karşı da çıkmadı.

Neredeyse bir sene aradan sonra soğuk bir aralık günü İstanbul'a döndüğümde harp yıllarındaki şehri, o dostane ilişkileri, huzurlu dolu arkadaşlıkları boşuna aradım. Geçen aylar pek çok şeyi değiştirmişti. İstanbul, payitahtlığı kaybetmenin hıncıyla iyice gerilmiş; matbuat, siyasi muhalefet üssü hâline gelmişti. Önceki sene İstiklal Mahkemelerinde bazı gazetecilerin dava edilmesi ve beraat etmeleri Babıali'yi Ankara düşmanı yapmıştı. Bir de alttan alta İttihadçılık damarı devam ediyordu. Matbuat arkasında kuvvetli bir muhalefet hareketi görülüyordu. Kazım

Karabekir, Rauf ve Refet Paşalar da mecliste bir fırka kurup açıktan şiddetli muhalefete başlamışlardı. Reis-i Cumhur'un (Gazi'nin) yetkilerini sınırlayan bir kanun teklifinde bulunmuşlardı ve teklif çok küçük rey farkıyla reddedilmişti. Bu kış İstanbul'da çok sıcak geçiyordu. Gazeteler Ankara hükümetini yerden yere vuran başyazılardan, tenkiti hakarete vardıran muharrirlerden geçilmiyordu. Her zaman ifrat ve tefritten nefret etmiş olan ben, haftada iki gün İkdam'da yazıyor, makalelerimin kâfi miktarda tenkitçi olmadığı hususunda da sık sık başmuharrirle münakaşaya düşüyordum. Bu durumu ne kadar devam ettirebileceğimi düşünürken soğuk bir şubat günü Doğu'dan müthiş bir haber ajanslara düştü. Kürt aşiretlerinin manevi reislerinden Şeyh Sait Ankara'ya karşı silahlı ayaklanma başlatmıştı. Yüz otuz bin çok iyi teçhizatlı Yunan askerini üç gün içinde yere sermesinin üzerinden üç sene bile geçmeyen Türk ordusu karşısında bu düzensiz birliklerin galip gelme ihtimali sıfırdı. İsyancılarla harp edecek orduların başındaki Ali Fuat ve Kazım Paşaların on beş gün evvelden istifa ederek makamlarını terk etmiş olmaları fena hâlde aleyhlerine delil olarak kullanıldı. Ordularını başsız bırakmışlardı. Kazım Karabekir oyuna geldiğini, kendisine ve arkadaşlarına Musul'a girilmesi telkini yapıldığı için istifa ettiklerini söylese de, henüz çok taze olan İngiliz kindarlığı ve paranoyası içinde, mebuslardan bu sözlere kulak asan olmadı. İki ay önce azalarının neredeyse yarısının cumhur reisinin yetkilerini sınırlandırmak için kabul reyi verdiği meclis, çıkardığı "Takrir-i Sükûn" kanunu ile bütün iradesini Gazi'nin

emrine verdi. Mebus dokunulmazlıkları kaldırıldığı gibi, matbuat sıkı bir sansüre tâbi oldu. Siyasetten buz gibi soğuyan ben, kalemimin elimden alınmasını şaşkınlıkla seyrettim. Bu şartlar altında muharrirlik hayaldi. Rauf ve Refet Paşalar soluğu yurt dışında aldı. Kazım Paşa İstiklal Mahkemelerinde dava edilmekten Başvekil Fethi Bey'in şahsi dostluğu sayesinde kurtulurken, Fethi Bey bu tutumunun karşılığını azledilerek ödedi.

Galiba en iyisi toprağa dönmekti. Demirhisarlı bir rençperin oğlu için bu kadar mücadele ve ayak oyunu çok fazla idi. Havalar ısınırken isyancı Kürtler son ferdine kadar yok edildiler. Reisleri, bütün vatan sathını tarayarak vatan haini avına çıkan İstiklal Mahkemelerinin emriyle Diyarbakır'da asıldı. Konağı satıp Müberra'yla Bursa'ya vardığım gün meclisin tek muhalefet fırkası kapatıldı. İki hafta sonra Gazi'ye İzmir'de suikast teşebbüsü ortaya çıkartıldı. Kazım Karabekir başta olmak üzere bütün rakipler, kaçanlar da gıyaben, bir şekilde suikast tertibi ile alâkalandırılıp İstiklal Mahkemelerinde dava edildi. İttihadçı bütün unsurlar son ferdine kadar darağaçlarında can verdiler. Aldığım kararın doğruluğu karşısında Müberra da ömrünün sonuna kadar meseleyi açmadı.

O sonbaharda dedem hastalandı. Öleceği gün penceresinden dışarı bakıp beni yanına çağırdı: "Şu teşrin yapraklarını görüyor musun. Her biri vakti zamanı geldiğinde süzüle süzüle düşüyor. Benim de saatim geldi." Yutkundu, ciğerlerini zorlukla doldurup devam etti: "Ne kadar mutlular. Bu topraktan yaratıldılar,

yine bu toprağa karışacaklar. Baharda yine bu topraktan yaratılacaklar. Bu böyle devam edip gidecek. Ölüm yokluk değil, süzülüp geldiğin yere dönmedir. Ahir ömrümde tek dileğim yaratıldığım toprağa düşmekti, tıpkı bu yapraklar gibi. Olmadı. Hayat rüzgârı beni bambaşka bir toprağa savurdu. Yine de mutluyum, esaret altında ölmüyorum. Sancağımın şerefle dalgalandığı hür Müslüman toprağında ölüyorum."

Dedemi, pencereden gösterdiği, güneş kavruğu yaprakları rüzgârın her fısıldayışında süzüle süzüle toprağa karışan ağaçların altına gömdük.

İki ay sonra bir oğlumuz oldu. Adını Ümit koyduk. Bahçeye bir fidan da onun için diktik. Ümitle birlikte büyüsün, onunla birlikte serpilip boy atsın, her daim bize ümidi hatırlatsın diye!